İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI No. 684

AHMED FAKİH

ÇARHNAME

Yayımlayan ve işleyen:

MECDUT MANSUROĞLU

Dört levha ile

PULHAN MATBAASI
İSTANBUL - 1956

ÖNSÖZ

Bu kitapta takdim olunan malzeme çoktan beri üzerinde çalıştığım konulardan birinin son şeklini alması olarak tarif edilebilir. Gerçekten Türk lehçeleri içinde tahsisen üzerinde çalıştığım eski Anadolu türkçesinin ilk mahsulleri arasında pek tabiî olarak Ahmed Fakih'in *Çarḫnāme*'si de bulunuyordu. Bu sebeple İstanbul Edebiyat Fakültesinde Prof. Dr. R. R. ARAT'ın nazareti altında hazırladığım ilk Anadolu türkçesi metinlerinin tenkitli neşri, sözlüğü ve yorumu hakkındaki doktorluk tezimde *Çarḫnāme* de yer almakta idi. Bundan sonra aynı neticelerin dil hususîlikleri ve buna dayanılarak eski Anadolu türkçesinin Türk yazı dilleri içerisindeki yerini araştıran yine İstanbul Edebiyat Fakültesinde hazırladığım doçentlik tezinde *Çarḫnāme*'den de faydalanılmıştı. Ancak, sözü geçen iki çalışma ile bu cildin karşılaştırılmasından da anlaşılacağı üzere, metnimiz burada tek başına her türlü incelikleri belirtilmek suretiyle ileriki Türk dili araştırmalarına dayanak olabilecek bir inceleme olarak ele alınmıştır. Bundan dolayı her şey yeniden ve daha ilerlemiş olduğu sanılan bir görüş ve usulle elden geçirilmiştir.

Batıda eski Anadolu türkçesi, hatta her hangi bir devir veya bölge türkçesi üzerindeki çalışmaların yayınlanmasından beri Türk dil bilgisi alanında durum oldukça değişmiş bulunuyor. Arada türkçe daha iyi tanınmış olduğu gibi farklı yapısı üzerinde de ilgililerce anlaşma yoluna girilmiştir. Bu yüzden, daha önceki incelemelerin bir çoğunda olduğu gibi, çalışma konusu olan metin hususîliklerini kendine yakın, hatta nisbeten uzak metinlerle karşılaştırmak, inancıma göre, bugün için artık lüzumsuz sayılmalıdır. Bu kitapta sadece deskriptif bir çalışma meydana getirmek kaygısı hâkim olmuştur.

Böyle bir monografyada türkçe ve yapısına dair görüşler açıklamanın, hatta en kısa yolla bunlara ima edilmenin yeri olmayacağına göre, kitaba hâkim olan görüşler üzerine en kısa bir şekilde dahi durulmamıştır. Bundan dolayı, çeşitli yazılarında olduğu gibi, bu kitapta da konuyu ele alma tarzında alışılmamış ve aykırı tesirini yapacak taraflar bulunabilir.

Türkçe eserlerde önemli bir cihet de terimler meselesidir. İslâm dillerinden kalma terimler Türk dilini yeni anlayışla çok eksiğine verebilmektedir. Yunanca ve lâtince asıllı Batı terimleri ise, türkçede yabancılıkları ile sırıtmaktadırlar. Bu durum karşısında bunları mümkün olduğu kadar türkçeden karşılamak kalmaktadır. Ancak bazı türkçe terimlerin de pek isabetli olmadığı artık anlaşıldığından, burada bunların önemlice bir kısmı, konuya uygun düşürülmek isteği ile, yeniden meydana getirilmiştir. Terimlerin seçimi için en kısa bir gerekçe dahi, yine eserin tertip sınırını aşacağı düşüncesi ile, yapılmamıştır.

Kitabın bu şekilde çıkabilmesi için Edebiyat Fakültesinde devamlı teşebbüsleri ile basımını gerçekleştiren Prof. Dr. A. CAFEROĞLU'na ve basımı sağlayan Edebiyat Fakültesine teşekkürlerimi bildirmek borcumdur. Ayrıca gerek bilim yönünden, gerekse baskı tekniği bakımından yorulmaz öğütleri, her türlü yardımları ve provaları okuması ile eserin bu halde çıkmasında büyük payı olan Uzman Dr. J. ECKMANN'a en samimî teşekkürlerimi bildirmeği zevkli bir vazife saymaktayım.

İstanbul, Mart 1956

ŞAİR ve ESERİ

Şair. XIII. yüzyıl Anadolu Türk şairlerinden Ahmed Fakih hakkında ilk bilgiyi M. FUAD KÖPRÜLÜ'den almaktayız.[1] KÖPRÜLÜ'nün şimdiki halde bu ilk Anadolu Türk şairi üzerinde söyledikleri şöyle kısaltılabilir:

Ahmed Fakih Mevlevî ve Bektaşî geleneğinde hatırası yüz yıllarca saklanmış olan Kıdvetülabdal Hoca Ahmed Fakih'tir. Kendisinin halk arasında şöhreti pek büyüktü. Hükümdar ve emirlerin saraylarında serbestçe hareket edebiliyordu. Hakkında Eflâkî'nin (öl. 745/1344) *Menāḳibü 'l-'ārifīn*'inde[2] bilgi vardır. Eflâkî'ye göre Ahmed Fakih çok meşhur olmakla birlikte, Mevlânâ Celâleddin Rumî ile ölçülemez. Ölümü 650—1252 den önce olmalıdır. Şöhreti Eflâkî'nin *Menāḳib*'i sayesinde Mevlevîler arasında devam ettiği gibi Bektaşî velâyetnameleri de hatırasını Bektaşîler arasında yaşatmışlardır. 880/1475—1476 da Eğirdir'de büyük bir tekyesi vardı. Şeyh Sultan Mehmed Çelebî ibnü ş'-Şeyh Pirî Mehmed Huyî'nin *Ḫıżırnāme*'sinde Ahmed Fakih'ten Anadolu'nun başlıca velilerinden biri olarak bahsedilir. Anadolu'da şöhreti XVI. yüzyılda yazılmış bir dergiye alınacak kadar halk arasında yaygındı.

Ahmed Fakih'in zamanı hakkında bilgimiz *Çarḫnāme* adlı türkçe manzumesinin dil hususîliklerine uygun düştüğü gibi bu eserdeki dinî-sofiyane esaslar da şairimizin tarihî kaynaklardan öğrendiğimiz şahsiyetine uyar. Tasavvuf cereyanlarının Anadolu'da büyük bir kuvvetle yayıldığı sırada yetişmesi sebebi ile şairliğini halkı yetiştirmek yolunda kullanarak sanat kaygısından uzak basit nasihatnameler yazdığı kabul edilebilir. Kendisi tabiî Fars edebiyatını biliyordu. Ancak bir yandan halka hitap etmek ihtiyacı, öte yandan türkçenin Fars örneklerine göre henüz gerektiği gibi işlenmemiş olması *Çarḫnāme*'yi sanat bakımından iptidaî kılmıştır.

---

[1] Anatolische Dichter in der Seldschukenzeit. II. Aḥmed Faqīh: KCsA II (1926), 20—38. Manzume neşri olmaksızın türkçesi: Ahmed Fakih ve Çarhnamesi: Türk Yurdu IV (1926), 289—295.

[2] Eser için H. Ritter, Philologika XI: Der Islam XXVI (1943), 219 v. dd. s. bk.

Eseri. Ahmed Fakih'in bilinen tek eseri Eğirdirli Hacı Kemal'in *Cāmiʿü 'n-neẓā'ir*'indeki[1] KÖPRÜLÜ'ye göre 82, aslında 83 beyitlik *Çarḫ-nāme-i Aḥmed Faḳīh der bīvefāī-i rūzgār* başlıklı kaside şeklinde manzumesidir. Eser XIII. yüzyılın ilk yarısına ait olduğuna göre zamanımıza kadar gelebilmiş en eski Anadolu türkçesi olmak bakımından büyük bir önem taşır. KÖPRÜLÜ bu manzumenin, *Cāmiʿü 'n-neẓā'ir*'in sonundaki cetvele göre, aslında 100 beyitlik olduğunu, nazmın iptidaî şekil ve edasını taşımakta olup konusu bakımından Moğol istilâsı zamanına yakıştığını söyler: Dünyanın faniliğinden, dünya zevklerine kapılmamak gerektiğinden, ölümü hatırlatarak bu dünyada ahıret için hazırlanmak lüzumundan bahisle bunun ancak ibadet, tevazu gibi dinî-ahlâkî işlerle sağlanabileceğini öğüt veren dinî-sofiyane bir eserdir.

Manzume aruzun *hezec* bahrinin *mefāʿīlün mefāʿīlün faʿūlün* vezni ile yazılmış olup bugünkü anlayışımıza göre nazım tekniği bakımından kusurlu sayılabilir. Bununla birlikte Anadolu'nun şimdiki halde bu ilk türkçe manzumesinin şekil ve vezin gibi konuda da tamamiyle İslâmî oluşu Anadolu Türkleri arasında XIII. yüzyılda İslâm edebiyatı geleneğinin benimsenmiş olduğuna delildir. Nazım tekniği ve başka hususlarda sürçmelere Anadolu Türk edebiyatında takip eden yüzyıllarda da bol bol rastlandığına göre şairimizi bu yoldaki başarısızlıklardan dolayı kabahatli tutmak haksızlık olur. Ancak muhakkak olan bir cihet varsa, çağdaşları arasında bile kendisini bu bakımdan fersah fersah geçmiş olanların bulunmasıdır.

Eserde arapça ve farsça sözler epeydir. Bunlar birinci derecede konu ile ilgili tabirler olmakla birlikte, bir bakıma daha çok göze çarpanları kafiyelerdekilerdir. Bu da hatıra manzumenin farsça bir örneğin serbest tercüme şeklinde naziresi olması ihtimalini getirmektedir.[2]

Eserde bir kaç tane de türkçeye Uzak Doğu medeniyeti çevresi dillerinden girmiş söz vardır. Günlük yaşayış tabirleri olmaktan çok manzumenin konusu ile ilgili terim karakterinde olan bu sözler Anadolu 'ya Türklerin bu malzeme ile birlikte geldiklerini ve ancak yavaş yavaş işleyen arapça ve farsça sözlere yerlerini bıraktıklarını anlatacak mahiyette sayılabilirler.

---

[1] İstanbul Genel Kitaplığı 5782, 289a—291b. Yazma hakkında bilgi için Köprülüzade M. Fuad, *Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Divan-ı türkî-i basit, XVI. asır şairi Edirneli Nazmi'nin eseri*, İstanbul 1928, 61. s. nota bk.

[2] Bu hususta daha fazla bilgi için M. Mansuroğlu, Anadolu'da Türk yazı dilinin başlama ve gelişmesi: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV (1951) 226. bk.

Fakat alınma unsurlar hakkında bu söylenenlerden eserde türkçenin kısırlığına hükmedilmemelidir. Aksine *Çarḫnāme* pek canlı türkçe söz ve şekilleri bol bol bulunduran bir metindir ve pek tabiî olarak bizim için birinci derecede ilgi çeken tarafı da burasıdır.

Son zamanlarda Ahmed Fakih'e ait olduğu ileri sürülen *Mevlid* veya benzeri bir metninin ele geçtiğinden de bahsolunmuştur. Ancak bugüne kadar ne böyle bir şey yayınlanmış, ne de hakkında ciddî sayılacak bir bilgiye rastlanmış olunduğundan şimdiki halde bu gibi bir eserin varlığı şüphe ile karşılanabilir.

*

İlk olarak KÖPRÜLÜ tarafından Arap harfleri ile neşredilen *Çarḫnāme* metninin burada tek nushasının tıpkı basımı ve transkripsionu verildikten sonra dil hususîlikleri üzerinde inceden inceye durulmağa çalışılmış, eserin yalnız türkçe unsurları ile yetinilmeyerek yabancı unsurları da belirtilmiş ve nihayet sözlüğü tertip edilmiştir. Bütün bunlar yapılırken, metnin aslına en yakın şeklini elde etmek isteği ile, eldeki XV. yüzyıl istinsahı XIII. yüzyıl Anadolu türkçesi bilgimize göre gerektikçe uygunlaştırılmıştır. Bu maksat için son yıllarda yurdumuzda umumîleşen çevri yazı sisteminden (Türk ilmî transkripsion kılavuzu, İstanbul 1946) faydalanılmakla beraber yerine göre sınırlı bir transliterasyon da yapılmış ve metnin eksikleri doldurulmağa çalışılmıştır. Yalnız bu sisteme metnimiz için önemli olan kapalı e (ė)'yi eklemek gerekmiştir. Ayrıca, metnin daha kolay anlaşılabilmesi için, öz adlar büyük harfle başlanmış ve noktalama işaretleri konmuştur. Tanıklar yanındaki rakamlar transkripsionlu metindeki beyit satırlarını bildirirler.

ÇARḪNĀME

1 Dirīġā çarḫuñ elinden hezārān,
ki ḳılmışdur mu'aṭṭal bunça kārān.

2 İşid ėmdi bu aḥvāli ė ḳardaş,
çün ümmetdür biri birine iḫvān.

3 Yavuz sanmaya ḳardaş ḳardaşına,
ḥaḳīḳatdur bu sözüm, baña inan!

4 İşitdüñ ise, sözüme ḳulaḳ dut,
gidermegil sözümi ḳulaġuñdan!

5 Bilürmi sen, niçün geldüñ cihāna?
sini ḳulluġ içün yaratdı Sulṭān.

6 Saña ni'met vėrüpdür bīnihāyet,
ḫuṣūṣā, kim ḳılupdur ehl-i īmān.

7 Naṣīḥat dutar iseñ, diñle sözüm,
hünerüñ var ise, gel, uşda meydān!

8 Saña bir ḳaç ögütler vėreyin ben,
ki her birisi dür ola, yā mercān.

9 Ögüdüm bu: Günehden tevbe eyle,
ki īmān ḳaṣdın eyler, bil, ki şeyṭān!

10 Usañ olma, başuña 'aḳluñı dėr!
yol uzaḳdur, ki yoḳdur ḥadd u pāyān.

11 Gözüñ aç, ġaflet içre yatma ė dōst,
ki göçmege dutupdur yüzi kervān.

12 Yol erenleri göçüp yola girdi,
döge yorır āḫır dünbeki servān.

13 Nėçe bir yata sen ġafletde ė yār,
ecel ėrmezden öñdin ėmdi oyan!

---

8. *yā*: metinde *yāḫūd* yazılmışken *-ḫūd* kısmı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.
10. *uzaḳdur*: metinde birinci *-r-* çok hafif olmak üzere *uzaḳ durur*.

14 Naẓar ḳıl ʿāleme, ḫālüñi añla,
yaraġa meşġūl ol sen ė Müsülmān!

15 Eger nām ister iseñ āḫıretde,
yėdürgil Ḥaḳ yolına dünyāda nān!

16 Olanlar saña yėtmezmi naṣīḥat,
niçün ussuñı dėrmez sen sen ė cān?

17 Bu dünyāya niçün pek yapışur sen?
Sini andan ḳoparur çarḫ-ı devrān.

18 Bu rızḳ içün nėçe teşvīş çeker sen?
Uşandı rızḳ yėyü aġzuñda dendān.

19 Eger girüp sın içinde yata sen
bėş, on arşun bėz ile yāḫūd ʿuryān.

20 Ne maġrūr sen cihānuñ leẕẕetine,
nėçe bir yorıya sen şād u ḫandān?

21 Ḳażā yayı ecel oḳların atar,
saña daḫı doḳınur ol oḳdan.

22 Ol oḳuñ zaḫmına kimsene durmaz,
görür ölmez, vėrür mānını ḳurbān.

23 Vefā umma bu dünyādan ė ḫanum,
anuñla ḳılmaġıl sen ʿahd u peymān!

24 Sini aldar bu dünyā, bīḫaber sen,
sözüm işit, ögüdüm dut tob elden!

25 Ögüñi dėr, ḳıyamet bil, yaḳındur,
anun, kim saña nāẓırdur Yaradan!

26 Havāya uyma, geç nefs ārzūsından,
bu nefs atınuñ aġzına ur oyan!

27 Bu dünyā bīvefādur, bil ḥaḳīḳat,
sini göçürmedin ol sen göç andan!

28 Nėçe bir durısar bu dünyā ḫalḳı,
nėçe bir olısar dünyā ābādān?

---

17. *pek:* metinde *bir pek* yazılmışken *bir* kırmızı mürekkeple silinmiştir. 19. *girüp*: metinde *girip*. 20. *yorıya sen*: metinde *yoruya sen*. 21. *doḳınur*: metinde *doḳınır*. 22. *zaḫmına*: metinde *zaḫmına*. *durmaz*: metinde *doyamaz*. 23. *peymān*: metinde *peymā* yazılmışken silinerek üstüne kırmızı ile *peymān* yazılmıştır. 24 *dünyā*: metinde *dünyādan* yazılmışken *-dan* kırmızı ile silinmiştir. 25. *anun*: metinde *unan* (?).

29 Yıḳılısar bu göklerle bu yėrler,
ḳamusı olısardur küllī vīrān.

30 Gün ola, kim ḳopa dağlar yėrinden,
berāber ola düp düz dağ u yaban.

31 Ḳıyāmet ḳopıçağaz, bil haḳīḳat,
gelebek bigi dağıla bu insān.

32 Yaradılmış cemī'i öliserdür,
ḳalısardur hemān ol Ferd u Raḥmān.

33 Yarın anda ḫalāyıḳ cem' olısar,
kimi ḳayğuya yatmış, kimi şādān.

34 Su'āl eyleyiserler ėtdügünden,
dutar a'żālaruñı anda lerzān.

35 Kirāmen kātibīn durmaz, yazarlar,
ne, kim ėtdüñ, ḳılurlar anı dīvān.

36 Getürüp dartarlar ḫayruñla şerrüñ,
ḥaḳīḳat bil, ḳurılur anda mīzān.

37 Eger ḫayruñ ağır gelse, zī devlet,
yüzüñ ağ ola hem çün māh-ı tābān.

38 Eger şerrüñ ağır gelse ė miskīn,
varaçaḳ yėrüñ olur, bil, ki nīrān.

39 Ṣırāta oğrayısardur yoluñ, bil,
"ḳılıçdan iti" dėrler, "inçe ḳıldan".

40 Yarın andan geçiser sen, yol oldur,
saḳın ėmdi ė ḳardaş, çıḳma yoldan!

41 Bizi ḳorḳduğumuzdan ḳurtar ė Ḥaḳ,
bize ayruḳ bititme anda hicrān!

42 Cemālüñ bize göster yarın anda
beḥaḳḳ-ı Muṣṭafā u māh-ı tābān!

43 Gel ėmdi, ol Resülüñ sünnetin dut!
Kim anı dutsa, olur Şāh-ı Merdān.

44 Bu dünyā leẕẕetine mağrūr olma,
bu nefsi beslemegil hem çū ḥayvān!

---

29. *göklerle*: metinde *göklerle u* yazılmışken *u* kırmızı ile silinmiştir. 32. *yaradılmış*: metinde *yaravulmış*. *Ferd*: metinde *ḫıred*. 39. *iti*: metinde *ini*. 41. *anda*: metinde *andan* yazılmış, sonra *-n* kırmızı ile silinmiştir.

45 Sini ger bir nefes güldürdi dünyā,
soñ uçı biñ gezin ḳıldurdı efġān.

46 Bu dünyā, bil, ki saña bāḳī ḳalmaz,
eger milküñ ola Şām u Ḫorāsān.

47 Vefā umma, ki yoḳdur hīç vefāsı,
ve līkin işidür her laḥẓa noḳṣān.

48 Esirgemez bu ḫalḳı çarḫ-ı ẓālim,
mecāl vėrmez, sürer ādemi bundan.

49 Ne yoḳsulı esirger, ne ḫo bayı,
ne aḳ saḳallu pīr ḳor, ne ḫo oġlan.

50 Gözüñle nėçe gördüñ ė uslu,
ki ma'ṣūmlar ḳırılmışdur vebādan.

51 Selāṭīnler zebūn olur ecelden,
ecel ėrişmedin saña nāgehān.

52 Gel ėmdi, gendüzüñe dėr ögüñi
ecel ėrişmedin saña nāgehān.

53 Ecel cāmı şarābın çün içe sen,
düşe sen ayru ḳamu dōstlaruñdan.

54 Yaluñuzça yata sen sın içinde,
ne bilem, şādmı olur sen, yā perīşān?

55 Dön ėmdi, bunda anuñ yaraġın gör,
ki saña yarı ḳıla Ḥayy u Subḥān!

56 'İbādet ḳıl Ḥaḳ içün gėçe, gündüz!
'İbādetdür, bilür sen, genc-i pinhān.

57 Ḳażā-yı āsumānī çün ėrişür,
ölüme kimse olumaz pāyendān.

58 Geleçek nesne gelür, çāre yoḳdur,
gerek sen yaş yėrine aġlaġıl ḳan.

---

45. *dünyā*: metinde *bu dünyā* yazılmış, sonra *bu* kırmızı ile silinmiştir. 47. *her laḥẓa*, metinde *dā'imā* yazılmışken kırmızı ile silinerek üstüne kara ile *her laḥẓa* yazılmıştır. 50. *vebādan*: metinde *tīr u vebādan* yazılmış, sonra *tīr u* kırmızı ile silinmiştir. 51. İkinci mısra beyte uymadığı gibi takip eden beyitte de tekrarlandığından bu beytin ikinci mısraının istinsah yanlışlığı yüzünden elimize geçmediği düşünülebilir. 55. *dön*: metinde *dni*. (?). 56. *bilür sen*: metinde *bilürseñ* veya *bilürsiñ*. 57. *kimse*: metinde *kimsene*.

59 Bu dünyāda belāya ṣabr ėde gör,
Ḥaḳuñ sevdügi ḳurtılmaz belādan.

60 Ölüm bir ḳapudur, geçmek gerekdür,
berāber anda sulṭān ile çopān.

61 Yaradılmış bu şerbetden dadısar,
ulu, giçi durur ol işde yeksān.

62 Bu bir işdür, kim oğrar ḳamu maḫlūḳ,
bu bir derddür, ki yoḳdur aña dermān.

63 Bu bir rencdür, ki hiç dermān bulınmaz
'ilāc bilmediler Buḳrāt u Luḳmān.

64 Ecel sayrulığı çūn kim ėrişse,
tīmār ėtmez aña yüz biñ ṭabībān.

65 Nebī "zindān" dėmişdür dünyā içün,
nėte rāḥat olısar ehl-i zindān?

66 Dirīġā, kim uçısar ḳuş ḳafesden,
dirīġā, kim çüriyiser bu ebdān.

67 Dirīġā yatısaruz sın içinde,
geçiser üstümüzden nėçe ezmān.

68 Nebī u hem velī ḳurtılmadı hīç,
ölüm şerbetin içüp vėrdiler cān.

69 Bize ḫōd ne ḥisāb anlara nisbet,
ecelden kaçmaġa yoḳ durur imkān.

70 Çelebüm, çūn ölüme oġraruz biz,
ayurma soñ nefesümüz īmāndan!

71 Nėdelüm, çūn cihānuñ işi budur?
o derde oġradı Dāvud, Süleymān.

72 Anuñ, kim taḫtını yėl götürürdi,
ölüme oġradı, adı Süleymān.

73 Elinde ejdehā olan 'aṣāsı,
yed-i beyżā daḫı Mūsī bni 'İmrān.

---

61. *yaradılmış*: metinde *pür olmuş ol. dadısar*: metinde kırmızı ile silinmiş ve üstüne kara ile *tadısar* yazılmıştır. *işde*: metinde *işde heme*. 62. *işdür, kim*: metinde *işdür, ki kim*. 64. *çūn* metinde *çoḳ*. 70. *nefesümüz*: metinde *nefesümüzi*.

74 Yā ḳanı Ya‘ḳūb, İsmā‘il u Dāvud
dahı ḥüsn issi ol Yūsuf-ı Ken‘ān?

75 Ebūbekr u ‘Ömer, ḳanı ‘Alī hem,
yā ḳanı cem‘ ėden Ḳur’ānı ‘Osmān?

76 Ḳamusı datdı bu şerbetden ė yār,
uş ėmdi bize degdi nevbet el‘ān.

77 Muḥammed, kim cihānuñ faḫrı idi,
bu sünnetler anuñdur, āyīn, erkān.

78 Burāḳ issi, Ḥaḳuñ dōstı, Ḥabībi,
aña Mi‘rāc u ‘arş üstüydi seyrān.

79 Anuñ içün yaradıldı bu ‘ālem,
anuñ içün düzildi ins ile cān.

80 Anuñ içün yaradıldı bu yėrler,
anuñ içün bu gökler oldı sayvan.

81 Aña ḳalmayıçaḳ bu dünyā, gey bil,
saña ḫod ḳalısar degül, yaraḳlan.

82 Pes ölüm ḥaḳdur, elbette ölür sen!
saña ėmdi ė dervīş kibr ḳandan?

83 Tevāżu‘ eyle bunda ḫāṣ u ‘āma,
kim anda olmaya sen zār u giryān.

---

74. *Dāvud*: metinde *dāver*. 79. *düzildi*: metinde *düzetdi*. 83. *tevāżū‘*: metinde *te-vażżu‘*.

DİL HUSUSÎLİKLERİ

1. Metnimizin dil hususîlikleri Arap yazısının oldukça farklı kullanılması yanında türkçe şekillerin bolluğu ve çeşitliliği ve nihayet türkçe olmayan epey söz ve şekillerle dikkate değer bir değişiklik göstermesidir. Bu sebeple bütün bunlar inceliklerine kadar, hiç bir örnek atlanmaksızın ele alınmak suretiyle Anadolu türkçesinin bu karanlık devresine, bir derece olsun, ışık serpilmeğe çalışılacaktır.

YAZILIŞ HUSUSÎLİKLERİ

2. Eski Anadolu türkçesi ile uğraşanlar bu devre metinlerinin daha sonraki Anadolu türkçesi mahsullerinde kullanılan imlâ sisteminden farklı olduklarını görmüşlerdir. Bu yazılış eski istinsahlarda daha belirli, yeniye doğru ilerilendikçe daha silinmiş olmakla birlikte eski sistemin izlerine XV. yüzyıl mahsullerinde de rastlanılabilir. Metnimiz XV. yüzyıl istinsahı ile elimize geçmiş olduğu için burada her iki sistem biri birine karışmış, daha doğru bir deyimle, yazanın fazla yadırganan eski yazılışları bozmasına karşılık daha az yadırgananlara ilişmemiş olduğu görülür. Bu durum karşısında, eski ve yeni sistem ayrılıkları gözetilmeksizin, sadece yazılış hususîlikleri belirtilmekle yetinilecektir. Ancak daha eski istinsah mahsulü metinlerle karşılaştırıldıktan sonradır, ki metnimizin eski ve yeni yazılış tarafları meydana çıkacak ve ilk yazılışın kullanılış sebepleri ile sonradan değişmesine tesir eden amiller anlaşılabilecektir.

Bu maksatla söz ve eklerde ünlü harfinin yazılıp yazılmaması, Arap harflerinin el verişliliğine rağmen sonraki Anadolu türkçesine nisbetle bir kısım ünsüz harflerinin daha az kullanılması, ayrı ve bitişik yazılışlar, çağdaşı metinlerden farklı yazılışar ve nihayet, vezne uymak kaygısı bulunmadığı halde, arapça ve farsça söz ve ibarelerde yanlış yazılışlar aşağıda ele alınmıştır.

1. Ünlü harflerinin yazılıp yazılmaması

3. Bilindiği gibi Arap harfleri ile yazılan türkçe söz ve eklerin klâssik Doğu türkçesinde değişmez bir yazılışı bulunmasına karşılık Anadolu

türkçesinde yazılışları devamlı olarak değişmiştir. Bu değişmeye sebep olarak gösterilen esasta uzun ünlü bulundurmayan Anadolu türkçesinde arapça ve farsçaya uyularak ünlü harflerinin yazılmaması ve aruz kalıplarına uydurma gayreti Doğu türkçesinde de aynı meseleler bulunduğu halde böyle bir şey yapılmaması karşısında kuvvetini kaybetmektedir.

Metnimizin Anadolu türkçesinin en eski devrini temsil etmesi, nisbeten geç istinsah edilmiş olmakla birlikte eski yazılış hususîliklerini, kısmen olsun, tutabilmesi, nihayet aruz vezninde olması dolayısiyle ve hatta kafiye zoru ile Türk yazısında ünlü harfinin kullanılış derece ve sebeplerini aydınlatabilecek durumda bulunması yüzünden aruza tatbikte ünlü harfinin ne nisbette yazılıp yazılmadığı gözden geçirilecektir.

4. Sözde vezne uygun yazılışlar şöyle toplanabilir:

1. Vezin gereği açık birinci hecesi uzun okunan sözlerde ünlü harfinin yazıldığı:

a) türkçe sözlerde: بیکی *bigi* 31, بیلام *bilem* 54, بیرینه *birine* 2, بیزه *bize* 42, بو *bu* 9, 28, 71, 76, 81, طاغیلا *dağıla* 31 داخی *dahı* 74, ای *é* 13, 14, 16, 41, 50, 76, ایرشمدن *érişmedin* 51, 52, کیجه *géçe* 56, کیجی *giçi* 61, کیر یب *girip* 19, کوچوب *göçüp* 12, کوچرمدن *göçürmedin* 27, کوتردی *götürürdi* 72, ایله *ile* 19, اینان *inan* 3, ایشی *işi* 71, ایشیت *işit* 24, ایتی *iti* 39, قالسر *kalısar* 81, قامو *kamu* 53, 62, قانی *kanı* 74, 75, قاپودر *kapudur* 60, قوپچاغز *kopıçağaz* 31, قوله‌غوکدان *kulağuñdan* 4, نیجه *néçe* 67, اوقوك *okuñ* 22, اولا *ola* 8, 30, 37, اولان *olan* 73, اولسر *olısar* 28, 29, اولور *olur* 38, 43, 51, اویان *oyan* 13, 26, ساکا ساکه *saña* 25, 46, سوزم *sözüm* 3, 7, سوزومه *sözüme* 4, اوچی *uçı* 45, اوزق *uzak* 10, ویرین *vére-yin* 8, یابان *yaban* 30, یاپشر *yapışur* 17, یارغین *yarağın* 55, یارتدی *yaratdı* 5, یاری *yarı* 55, یارن *yarın* 42, یاته *yata* 13, یاتسرز *yatısaruz* 67, یای *yayı* 21, ییروك *yérüñ* 38, یوله *yola* 12, یورر *yorır* 12, یورویا *yoruya* 20, یوزی *yüzi* 11;

b) kapalı heceden ibaret türkçe ve türkçeleşmiş sözlerin ünlü ile başlayan söze ulaşmasında: سین ایچنده *sın içinde* 54, 67, وآریسه *var ise* 7.

2. Vezin gereği açık ikinci hecesi uzun okunan sözlerde ünlü harfinin yazıldığı:

a) türkçe ve türkçeye İslâm medeniyetinden önce girmiş sözlerde: جلابم *Çelebüm* 70, ایمدی امدی *èmdi* 2, 13, 43, 52, 55, 76, 82, کلابك *gelebek* 31, اشیدوکیسه *işidüñ* (*işitdüñ* yerine) *ise* 4, قموسی *ḳamusı* 29, 76, قانی *ḳanı* 75, اوکودم اکودم *ögüdüm* 9, 24, صیرولغی *sayruluġı* 64, یلوکزجه *yaluñuzça* 54, یرادان 25, یرادلدی *yaradıldı* 79, 80, یرادلمش *yaradılmış* 32, 61, یرآغا *yaraġa* 14, یاری *yarı* 55;

b) arapça ve farsça sözlerde imlâ bozularak: دنباکی *dünbeki* 12, نکاهان *nāgehān* 51, 52, نفاسومزی *nefesümüzi* 70, پیندان *pāyendān* 57, شربایتن *şerbetin* 68.

3. Vezin gereği açık birinci hecesi kısa okunan sözlerde ünlü harfinin yazılmadığı:

a) türkçe sözlerde: بشوکه *başuña* 10, بلور *bilür* 56, بری *biri* 2, بتما *bititme* 41, بزی *bizi* 41, بزه *bize* 41, 69, بلنمز *bulınmaz* 63, دخی *daḫı* 73, 74, دمشدر *dėmişdür* 65, درر *durur* 61, دشا *düşe* 53, دزتدی *düzetdi* 79, ادا *ėde* 59, اریشر *ėrişür* 57, اسرکهمز *esirgemez* 48, اسرکر *esirger* 49, کچیسر *geçiser* 40, 67, کلابك *gelebek* 31, کلاچك *geleçek* 58, کرك *gerek* 58, 60, کتورب *getürüp* 36, کزن *gezin* 45, کدرماکل *gidermegil* 4, کمی *kimi* 33, قلیسردر *ḳalısardur* 32, قموسی *ḳamusı* 29, 76, قلچدن *ḳılıçdan* 39, قلبدور *ḳılupdur* 6, قلورلر *ḳılurlar* 35, قرلمشدر *ḳırılmışdur* 50, قپه *ḳopa* 30, قلق *ḳulaḳ* 4, نه *ne* 20, 49, 50, نکیم *ne kim* 35, نچه نجه *neçe* 5, 17, 24, ندالوم *nėdelüm* 71, نتا *nėte* 65, نچون *niçün* 5, 16, 17, اکودم *ögüdüm* 9, الوم *ölüm* 57, 60, 70, 72, 82, الور *ölür* 82, سقن *saḳın* 40, سکا *saña* 6, 8, 21, 81, 82, سنی *sini* 5, 17, 24, 27, 45, اصللو *us[ul]lu* 50, ورآچق *varaçaḳ* 38, وربدر *vėrüpdür* 6, یقندور *yaḳındur* 25, یلوکزجه *yaluñuzça* 54, یرادان *Yaradan* 25, یرادلدی *ya-*

radıldı 79, 80, يرادلمش *yaradılmış* 32, 61, يرآغا *yaraġa* 14, يراقلان *yaraḳlan* 81, يتا *yata* 19, 54, يوز *yavuz* 3, يزرلر *yazarlar* 35, يقيلسر *yıḳılısar* 29, ييو *yėyü* 18, يدركل *yėdürgil* 15, يرندن *yėrinden* 30, يرينه *yėrine* 58;

b) kapalı tek heceli türkçe sözlerin ünlü ile başlayan sözlere ulaşmasında: بش اون *bėş on* 19, بز يله *bėz ile* 19, كل امدى *gel ėmdi* 43, 52, كم آنى *kim anı* 43, صك اوچى *soñ uçı* 45, طب الدان *tob elden* 24;

c) farsça sözlerde imlâ bozularak: نكاهان *nāgehān* 51, 52, پيندان *pāyendān* 57, يه *yā* 8, يه‌خود *yāhud* 8;

d) kapalı tek heceli arapça bir sözün ünlü ile başlayan söze ulaşmasında: حقيچون *Ḥaḳ içün* 56.

4. Vezin gereği açık ikinci hecesi kısa okunan sözlerde ünlü harfinin yazılmadığı:

a) türkçe sözlerde: قوله‌غوكدان *ḳulaġuñdan* 4, اوغردى *oġradı* 71, اغررز *oġraruz* 70, يارغين *yaraġın* 55;

b) arapça bir sözde imlâ bozularak: دنيه *dünyā* 28, دنيلده *dünyāda* 15.

5. Vezin gereği uzun okunan türkçe ve türkçeleşmiş sözlerin kapalı birinci hecesinde ünlü harfinin yazılmadığı: اغلغل *aġlaġıl* 58, بن *ben* 8, بسلمه كل *beslemegil* 44, بل *bil* 9, 25, 38, 46, بلنمز *bilinmez* 63, بر *bir* 8, 13, 17, 20, 28, 45, 60, 62, 63, بندان *bundan* 48, چقمه *çıḳma* 40, طرتلر *dartalar* 36, دتدى *datdı* 76, دكدى *degdi* 76, درلر *dėrler* 39, درمز *dėrmez* 16, دكله *diñle* 7, دپدز *düpdüz* 30, امدى *ėmdi* 40, 43,52, 55, 76, 82, ارمزدن *ėrmezden*13, اتدوكوكدن *ėtdügüñden* 34, اتدوك *ėtdüñ* 35, اتمز *ėtmez* 46, ايله *eyle* 9, 83, ايلر *eyler* 9, ايلايسرلر *eyleyiserler* 34, كچمك *geçmek* 60, كلدك *geldüñ* 5, كلسه كلسا *gelse* 37, 38, كندوزوكه *gendüzüñe* 52, كى *gey* 81, كستر *göster* 42, كلدردى *güldürdi* 45, كندوز *gündüz* 56,

انجه *inçe* 39, اسی *issi* 74, 78, کم *kim* 30, 64, 77, کمسنه *kimsene* 22, 57, قچمغا *kaçmağa* 69, قلمایچاق *kalmayıçak* 81, قلمز *kalmaz* 46, قندآن *kandan* 82, قردآش *kardaş* 2, 3, 40, قردشینه *kardaşına* 3, قل *kıl* 56, قلدآن *kıldan* 39, قلدردی *kıldurdı* 45, قلمغل *kılmağıl* 23, قلمشدر *kılmışdur* 1, نسنه *nesne* 58, اغلان *oğlan* 49, اغررز *oğraruz* 70, پك *pek* 17, صنمایا *sanmaya* 3, صرولغی *sayruluğı* 64, سیوان *sayvan* 80, سن *sen* 16, 23, 27, 53, 58, سودوکی *sevdügi* 59, صك *soñ* 70, اشده *uşda* 7, اصللو *us[ul]lu* 50, ایما *uyma* 26, وردلر *verdiler* 68, ورمز *vermez* 48, یتما *yatma* 11, یتمش *yatmış* 33, یرلر *yerler* 80, یتمزمی *yetmezmi* 16, یقدر *yokdur* 10, 47, یقسولی *yoksulı* 49, یلدان *yoldan* 40.

6. Vezin gereği uzun okunan kapalı ikinci hecede ünlü harfinin yazılmadığı:

a) türkçe sözlerde: آغر *ağır* 37, 38, آرما *ayırma* 70, اوکتلر *ögütler* 8, اون *unan* 25, اوشندی *uşandı* 18, یارتدی *yaratdı* 5;

b) farsça bir sözde imlâ bozularak: آین *āyīn* 77.

7. Vezin gereği uzun okunan kapalı üçüncü hecenin arapça bir sözde imlâ bozularak ünlü harfinin yazılmadığı: سلاطنلر *selāṭīnler* 51.

8. Vezin gereği fazla uzun okunan tek heceli türkçe bir sözün kapalı + açık hece sayıldığı: اوقدان *okdan* 21.

5. Sözde vezne uymayan yazılışlar da şöyle toplanabilir:

1. Vezin gereği kısa okunan açık birinci hecede ünlü harfinin yazıldığı:

a) türkçe sözlerde: بو *bu* 2, 3, 17, 18, 23, 24, 26, 27, 29, 31, 44, 45, 46, 48, 59, 61, 62, 63, 66, 77, 79, 80, دوکه *döge* 12, دوقینر *dokınır* 21, ای *é* 2, 11, 23, 38, 40, 82, ایدن *éden* 75, ایرشسه *érişse* 64, کورر *görür* 22, کوزك *gözüñ* 11, کوزوکله *gözüñle* 50, خو *ḫo* 49,

قوپارر *ḳoparur* 17, قوريلور *ḳurılur* 36, نيچه *néçe* 28, او *o* 71, اولا *ola* 46, اولنلر *olanlar* 16, اوليسر *olısar* 33, 65, اولور *olur* 54, اوكودم *ögüdüm* 24, اوكوكى *ögüñi* 25, 52, اوكتلر *ögütler* 8, اولرم *ölüm* 68, سوزم *sözüm* 24, سوزومه *sözüme* 4, سورار *sürer* 48, اوچيسر *uçısar* 66, اولو *ulu* 61, اونن *unan* 25, اوصاك *usañ* 10, اوشندى *uşandı* 18, ويرر *vérür* 22, يارن *yarın* 33, 40, يولينه *yolına* 15, يولك *yoluñ* 39, يوزك *yüzüñ* 37;

b) kapalı heceden ibaret türkçe ve türkçeleşmiş sözlerin ünlü ile başlayan söze ulaşmasına: كوچ اندآن *göç andan* 27, كون اولا *gün ola* 30, كيم انده *kim anda* 83, كيم اوغرار *kim oğrar* 62, اول اوقوك *ol oḳun* 22, سن اچنده *sın içinde* 19, 54, 67, اور اويان *ur oyan* 26, اوش امدى *uş émdi* 76, يول ارنلرى *yol erenleri* 12, يول اولدر *yol oldur* 49, يول اوزقدر *yol uzaḳdur* 10;

c) arapça ve farsça sözlerde: آباداں *ābādān* 28, آخر *āḫır* 12, چو *çū* 44, تيمار *tīmār* 64, زى *zī* 37, يا *yā* 74, 75;

d) kapalı heceden ibaret farsça bir sözün ünlü ile başlayan söze ulaşmasından: چون امتدر *çūn ümmetdür* 2.

2. Vezin gereği kısa okunan açık ikinci hecede ünlü harfinin yazıldığı:

a) türkçe bir sözde: كندوزوكه *gendüzüñe* 52;

b) arapça sözlerde: باقى *bāḳī* 46, دنيا *dünyā* 65, 81, كلّى *küllī* 29;

c) kapalı heceden ibaret arapça sözlerin ünlü ile başlayan söze ulaşmasında: مغرور اوله *mağrūr olma* 44, مشغول اول *meşğūl ol* 14.

3. Vezin gereği kısa okunan açık üç heceli arapça bir sözde ünlü harfinin yazıldığı: دايما *dā'imā* 47.

4. Vezin gereği uzun okunan kapalı birinci hecede türkçe ve

türkçeleşmiş sözlerin ünlü harfi ile yazıldığı: بيل *bil* 27, 31, 39, 61, بيك *biñ* 45, 46, بيز *biz* 70, بونچه *bunça* 1, بونده *bunda* 55, 83, دير *dėr* 10, 25, ايمدى *ėmdi* 2, 13, كيردى *girdi* 12, كوچمكه *göçmege* 11, كوكلر *gökler* 29, 80, كور *gör* 55, 59, كوردك *gördüñ* 50, ايستر *ister* 15, كيم *kim* 6, 25, 35, 66, 72, قاچ *ḳaç* 8, قان *ḳan* 58, قيل *ḳıl* 14, قور *ḳor* 49, قورقدوغمزدن *ḳorḳduġumuzdan* 41, قوللوغ *ḳulluġ* 5, قورتر *ḳurtar* 41, قورتلمدى *ḳurtılmadı* 68, قورتلمز *ḳurtılmaz* 59, قوش *ḳuş* 66, اوغردى *oġradı* 71, 72, اوغرار *oġrar* 62, اوغرايسردر *oġrayısardur* 39, اوقلارين *oḳların* 21, اول *ol* 21, 27, 32, 40, 43, 61, 74, اول *ol* 14, اولدى *oldı* 80, اولمه *olma* 10, 44, اولميا *olmaya* 83, اولمش *olmış* 61, اون *on* 19, اوكدين *öñdin* 13, سين *sen* 5, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 40, 54, 56, 82, اوما *umma* 23, 47, اصوكى *ussuñı* 16, ياش *yaş* 58, ييل *yėl* 72, ييرلار *yėrler* 29, يوق *yoḳ* 58, 62, 69, يوز *yüz* 64.

5. Vezin gereği fazla uzun sayılmayan kapalı ikinci hecenin ünlü harfi ile yazıldığı:

a) türkçe ve türkçeleşmiş sözlerde: ارشون *arşun* 19, كندوز *gündüz* 56, نيچون *niçün* 5, 17, اغلان *oġlan* 49, سيوان *sayvan* 80, يابان *yaban* 30, ياراقلان *yaraḳlan* 81;

b) arapça ve farsça sözlerde: ياخود *yāḫūd* 19, يعقوب *Ya'ḳūb* 74.

6. Vezin gereği fazla uzun sayılmayan arapça bir sözde üçüncü hecenin ünlü ile yazıldığı: اسماعيل *İsmā'īl* 74.

7. Vezin gereği birinci hecesi uzun okunan sözlerde ünlü harfinin yazılmadığı:

a) türkçe sözlerde: بريسى *birisi* 8, بزه *bize* 76, دكل *degül* 81, درر *durur* 69, ارنلرى *erenleri* 12, اشيدور *işidür* 47, قله *ḳıla* 55, نه *ne* 49, 69, نچه *néçe* 50, الومز *olumaz* 57, الوم *ölüm* 82, صقللو *sa-*

ḳallu 49, سکا *saña* 16, 51, 52, 55;

b) kapalı tek heceli türkçe sözlerin ünlü ile başlayan sözlere ulaşmasında: بر اشدر *bir işdür* 62, در اوکوکی *der ögüñi* 52, کل اشده *gel uşda* 7, سن ای *sen é* 14;

c) farsça bir sözde: و *u* 29, 42, 46, 68, 75;

8. Vezin gereği ikinci hecesi uzun okunan sözlerde ünlü harfinin yazılmadığı:

a) kapalı heceli türkçe sözlerin ünlü ile başlayan sözlere ulaşmasında استر ایسك *ister iseñ* 15, ایشد امدی *işid emdi* 2, یارن انده *yarın anda* 42, یورر آخر *yorır āḫır* 12;

b) arapça sözlerde: داءما *dā'imā* 47, یوسف کنعان *Yūsuf-ı Ken'ān* 74.

9. Vezin gereği üçüncü hecesi uzun okunan arapça bir sözde ünlü harfinin yazılmadığı: البتّه *elbette* 82.

6. Zamanında eklikleri duyulan şekillerin vezne uydurularak yazılanları şunlardır:

1. Vezin gereği uzun açık hecede ünlü harfinin yazıldığı:

a) -*a*, -*e* verme eki: قچمغا *ḳaçmaġa* 69, یراغا *yaraġa* 14, زحمنا *zaḥmına* 22;

b) -*a*, -*e* gelecek zaman-gereklik eki: دشا *düşe* 53, اچا *içe* 53, اولا *ola* 8, 30, 46, اولمیا *olmaya* 83, یتا *yata* 19, 54, یورویا *yoruya* 20;

c) -*a*, -*e* zarf-fiil eki: ادا *ede* 59, نتا *nete* 65;

d) -*açaḳ*, -*eçek* gelecek zaman eki (1. hecede): کلاچك *geleçek* 58, وراچق *varaçaḳ* 38;

e) -*alum*, -*elüm* 1. çokluk dilek eki (1. hecede): نیدالوم *nedelüm* 71;

f) -*ar*-, -*er*- fiilden fiil (yaptırma) eki: قوپارر *ḳoparur* 17;

g) -ı, -i 3. iyelik eki: آدی *adı* 72, آغزینه *ağzına* 26, آتینڭ *atınuñ* 26, بری *biri* 2, برینه *birine* 2, جامی *cāmı* 53, جمیعی *cemī‘i* 32, دوستی *dōstı* 78, حبیبی *ḥabībi* 78, خلقی *ḫalḳı* 28, اسی *issi* 74, 78, کمی *kimi* 33, لذتینه *leẕẕetine* 44, صیرولغی *sayrulıġı* 64, اوچی *uçı* 45, یرینه *yėrine* 58, یولینه *yolına* 15;

h) -ı, -i yükleme eki: احوالی *aḥvāli* 2, عقلڭی *‘aḳluñı* 10, آنی *anı* 35, بایی *bayı* 49, خلقی *ḫalḳı* 48, اوکوکی *ögüñi* 25, 52, سنی *sini* 5, 17, 24, 27, 45, سوزومی *sözümi* 4, تختنی *taḫtını* 72, یقسولی *yoḳsulı* 49;

i) *-ıçağaz, -içegez* zarf-fiil eki (2. hecede): قوپچاغز *ḳopıçağaz* 31;

j) *-ısar, -iser* gelecek zaman eki (1. hecede): کچیسر *geçiser* 40, 67, قلیسردر *ḳalısardur* 32, اولیسر *olısar* 33, 65, اوچیسر *uçısar* 66, یاتسازوز *yatısaruz* 67, ییقیلیسر *yıḳılısar* 29;

k) *-lar, -ler* çokluk eki ünlü ile genişleyince: انلاره *anlara* 69, اوقلارین *oḳların* 21;

l) *-lu, -lü* isimden isim yapma eki: اصللو *us[ul]lu* 50;

m) *-m* fiilden isim yapma eki ünlü ile genişleyince (bağlayıcı ünlüde): الومه *ölüme* 57, 70, 72;

n) *-m* 1. teklik iyelik eki ünlü ile genişleyince (bağlayıcı ünlüde): سوزومه *sözüme* 4, سوزومی *sözümi* 4;

o) *-ma-, -me-* olumsuzluk eki: بلمادیلر *bilmediler* 63, بتما *bitit-me* 41, کدرماکل *gidermegil* 4, قلمایچاق *ḳalmayıçaḳ* 81, صنمایه *san-maya* 3, اوما *umma* 23, 47;

p) *-maḳ(ġ), -mek(g)* fiilden isim yapma eki genişleyince: کوچماکه *göçmege* 11;

q) *-mı, -mi* soru eki: بلورمی *bilürmi* 5, یتمزمی *yėtmezmi* 16;

r) *-muz, -müz* 1. çokluk iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): نفاسومزی *nefesümüzi* 70;

s) *-ñ* 2. teklik iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): اعضالروکی *a'żālaruñı* 34, بشوکه *başuña* 10, کندوزوکه *gendüzüñe* 25, حالوکی *ḥālüñi* 14, اوکوکی *ögüñi* 25, 52, اوصوکی *ussuñı* 16;

t) *-sa, -se* gerçeksizlik-şart eki: کلسه *gelse* 37;

u) *-sul, -sül* (<*-su-l*) isimden isim yapma eki ünlü ile genişleyince: يقسولی *yoḳsulı* 49;

v) *-ş-* fiilden fiil yapma (karşılıklılık) eki (bağlayıcı ünlüde): اريشر *érişür* 57;

w) *-tur-, -tür-* fiilden fiil yapma (yaptırma) eki ünlü ile genişleyince: کتورب *götürüp* 36;

x) *-u, -ü* zarf-fiil eki: الومز *olumaz* 57, ييو *yéyü* 18.

2. Vezin gereği uzun okunan hecenin ünlü ve ünsüzle yazılıp ünlü ile başlayan bir söze ulaşmasında:

a) *-ar, -er* fiilden isim yapma (isim-fiil: geniş zaman) eki: سورار آدمی *sürer ādemi* 48;

b) *-dan, -den* ayrılma eki: ارمزدن اوکدن *érmezden öñdin* 13;

c) *-dın, -din* ayrılma eki: اوکدن ايمدی *öñdin émdi* 13;

d) *-duñ, -düñ* 2. teklik geçmiş zaman eki: اشيدوکيسه *işi(t)düñ ise* 4;

e) *-dur, -dür* 3. bağ eki: حقدور البتده *Ḥaḳdur elbetde* 82, قلبدور اهل *ḳılupdur ehl-i* 6;

f) *-ı, -i* 3. iyelik eki: اوقلارن آتر *oḳların atar* 21;

g) *-lıḳ(ġ), -lik(g), -luḳ(ġ), -lük(g)* isimden isim yapma eki: قوللوغچون *ḳulluġ içün* 5;

h) *-n* vasıta eki (bağlayıcı ünlüde): یارن آنده *yarın anda* 33, یارن اندن *yarın andan* 40, نیچون اوصّوکی *niçün ussunı* 16;

i) *-ñ* 2. teklik iyelik eki: خیروك آغر *ḫayruñ ağır* 37, ملکك اولا *milküñ ola* 46, شروك آغر *şerrüñ ağır* 38 ;

j) *-uñ, -üñ* ilgi eki: آنوکچون *anuñ içün* 79, 80;

k) *-ur, -ür* fiilden isim yapma (isim-fiil: geniş zaman) eki: اولور اجلدن *olur ecelden* 51.

3. Vezin gereği uzun kapalı hecede ünlü harfinin yazılmadığı:

a) *-açak, -eçek* fiilden isim yapma (isim-fiil: gelecek zaman) eki (2. hecede): کلاچك *gelеçek* 58, وراچق *varaçak* 38;

b) *-an, -en* fiilden isim yapma (isim-fiil: geçmiş zaman) eki: ایدن *éden* 75, اولنلر *olanlar* 16;

c) *-ayın, -eyin* 1. teklik dilek eki (2. hecede): ورین *véreyin* 8;

d) *-alum, -elüm* 1. çokluk dilek eki (2. hecede): ندالوم *nédelüm* 71;

e) *-ar, -er* fiilden isim yapma (isim-fiil: geniş zaman) eki: آتر *atar* 21, چکر *çeker* 18, طوتر *dutar* 34, یزرلر *yazarlar* 35, آلدر *aldar* 24;

f) *-dan, -den* ayrılma eki: ایماندان *īmāndan* 70;

g) *-duñ, -düñ* 2. teklik geçmiş zaman eki: کلدك *geldüñ* 5;

h) *-dur-, -dür-* fiilden fiil yapma (yaptırma) eki: کلدردی *güldürdi* 45, قلدردی *ḳıludrdı* 45, یدرکل *yédürgil* 15;

i) *-dur, -dür* 3. bağ eki: بودر *budur* 71, کرکدر *gerekdür* 60, اولدر *oldur* 40;

j) *-gıl, -gil* 2. teklik emir eki: اغلغل *ağlağıl* 58, بسلمه کل *besiemegil* 44, کدرماکل *gidermegil* 4, قلمغل *kılmağıl* 23, یدرکل *yédürgil* 15;

k) -ı, -i 3. iyelik eki: الندە *elinde* 73;

l) -*ıçağaz*, -*içege* zarf-fiil eki (3. hecede): قوپچاغز *ḳopıçağaz* 30;

m) -*ın*, -*in* 3. iyelik ve yükleme ekleri: سنتن *sünnetin* 43, شرابن *şarābın* 53;

n) -*ısar*, -*iser* gelecek zaman eki (2. hecede): چوری یسر *çüriyiser* 66, دادسر طدیسر *dadısar* 61, طورسر *durısar* 28, ایلایسرلر *eyleyiserler* 34, گچیسر *geçiser* 40, 67, قالسر *ḳalısar* 81, قلیسردر *ḳalısardur* 32, اوغرایسردر *oğrayısardur* 39, اولیسر *olısar* 33, 65, اولیسردر *öliserdür* 32, اوچیسر *uçısar* 66, ییقلیسر *yıḳılısar* 29;

o) -*lar*, -*ler* çokluk eki: دغلر *dağlar* 30, کوکلر *gökler* 29, 80, معصوملر *ma'ṣūmlar* 50, اولنلر *olanlar* 16, اوکتلر *ögütler* 8, سلاطنلر *selāṭīnler* 51, یرلر *yėrler* 29, 80;

p) -*m* 1. teklik iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): چلابم *Çelebüm* 70, خانم *ḫanum* 23, اوکودم *ögüdüm* 9, 24, سوزم *sözüm* 3, 7;

q) -*madın*, -*medin* zarf-fiil eki (2. hecede): کوچرمدن *göçürmedin* 27, ایرشمدن *ėrişmedin* 51;

r) -*maḳ*(*ġ*), -*mek*(*g*) fiilden isim yapma eki: گچمك *geçmek* 60;

s) -*maz*, -*mez* fiilden isim yapma (isim-fiil; geniş zaman) olumsuzluk eki; بلنمز *bulınmaz* 63, درمز *dėrmez* 16, دویەمز *doyamaz* 22, ارمزدن *ėrmezden* 13, اسرکەمز *esirgemez* 48, اتمز *ėtmez* 64, قلمز *ḳalmaz* 46, قورتلمز *ḳurtılmaz* 59, الومز *olumaz* 57, اولمز *ölmez* 22, ورمز *vėrmez* 48, یتمزمی *yėtmezmi* 16;

t) -*mış*, -*miş* fiilden isim yapma (isim-fiil: geçmiş zaman) eki: دمشدر *dėmişdür* 65, قلمشدر *ḳılmışdur* 1, اولمش *olmış* 61, یرادلمش *yaradılmış* 32, 61;

u) *-muz*, *-müz* 1. çokluk iyelik eki: قورقدوغمزدن *korkduğumuzdan* 41;

v) *-ñ* 2. teklik iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): آغزكده *ağzuñda* 18, جمالك *cemālüñ* 42, دوستلركدان *dōstlaruñdan* 53, خيركله *hayruñla* 36, هنرك *hünerüñ* 7, يولك *yoluñ* 39;

w) *-sa*, *-se* gerçeksizlik-şart eki (kişi eki ile): ايسك *iseñ* 7;

x) *-ş-* fiilden fiil yapma (karşılıklılık) eki (bağlayıcı ünlüde): ارشمدن *érişmedin* 51, 52;

y) *-uk*, *-ük* fiilden isim yapma eki: ارق *ayruk* 41;

z) *-uñ*, *-üñ* ilgi eki: آنكله *anuñla* 23, جهانك *cihānuñ* 20, رسولك *Resūlüñ* 43;

aa) *-up*, *-üp* zarf-fiil eki: كتورب *getürüp* 36, قلبدور *kılupdur* 6, وربدر *vérüpdür* 6;

bb) *-ur*, *-ür* fiilden isim yapma (isim-fiil: geniş zaman) eki: اريشر *érişür* 57, قوپارر *koparur* 17, ورر *vérür* 22;

cc) *-uz*, *-üz* 1. çokluk kişi eki: اغررز *oğraruz* 70.

4. Vezin gereği kısa açık hecede ünlü harfinin yazılmadığı:

a) *-a-*, *-e* verme eki: يرينه *yérine* 2;

b) *-a-*, *-e-* gelecek zaman-dilek eki: صنمايه *sanmaya* 3, اوله *ola* 30;

c) *-ayın*, *-eyin* 1. teklik dilek eki (1. hecede): ورين *vereyin* 8;

d) *-daş*, *-deş* isimden isim yapma eki ünlü ile genişleyince: قردشينه *kardaşına* 3;

e) *-ı*, *-i* 3. iyelik eki: مانني *mānını* 22, تختني *tahtını* 72, زحمنا *zahmına* 22;

f) *-ıçağaz*, *-içegez* zarf-fiil eki (1. hecede): قوپچاغز *kopıçağaz* 31;

g) *-ıçaḳ*, *-içek* zarf-fiil eki (1. hecede): قلمايچاق *ḳalmayıçaḳ* 81;

h) *-ısar*, *-iser* gelecek zaman eki (1. hecede): طورسر *durısar* 28, ايلايسرلر *eyleyiserler* 34, قالسر *ḳalısar* 81, اولسر *olısar* 28, 29;

i) *-la*, *-le* bağlama eki: خيركله *ḫayruñla* 36;

j) *-lar*, *-ler* çokluk eki ünlü ile genişleyince: اعضالروكى *ʿażālaruñı* 34, دوستلركدان *dōstlaruñdan* 53;

k) *-lıḳ(ġ)*, *-lik(g)*, *-luḳ(ġ)*, *-lük(g)* isimden isim yapma eki ünlü ile genişleyince: صيرولغى *sayruluġı* 64;

l) *-ma-*, *-me-* olumsuzluk eki: چقمه *çıḳma* 27, قلمغل *ḳılmaġıl* 23, قورتلمدى *ḳurtılmadı* 68, اولميا *olmaya* 83;

m) *-madın*, *-medin* zarf-fiil eki (1. hecede): ايرشمدن *érişmedin* 51, كوچرمدن *göçürmedin* 27;

n) *-maḳ(ġ)*, *-mek(g)* fiilden isim yapma eki ünlü ile genişleyince: قچمغا *ḳaçmaġa* 69;

o) *-muz*, *-müz* 1. çokluk iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): قورقدوغمزدن *ḳorḳduġumuzdan* 41;

p) *-ñ* 2. teklik iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): عقلكى *ʿaḳluñı* 10;

q) *-sa*, *-se* gerçeksizlik-şart eki: طوتسه *dutsa* 43, ايسه *ise* 4;

r) *-ş-* fiilden fiil yapma (karşılıklılık) eki (bağlayıcı ünlüde): ياپشر *yapışur* 17;

s) *-tur-*, *-t r-* fiilden fiil yapma (yaptırma) eki ünlü ile genişleyince: كوترردى *götürürdi* 72;

t) *-uñ*, *-üñ* ilgi eki: آنكدر *anuñdur* 77, جهانك *cihānuñ* 20, 71, رسولك *Resūlüñ* 43;

u) *-ur-, -ür-* fiilden fiil yapma (yaptırma) eki ünlü ile genişleyince: كوترردى *götürürdi* 72.

5. Vezin gereği ünlü bulundurmayan kısa kapalı hecenin ünlü ile başlayan söze ulaşmasında:

a) *-ar-, -er-* fiilden fiil yapma (yaptırma) eki: قورتر اى *ḳurtar ė* 41;

b) *-ar, -er* fiilden isim yapma (isim fiil: geniş zaman) eki: طوتريسك *dutar iseñ* 7;

c) *-dan, -den* ayrılma eki: ارمزدن اوكدن *ėrmezden öñdin* 13, شربتدن اى *şerbetden ė* 76;

d) *-ın, -in* 3. iyelik ve yükleme ekleri: قصدن ايلر *ḳaṣdın eyler* 9, شربتن ايچوب *şerbetin içüp* 68;

e) *-uñ, -üñ* ilgi eki: آتينك آغزينه *atınuñ ağzına* 26, چرخك الندن *çarḫuñ elinden* 1;

f) *-ur, -ür* fiilden isim yapma (isim-fiil: geniş zaman) eki: درر امكان *durur imkān* 69.

7. Zamanında eklikleri duyulan şekillerin vezne uymayan yazılışları şunlardır:

1. Vezin gereği uzun okunan açık hecede ünlü harfinin yazılmadığı:

a) *-a, -e* verme eki: آغزينه *ağzına* 26, عالمه *'āleme* 14, عامه *'āma* 83, بشوكه *başuña* 10, بلايه *belāya* 59, بيرينه *birine* 2, بزه *bize* 41, 69, جهانه *cihāna* 5, درده *derde* 71, دنيايه *dünyāya* 17, كندوزوكه *gendüzüñe* 52, كوچمكه *göçmege* 11, هوايه *havāya* 26, قردشينه *ḳardaşına* 3, قيغويه *ḳayğuya* 33, لذتينه *lezzetine* 20, 44, اولومه *ölüme* 57, 70, 72, صراطه *Ṣırāṭa* 39, سوزومه *sözüme* 4, يرينه *yėrine* 58, يولينه *yolına* 15;

b) *-a, -e* gelecek zaman-gereklilik eki: صنمايه *sanmaya* 3, اوله *ola* 30;

c) *-a, -e* zarf-fiil eki: دویه‌مز *doyamaz* 22, دوکه *döge* 12;

d) *-ça, -çe* eşitlik eki; نجه *néçe* 13, 18, 20,28, یلوکزجه *yaluñuz-ça* 54;

e) *-da -de* bulunma eki: آخرتده *āḫıretde* 15, دنیاده *dünyāda* 59, النده *élinde* 73, اچنده *içinde* 54, 67;

f) *-ısar, -iser* gelecek zaman eki (1. hecede): چوری‌یسر *çü i-yis r* 66, دادسر *dadısa* 61, اوغرایسردر *oğrayısardur* 39;

g) *-la-, -le-* isimden fiil yapma eki: آکله *añla* 14;

h) *-la, -le* vasıta eki: آنکله *anuñla* 23, کوکلرله *göklerle* 29, کوزوکله *gözüñle* 50;

i) *-lar, -ler* çokluk eki ünlü ile genişleyince: ارنلری *erenleri* 12;

j) *-ma-, -me-* olumsuzluk eki: بسلمه‌کل *beslemegil* 44, اوله *olma* 10, 44;

k) *-ra, -re* yöneltme eki: اچره *içre* 11;

l) *-sa, -se* gerçeksizlik-şart eki: کلسه *gelse* 38, ارشسه *érişse* 64, ایسك *iseñ* 7.

2. Vezin gereği uzun okunan ünlüsüz kapalı hecenin ünlü ile başlayan bir söze ulaşmasında:

a) *-dan, -den* ayrılma eki: دنیادن ای *dünyādan é* 23, قلجدن ایتی *kılıçdan iti* 39;

b) *-duñ, -düñ* 2. teklik geçmiş zaman eki: کوردك ای *gördüñ é* 50;

c) *-dur, -dür* 3. bağ eki: آنکدر آین *anuñdur āyīn* 77, یوقدر آکا *yokdur aña* 62;

d) *-lar, -ler* çokluk eki: ایلایسرلر اتدوکوکدن *eyleyiserler étdügüñ-*

den 34, اوکرم اولدی *gökler oldı* 80, قلورلر آنی *kılurlar an* 35' سنتلر آنکدر *sünnetler anuñdur* 77;

e) *-maz*, *-mez* fiilden isim yapma (isim-fiil: geniş zaman) olumsuzluk eki: اتمز آکا *ėtmez aña* 64;

f) *-mış*, *-miş* fiilden isim yapma (isim-fiil: geçmiş zaman) eki: اولمش اول *olmış ol* 61;

g) *-ñ* 2. teklik iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): کوزك آچ *gözüñ aç* 11, یوزك آغ *yüzüñ ağ* 37;

h) *-sa*, *-se* gerçeksizlik-şart eki: ایسك آخرتده *iseñ āḫıretde* 15;

i) *-uñ*, *-üñ* ilgi eki: جهانك ایشی *cihānuñ işi* 71;

j) *-ur*, *-ür* fiilden isim yapma (isim-fiil: geniş zaman) eki: درر اول *durur ol* 61, کورر اولمز *görür ölmez* 22.

3. Vezin gereği kısa okunan açık hecede ünlü harfinin yazıldığı:

a) *-dı*, *-di* geçmiş zaman eki: بلمادیلر *bilmediler* 63, دتدی *datdı* 76, کلدردی *güldürdi* 45, قلدردی *kıldurdı* 45, اولدی *oldı* 80, وردیلر *vėrdiler* 68, یارتدی *yaratdı* 5;

b) *-duk(ġ)*, *dük(g)* fiilden isim yapma (isim-fiil: geçmiş zaman) eki ünlü ile genişleyince: اتدوکوکدن *ėtdügüñden* 34;

c) *-ı*, *-i* 3. iyelik eki: ارنلری *erenleri* 12, ایشی *işi* 47, 71, سودوکی *sevdügi* 59, یوزی *yüzi* 11, بریسی *birisi* 8;

d) *-ı*, *-i* yükleme eki: آدمی *ādemi* 48, دنباکی *dünbeki* 12, حالوکی *hālüñi* 14, مانئی *mānını* 22, نفاسومزی *nefesümüzi* 70, وصوّکی *ussuñı* 16;

e) *-ısar*, *-iser* gelecek zaman eki (1. hecede): اولیسردر *ölis r- drü* 32;

f) -'u, -lü isimden isim yapma eki: صقللو *saḳallu* 49;

g) -*ma*-, -*me*- olumsuzluk eki: اویما *uyma* 26, یتما *yatma* 11;

h) -*mı*, -*mi* soru eki: شادمی *şādmı* 54;

i) -*sı*, -*si* 3. teklik iyelik eki: بریسی *birisi* 8, اسی *issi* 74, 78;

j) -*u*, -*ü* fiilden isim yapma eki: ایرو *ayru* 53.

4. Vezin gereği kısa okunan açık hecenin ünlü ile başlayan bir söze ulaşmasında:

a) -*dur*, -*dür* 3. bağ eki: حقدر البته *ḥaḳdur elbette* 82;

b) -*ñ* 2. teklik iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): یروك اولور *yèrüñ olur* 38;

c) -*ın*, -*in* 3. iyelik ve yükləme ekleri: اوقلارین *oḳların atar* 21.

5. Vezin gereği fazla uzun sayılmayan kapalı hecede ünlü harfinin yazıldığı:

a) -*am*, -*em* 1. teklik dilek eki: بیلام *bilem* 54;

b) -*an*, -*en* fiilden isim yapma (isim-fiil: geçmiş zaman) eki (kafiyede de): اولان *olan* 73, یارادان *yaradan* 25;

c) -*dan*, -*den* ayrılma eki (kafiyede): بلادان *belādan* 59, دوستلرکدان *dōstlaruñdan* 53, الدان *elden* 24, قندان *ḳandan* 82, قلدان *ḳıldan* 39, قولەغوکدان *ḳulaġuñdan* 4, اوقدان *oḳdan* 21, یلدان *yoldan* 40, وبادان *vebādan* 50;

d) -*daş*, -*deş* isimden isim yapma eki: قرداش *ḳar aş* 2, 3, 40;

e) -*duñ*, -*düñ* 2. teklik geçmiş zaman eki: اتدوك *ètdüñ* 35;

f) -*dur*, -*dür* 3. bağ eki: اشیدور *şidür* 47, اولیسردور *öl:serdür* 58, یقیندور *yaḳındur* 25, یوقدور *yoḳdur* 58;

g) -*ıçaḳ*, -*içek* zarf-fiil eki (2. hecede): قلمایچاق *ḳalmayıçaḳ* 81;

h) -ın, -in 3. iyelik ve yükleme ekleri: یارغن *yarağın* 55;

i) -*la*-, -*le*- isimden fiil yapma eki: یاراقلان *yaraklan* 81;

j) -*m* fiilden isim yapma eki (bağlayıcı ünlüde): اولوم *ölüm* 60, 68, 82;

k) -*n* vasıta eki (bağlayıcı ünlüde): کزن *gezin* 45;

l) -*ñ* 2. teklik iyelik eki (bağlayıcı ünlüde): کوزوکله *gözüñle* 50, اتدوکوکدن *etdüğüñden* 34, قولاغوکدن *kulağuñdan* 4, شروک *şerrüñ* 36;

m) -*uñ*, -*üñ* ilgi eki: جهانوک *cihānuñ* 77, حقوک *Hakuñ* 59, 78, اوقوک *okuñ* 22;

n) -*up*, -*üp* (-*ıp*, -*ip*) zarf-fiil eki: طوتوبدور *dutupdur* 11, کوچوب *göçüp* 12, ایچوب *içüp* 68, کریب *girip* 19;

o) -*ur*, -*ür* fiilden isim yapma (isim-fiil: geniş zaman) eki: کلور *gelür* 58, قلورلر *kılurlar* 35, قوریلور *kurılur* 36, اولور *olur* 35, 43, 54, اولور *ölür* 82;

p) -*uz*, -*üz* 1. çokluk fiil eki: یاتساروز *yatısaruz* 67.

8. Zamir çekiminde vezne uyan yazılışlar şunlardır:

1. Vezin gereği uzun okunan açık birinci hecede ünlü harfinin yazıldığı: آنی *anı* 35, 43, آکا *aña* 62, ساکه ساکا *saña* 25, 46.

2. Vezin gereği uzun açık ikinci hecede ünlü harfinin yazıldığı: آنی *anı* 43, آکا *aña* 64, 78, 81, ساکا سکا *saña* 6, 8, 46.

3. Vezin gereği uzun okunan kapalı birinci hecede ünlü harfinin yazılmadığı: انده *anda* 34, 41, 42, 60, 83, اندان *andan* 27, بندان *bundan* 48.

4. Vezin gereği uzun okunan kapalı ikinci hecede ünlü harfinin yazılmadığı: آندن *andan* 17.

5. Vezin gereği kısa okunan açık birinci hecede ünlü harfinin yazılmadığı: سكا *saña* 6, 8, 21.

6. Vezin gereği kısa okunan açık ikinci hecede ünlü harfinin yazılmadığı: انده *anda* 34, 36, 41, 60, ساكه *saña* 25.

9. Zamir çekiminde vezne uymayan yazılışlar şunlardır:

1. Vezin gereği uzun okunan açık birinci hecede ünlü harfinin yazılmadığı: بكا *baña* 3, سكا *saña* 16, 51, 52, 55, 81, 82.

2. Vezin gereği uzun okunan açık ikinci hecede ünlü harfinin yazılmadığı: آنده *anda* 33, 42, 83.

3. Vezin gereği uzun okunan kapalı birinci hecede ünlü harfinin yazıldığı: آنده *anda* 33, 36, آندن *andan* 17.

4. Vezin gereği uzun okunan kapalı ikinci hecede ünlü harfinin yazıldığı (kafiyede): اندان *andan* 27, بندان *bundan* 48.

5. Vezin gereği kısa okunan açık birinci hecede ünlü harfinin yazıldığı: *aña* آكا 64, 78, 81.

6. Vezin gereği kısa okunan açık ikinci hecede ünlü harfinin yazıldığı: آنى 35, آكا *aña* 62, بكا *baña* 3, سكا *saña* 16, 51, 52, 53, 81, 82.

2. Az kullanılan ünsüz harfleri

10. Metnimizde, Arap alfabesinde bulunduğu halde, bazı ünsüz harflerinin daha az kullanıldığı görülür. Bunları bir sıra içerisinde gözden geçirelim.

11. *s* sesi türkçede kalın grup sözlerinin bir kısmında ص *ṣ* harfi yerine س *s* harfi ile yazılmıştır.

1. *s* harfi ile yazılanlar: سقن *saḳın* 40, ساكه ساكا سكا *saña* t.y., سن *sın* 19, 54, 67, يقسول *yoḳsulı* 49 ve zamanında eklikleri duyulan bütün ekler.

2. *ṣ* harfi ile yazılanlar: صقل لو *ṣaḳallu* 49, صنمايه *sanmaya* 3,

صیرولغی *sayruluğı* 64, صك *soñ* 45, 70, اوصاك *usañ* 10, اصّللو *us-[ul]lu* 50, اوصّوكی *ussuñı* 16.

12. *ç* sesi için چ harfi yerine ج *c* harfinin de kullanıldığı görülür.

1. *c* harfi ile yazılanlar: جلبم *Çelebüm* 70, كج *geç* 26, كیجه *géçe* 56, كوجمكه *göçmege* 11, قاج *ḳaç* 8, نجه *néçe* 13, 18, 67.

2. *ç* harfi ile yazılanlar: آچ *aç* 11, بونچه *bunça* 1, چكر *çe-ker* 18, چقمه *çıḳmı* 40, چوری‌یسر *çüriyiser* 66, كچیسر *geçiser* 40, 67, كچمك *geçmek* 60, كلاچك *geleçek* 58, كیچی *giçi* 61, كوچرمدن *göçürme-din* 27, اچنده *içinde* 19, 54, 67, اچره *içre* 11, اچا *içe* 53, ایچوب *içüp* 68, ایچون *içün* 5, 18, 56, 65, 79, 80, انچه *inçe* 39, قچمغا *ḳaçmağa* 69, نیچه نچه *néçe* 20, 28, 50, نچون *niçün* 5, 16, 17, اوچی *uçı* 45, اوچیسر *uçısar* 66, ورآچق *varaçaḳ* 38.

13. *p* sesi için پ *p* harfi yerine ب *b* harfinin de kullanıldığı görülür:

1. *b* harfi ile yazılanları (-*p* zarf-fiil eki ve kalıplaşmışında): طوتوبدر *dutubdur* 11, كریب *girib* 19, كتروب *götürüb* 36, ایچوب *içüb* 68, قلوبدر *ḳılubdur* 6, وربدر *vérübdür* 6, طب الدن *tob elden* 24;

2. *p* harfi ile yazılanlar: دپ *düp* 30, قاپو *ḳapu* 60, قپه *ḳopa* 30, قوپچاغز *ḳopıçağaz* 31, قوپارر *ḳoparur* 17, پك *pek* 17, یاپشر *ya-pışur* 17.

14. *d* sesi için د *d* harfi yerine ت *t* harfinin de kullanıldığı görülür:

1. *d* ile yazılanlar: دخی داخی *daḫı* 21, 73, 74, دادسر *dadısar* 61, دتدی *datdı* 76, دكدی *degdi* 76, دكل *degül* 81, دمشدر *dêmiş-*

dür 65, درلر dėrler 39, در د ر dėr 10, 16, 25, درمز dėrmez 16, دكله diñle 7, دوقينر doḳınur 21, دويه‌مز doyamaz 22, دوكه döge 12, دن dön 55, دورمز durmaz 35, درر du-ur 10, 61, 69, دپ düp 30, دشا düşe 53, دوز düz 30, دزتدى düzetdi 79.

Ayrı ve bitişik yazılışlar

15. Metnimizde bir kısım ekler, bitiştirilecekken, ayrı yazılmış, buna karşılık bazı yardımcı sözler asıl sözlere bitiştirilmiştir.

16. Ayrı yazılan ekler şunlardır:

1. *-dur, -dür* 3. bağ eki: دمش‌در *dėmiş-dür* 65, حقيقت‌در *ḥaḳīḳat-dur* 3, عبادت‌در *ʿibādet-dür* 56, قلمش‌در *ḳılmış-dur* 1, قرلمش‌در *ḳırılmış-dur* 50, امت‌در *ümmet-dür* 2, يقين‌در *yaḳın-dur* 25.

2. *-ısar, iser* gelecek zaman eki (bağlayıcı ünsüzü ile): چورى يسر *çüri-yiser* 66.

3. *-lar, -ler* çokluk eki: سنت‌لر *dünnet-ler* 77.

4. *bī-* farsça bulunmalık eki: بى نهايت *bī-nihāyet* 6.

17. Bitiştirilen yardımcı sözler şunlardır:

1. *du-ur* 3. bağ: اوزاقدرر *uzaḳ-durur* 10, يوقدرر *yoḳ*-durur 69.

2. *düp* sözü: دپدوز *düp-düz* 30.

3. *i-* fiili: طوتريسك *dutar-iseñ* 7, استريسك *ister-iseñ* 15, اشيدوكيسه *işitdüñ-ise* 4, وآريسه *var-ise* 7.

4. *içün* son çekim edatı: آنوكچون *anuñ-içün* 79, 80, دنيايچون *dünyā-içün* 65, حقيچون *Ḥaḳ-içün* 56, قوللوغچون *ḳulluġ-içün* 5, رزقچون *rızḳ -içün* 18.

5. *ile* bağlama edatı: انسله *ins-ile* 79, سلطانيله *sulṭān-ile* 60.

6. *ki* farsç. bağlama edatı: بلك بلكه *bil-ki* 9, 46, 38.

4. Çağdaş metinlerden ayrılan yazılışlar

18. XV. yüzyılda kopye edilmiş olduğundan metnimiz zamanının söylenişini bazı bakımlardan çok eksiğine verebilmektedir. Bu yazılışlar şöyle toplanabilir:

1. 2. teklik bağ şu şekillerde yazılmıştır:

a) سن *sen* 53;

b) سِن *-sin* 5, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 40, 54, 82;

c) سك *-siñ* 56.

2. *sini* 2. teklik zamiri yüklemesinde ünlü değişmesi ne harf ne de hareke ile belirtilmiştir: سی *sini* 5, 17, 24, 27, 45.

5. Arapça ve farsça unsurlarda yanlış yazılışlar.

19. Vezinle ilgili olmayan arapça ve farsça söz ve söz gruplarındaki yanlış yazılışlar şunlardır:

1. İki arapça sözde imlâ bozulmuştur: البتده *elbette* 82, توضع *tevāżuʿ* 83.

2. Lüzumsuz yere ˜ *med* konmuştur: آيمان *īmān*.

3. Farsça bir sıfat tamlamasında hareke yerine ی *y* harfi konmuştur: یدی بیضا *yed-i beyżā* 73.

20. Eski Anadolu türkçesi metinleri ile uğraşanlar onlarda yeni Anadolu türkçesinden farklı sesler bulunduğunu görmüşlerdir. Arap yazısı vasıtasiyle seçilebilen bu farkların ses olarak neler ifade ettiğini anlayabilmek için, metimize en yakınından başlamak üzere, değişik yer ve zamanlardaki Türk ses bilgisi hususîliklerine baş vurulması gerekeceği meydandadır. Gaye *Çarhnāme*'yi aslına en yakın şekli ile elde etmek olduğuna göre, burada meseleleri mümkün olduğu kadar metnimizin içinden çözmek isteği ile hareket edilmiş, ancak eserin kısa oluşu ve XV. yüzyılda kopye edilişi de hesaba katılarak, ayrıca anılmaksızın, çağdaşı metinler ve çalışmalardan da pek tabiî olarak faydalanılmıştır.

1. Ünlüler

A. Kök ünlüleri

21. Türkçede aslî olarak bulunup da, bazı ağızlar dışında, daha sonraki Anadolu türkçesinde değişen kök ünlülerinin XIII. yüzyıl Anadolu türkçesinde henüz kendilerini tuttuğu anlaşılmaktadır. *Çarhnāme*'de görülen bu çeşit ünlüler aşağıya sıralanmıştır.

a. Kapalı *e*

22. Eski Anadolu türkçesinde kökte kapalı *e* bulnnup bulunmadığını tayin etmek kolay değildir. Umumiyetle türkçede ve bu arada Anodolu ağızlarının bir çoğunda hapalı *e* bulunduran sözler metnimizde hemen her zaman ی veya ـِ ile yazılmışlardır. Bundan Arap yazısında bu sesi vermek için başka bir harf bulunmadığı için böyle bir çareye baş vurulduğu düşünülebilir. Ancak unutulmamalıdır, ki bugünkü Anadolu'da dahi bu sesi *i* olarak söyleyen bölgeler vardır. Geçmişte *e* ile *i*'nin yaygınlık derecelerini tayin etmek ise, tabiî daha güçtür. İşte bundan dolayı *Çarhnāme*'de kapalı *e* bulunup bulunmadığı kesin olarak çözülememiştir. Meseleyi ileriki araştırmalara kolaylaştırmak için Türkiye türkçesinde *e* (kapalı veya açık) söylendiği halde metnimizde *i* karşılığı harflerle verilen kök ünlüleri *ė* harfi ile gösterilmişlerdir. Bu sözler şunlardır: *bėş* 19, *bėz* 19, *dė-* 39, 65,

dėr- 10, 16, 25, 52, *ė* 2, 11, 13, 14, 16, 23, 38, 40, 41, 50, 76, 82, *ėmdi* 2, 13, 40, 43, 52, 55, 76, 82, *ėr-* 13, *ėriş-* 51, 52, 57, 64, *ėt(d)-* 34, 35, 59, 64, 75, *gėçe* 56, *nėçe* 13, 18, 20, 28, 50, 67, *nėt(d)-* 71, *nėte* 65, *vėr-* 6, 8, 22, 48, 68, *yė-* 18, *yėdür-* 15, *yėl* 72, *yėr* 29, 30, 38, 58, 80, *yėt-* 16.

23. XV. yüzyıl kopyesi olan metnimizde bağ fonksionunda olan *sen* de çok defa ی harfi ile yazılmıştır: 5, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 40, 53, 54, 82. Ancak bunun yanında ünlü harfsiz ve harekesiz yazılanları da vardır: 20, 53, 54, 83. Hatta bir kere yeni Anadolu türkçesinde olduğu gibi *-siñ* yazılmıştır: 56. Bunlardan ve çağdaş metinlerden çıkarılan neticelerden bu söz her yerde *sen* transkribe edilmiştir.

b. *u*

24. *u* şu sözlerde kendini eski türkçede olduğu gibi tutmuştur; *uş* 76, *uşda* 7.

25. *ur-* 26 sözünün önüne, yeni Anadolu türkçesinde olduğu gibi henüz *v-* getirilmemiştir.

c. *o*

26. Arap yazısı ip ucu vermediği halde, karşılaştırma ile şu sözlerde *o* sesinin eski türkçede olduğu gibi kaldığı anlaşılmaktadır: *oġra-* 39, 62, 70, 71, 72, *oyan-* 13, *yorı-*, *yoru-* 12, 20.

B. Uzun ünlüler

27. *Çarḫnāme*'nin tesbit edildiği yazı sistemi kökte uzun ünlü bulunup bulunmadığını anlamağa el verişli değildir. Yalnız belirli sözlerde kök hecelerinin sonundaki sert ünsüzler ünlü ile başlayan bir ekle genişletildikleri zaman yumuşamaktadır. Bu da hatıra o sözlerdeki kök ünlülerinin uzun olması ihtimalini getirmektedir. Bu sözler şunlardır: *adı* 72, *dadısar* 61, *ėde* 59, *ėden* 75, *gider-* 4, *nėdelüm* 71.

Buna kıyasla yazıdan anlaşılmayan daha bazı sözlerin de ilk hece sonundaki sert ünsüzlerini ünlü ile başlayan bir ek ile genişlemede yumuşattığını, dolayısiyle metnimizde daha başka uzun kök ünlüleri bulunduğu kolayca kestirilebilir.

(Ünlü ile başlayan bir söze ulaşınca yumuşayan kök ünsüzler için 63. § bk.)

C. Ünlü değişmesi

28. Şu sözlerde eski türkçenin ikinci hecedeki *-u-* ünlüsü *-a-*'ya dönmüştür; *ḳopar-* 17 (< *ḳopur-*), *oyan-* 13 (< *odun-*).

C. Büzülme

29. Büzülme için şu örnekler vardır: *doyamaz* 22 (<*doya umaz*), *gendüz* 52 (< *kentü öz*), *nėt(d)-* 71 (< *ne ėt-*), *niçün* 5, 16, 17, (< *ne içün*), *olumaz* 57 (< *olumaz*).

2. Ünsüzler

A. Kök ünsüzleri

30. Türkçede aslî olarak bulunup da daha sonraki Anadolu türkçesinde değişen bazı ünsüzler XIII. yüzyıl Anadolu türkçesinde kendilerini henüz tutmaktadırlar. Bunlar aşağıda ele alınmışlardır.

a. *ç*

31. *ç* ünsüzünün henüz hiç bir yerde yumuşamadığı Türkiye türkçesinde yumuşayan söz ve eklerde dahi bazen چ ve bazen ج harfleri ile yazılmasından anlaşılmaktadır. Metnimizde *ç* sesi bulunduran kök ve ekler şunlardır: *aç* 11, *bunça* 1, *çeker* 18, *Çelebüm* 70, *çıḳma* 40, *çoḳ* 64, *çüriyiser* 66, *geç* 26, *gėçe* 56, *geçiser* 40, 67, *geçmek* 60, *geleçek* 58, *giçi* 61, *göç* 27, *göçmege* 11, *göçüp* 12, *içinde* 19, 54, 67, *içe* 58, *içre* 11, *içüp* 68, *içün* 5, 18, 56, 65, 79, 80, *inçe* 39, *ḳaç* 8, *ḳaçmağa* 69, *ḳalmayıçaḳ* 81, *ḳılıçdan* 39, *nėçe* 13, 18, 20, 28, 50, 67, *uçı* 45, *uçısar* 66, *varaçaḳ* 38, *yaluñuzça* 54.

b. *ḳ-*

32. Bugünkü bir çok Anadolu ağızlarının aksine olarak *ḳ-* hiç bir yerde yumuşamamıştır: *ḳaç* 8, *ḳaç-* 69, *ḳal-* 32, 46, 81, *ḳamu* 29, 53, 62, 76, *ḳan* 58, *ḳandan* 82, *ḳanı* 74, 75, *ḳapu* 60, *ḳardaş* 2, 3, 40, *ḳayğu* 33, *ḳıl* 39, *ḳıl-* 1, 6, 14, 23, 35, 55, 56, *ḳıldur-* 45, *ḳılıç* 39, *ḳo-* 49, *ḳop-* 30, 31, *ḳopar-* 17, *ḳorḳ-* 41, *ḳulaḳ* 4, *ḳulluḳ* 5, *ḳurıl-* 36, *ḳurtar-* 41, *ḳurtıl-* 59, 68, *ḳuş* 66.

c. *-g*

33. Kök sonundaki *-g* yuvarlak ünlüden sonra da dudak ünsüzüne dönmemiştir: *dög-* 12, *ög* 25, 52, *ögüt* 8, 9, 24.

B. Ünsüz değişmesi

34. Başka seslerin tesiri altında (50. v.dd. §§ krş.) olduğu anlaşılmayan ünsüz değişmeleri aşağıya sıralanmıştır.

a. *b-* > *v-*

35. Şu sözlerdeki *b-* > *v-* metnimizi eski türkçeden ayırarak Anadolu türkçesine yaklaştırmaktadır: *var* 7, *var-* 38, *vėr-* 6, 8, 22, 48, 68.

b. *-ḳ-* > *-ḫ-*

36. *-ḳ-* şu sözde süreklileşmiştir: *daḫı* 21, 73, 74.

C. *-s-* çiftlenmesi

37. Şu sözlerde *-s-* ünsüzü önünde veya gerisindeki hecede kendi cinsinden bir ses daha türeterek çiftlenme meydana getirmiştir. Belki de bu keyfiyet bir ünsüz uzamasıdır: *issi* 74, 78 (< *īsi* < *iyisi*), *ussuñı* 16 (< *usuñı*).

D. Ünsüz yer değiştirmesi

38. Aslında *kebelek* olan söz metnimizde ünsüz yer değiştirmesi ile *gelebek* olmuştur, 31.

E. Ünsüz düşmesi

39. Metnimizi eski türkçeden ayırıp Anadolu türkçesi yapan hususlardan biri de bazı ünsüzlerin düşmüş olmasıdır. Düşen ünsüzler şöyle sıralanabilir.

a. *b-*

40. *bol-* sözünde *b-* ünsüzü düşmüştür: *ol-* 8, 10, 14, 16, 28, 29, 30, 33, 37, 38, 43, 44, 46, 51, 54, 57, 61, 65, 73, 80, 83.

b. *-ġ-*, *-g-*

41. Ek başında şu *-ġ-*, *-g-*'ler düşmüştür: *gerek* 58, 60, *inçe* 39 (< *inçke*, *yinçke*), *ḳulaḳ* 4, *ḳurtar-* 41.

c. *-r-*

42. *-r-* ünsüzünün düştüğüne dair bir misalimiz vardır: *pek* 17 (< *berk*).

d. *-l-*

43. *keltür-* fiilinde -l- düşmüştür: *getür-* 36.

e. *-ġ*, *-g*

44. Bir heceden fazla olan sözlerin ve dolayısiyle bütün eklerin sonlarındaki *-ġ*, *-g*'ler düşmüştür. Düşen ünsüzden ön eki ünlü dar ve düz ise, düşme sırasında yuvarlaklaşır: *nète* 65 (< *neteg*); *ayru* 53 (< *adrıġ*), *ḳapu* 60 (< *ḳapıġ*), *saḳallu* 49, *ulu* 61 (<* *ul-luġ*), *uslu* 50; *ḳamu* 29, 53, 62, 76 (< *ḳamuġ*). Fakat *giçi* 61 (< *kiçig*) (53. § krş). Bir de orta hece düşmesi ile: *besle-* 44 (< *besigle-*).

f. *-d* (*-ḍ*)

45. Farsça *ḫōd*(*ḍ*) 69, 81, sözü sonundaki *-d*(*-ḍ*) düşmüş olarak da görülür: *ḫo* 49.

3. Hece düşmesi

46. Metnimizi Anadolu türkçesinden saydıran hususîlikler arasında hece düşmeleri de vardır. Bunlar şu şekilde gösterilebilir.

A. *-ın-*

47. Ummmî olarak türkçede görülen *ḳarın aş* sözünün ortadaki *-ın-* hecesi düşmüştür: *ḳardaş* 2, 3, 40.

B. *-ur-*

48. *durur* 10, 61, 69, olarak da görülen 3. kişi bağ alâmeti benzer hece düşmesi sonunda *-dur*, *-dür* şeklinde ekleşmiştir: 2, 6, 10, 11, 29, 32, 39, 47, 50, 56, 58, 60, 62, 63, 65, 71, 82.

4. He e eksilmesi

49. Eski türkçenin *taşıḳ-* fiili artık *çıḳ-* 40, olmuştur.

5. Ses uyumu (benzeşme)

50. Yakın ve uzak, ileriden ve geriden, kısmî veya tam benzeşmeden başka bir şey olmayıp ünlüler kadar ünsüzlere de uzanan ses uyumu olayları şöyle sıralanabilir.

A. Çıkış yeri uyumu

51. Çıkış yeri uyumu olarak kökünde kalın (arka damak) sesler bulunan bir sözün her türlü ekleri ile takip eden he eleri de kalın, ilk hecesinde ince (ön damak) sesler bulunan bir sözün ise, yine her türlü ekleri ile takip eden heceleri incedir: *anun* 25, *arşun* 19, *dutar* 7, 34, *ḥaḳīḳatdur* 3, *ḳıldurdı* 45, *ḳılmışdur* 1, *ḳılurlar* 35, *ḳırılmışdur* 50,

kulak 4, *olma* 10, *usañ* 10, *sanmaya* 3, *yaraklan* 81, *yorır* 12; *bilürmi* 5, *degül* 81, *diñle* 7, *erenleri* 12, *gidermegil* 4, *göçürmedin* 27, *güldürdi* 45, *içün* 5, 18, 56, 65, 70, 80, *iseñ* 7, *işidür* 47, *işit* 24, *niçün* 5, 16, 17, *ögüñi* 25, 52, *öliserdür* 32, *ölmez* 22, *öñdin* 13, *rencdür* 63, *sürer* 48, *ümmetdür* 2, *yedürgil* 15, *yüzi* 11.

inan- 3, sözü bu esas kural dışında Türkiye türkçesindeki söylenişine uygun şekli ile yazılmıştır.

52. Bunun tabiî bir neticesi olarak eklerin de, eski türkçede olduğu gibi, yalnız kalın ve ince şekilleri vardır. Böylece ekler eski türkçedeki düz veya yuvarlak ünlülerini muhafaza etmişlerdir. Yalnız *-mı*, *-mi* soru eki (194. § bk.) eski türkçedeki gibi yuvarlak ünlülü olacak yerde düz ünlülüdür.

B. Ünlü dudak uyumu

53. Ünlü dudak uyumu pek az olup örnekleri, kısmen olsun, bu olayın yanlarındaki diş veya diş oyuğu ünsüzleri tesiri altında meydanı geldiğini anlatacak mahiyettedir: *giçi* 61, *ini* 39, *iti* 39, *kanı* 74, 75, *yarı* 55, *yoru-* 20.

54. Buna karşılık bağlayıcı ünlülerde ünlü dudak uyumu yaygındır: *ağ-ı-r* 37, 38, *er-i-ş-* 51, 52, 57, 64, *gez-i-n* 45, *gir-i-p* 19, *göç-ü-p* 12, *gör-dü-ñ* 50, *göz-ü-ñ* 11, 50, *ögüd-ü-m* 9, 24, *öl-ü-m* 57, 60, 68, 70, 72, 82, *sak-ı-n* 40, *söz-ü-m* 3, 4, 7, 24, *yak-ı-n* 25, *yap-ı-ş-* 17, *yar-ı-n* 33, 40, 42, *yık-ı-l-* 29, *yüz-ü-ñ* 37.

55. Ancak çatı ekleri bağlayıcı ünlüleri, yanlarındaki diş ve diş oyuğu ünsüzleri (53. § krş.) ve bunlara benzeme dolayısiyle yuvarlak ünlüden sonra da düzdürler: *bul-ı-n-* 63, *dok-ı-n-* 21, *düz-i-l-* 79, *kur-ı-l-* 36, *kurt-ı-l-* 59, 68.

C. Yuvarlaklaştırma

56. Dudak ünsüzleri çok defa bağlayıcı ses olan yanlarındaki geniş düz ünlüleri yuvarlaklaştırırlar: *Çeleb-ü-m* 70, *han-u-m* 23, *nefes -ü-m-ü-z* 70, *nedel-ü-m* 71; *gir-ü-p* 19, *iç-ü-p* 68, *kıl-u-p* 6, *ver-ü-p* 6; *yav-u-z* 3.

57. Bu yuvarlaklaştırmak fonksionca yukarıdaki eklere (56. § bk.) yakın olup dudak ünsüzü olmayan teklik 2. kişi iyelik, geçmiş zaman ve ilgi ekinde de benzeme yolu ile görülmektedir: *ağz-u-ñ* 18, *'akl-u-ñ* 10, *a'żālar-u-ñ* 34, *baş-u-ñ* 10, *cemāl-ü-ñ* 42, *dōstlar-u-ñ* 53, *hāl-ü-ñ* 14, *hayr-u-ñ* 36, 37, *hüner-ü-ñ* 7, *kulağ-u-ñ* 4, *milk-ü-ñ* 46, *şerr-*

ü-ñ 36, 38, *ɔer-ü-ñ* 38; *ėtd-ü-ñ* 35, *geld-ü-ñ* 5, *işitd-ü-ñ* 4; *an-u-ñ* 23, 55, 72, 77, 79, 80, *atın-u-ñ* 26, *cihān-u-ñ* 20, 71, 77, *çarḫ-u-ñ* 1, *Ḥaḳ -u-ñ* 59, 78, *Resūl-ü-ñ* 43.

D. Ses telleri uyumu

58. Ses tellerinin titreyip titrememesi uyumunun pek değişik belirişleri vardır. Bunlar yumuşak ve sert seslerin tesiri altında ünsüz yumuşamaları ve sertleşmeleri olup şöyle sıralanabilirler.

a. Geriden yakın yumuşama

59. Geriden yakın yumuşama ünlünün ünsüz üzerine tesiri ile olup şu seslerle ilgilidir:

1. *t-* > *d-*

60. *t-* > *d-* ince ses gruplarında istisnasızdır. Kalın grupta: *daḫı* 21, 73, 74, *dat-* 61, 76, *doḳın-* 21, *doy-* 22, *dur-* 10, 22, 35, 61, 69. Kalın ses gruplarından geri kalanlar *t-* ile yazılmışlardır. *ḳ-*'ya (32. § bk.) kıyasla bu sertleşme kabul edilebilirse de, çağdaş metinlerde *t-* > *d-* daha yaygın olduğundan, metnimizdeki sertleşmenin kopye edildiği zamana ait uzak sert ünsüz benzeşmesi ve benzeme yüzünden olduğu kabul edilmek g rekmektedir. Bundan dolayı aslında *t-* ile yazıldıkları halde *d-* ile transkribe edilen sözler şunlardır: *dağ* 30, *dağıl-* 31, *dart-* 36, *dur-* 28, *dut-* 4, 7, 11, 24, 34, 43. Fakat *tat(d-)* 61, *top(b)* 24.

2. *k-* > *g-*

61. Yazıdan anlaşılmamakla birlikte bu devrede ince ses gruplarında *t* > *d-*'de istisna bulunmaması karşısında *k-* > *g-* umumî olarak kabul edilmiştir: *geç-* 26, 40, 60, 67, *gėçe* 56, *gel-* 5, 7, 37, 38, 43, 52, 58, *gelebek* 31, *gendüz* 52, *gerek* 58, 60, *getür-* 36, *gey* 81, *gez* 45, *giçi* 61, *gider-* 4, *gir-* 12, 19 *göç-* 11, 12, 27, *göçür-* 27, *gök* 29, 80, *gör-* 22, 50, 55, 59, *göster-* 42, *götür-* 72, *göz* 11, 50, *güldür-* 45, *gün* 30, *gündüz* 56.

b. İç seslerde yumuşama

62. Söz içinde iki yumuşak ses arasında kalan eski türkçenin sert ünsüzleri yumuşamaktadır: *alla-* 24 (< *alta-*), *ėmdi* 2, 13, 40. 43, 52, 55, 76, 82 (< *emti*), *yaradıl-* 32, 61, 79, 80, (< *yaratıl-*), *ögüdüm* 9, 24, *ḳaçmağa* 69, *ḳorḳduğumuzdan* 41, *ḳulağuñ* 4, *sayrulığı* 64, *yarağa* 14, *yarağın* 55.

Yazıdan anlaşılmamakla b rlikte kıyas yolu ile bu d rumu *-k-* > *-g-* iç n de kabul edilmiştir: *ėtdügüñden* 34, *sevdügi* 59.

63. Aynı şekilde ünlü ile başlayan bis söze ulaşma halinde de öndeki sözün sonundaki sert ünsüz yumuşamaktadır: *tob elden* 24, *işid ėmdi* 2, *aġ ola* 37, *ḳulluġ içün* 5.

c. Se tleşme

64. Sertleşme için ileriden yakın, ge-iden de yakın ve uzak enzeşme olmak üzere şu örnekler vardır: *göster-* 42, *iste-* 15 (< *izde-*), *pek* 17 (<*berk*).

d. Sertten sonra yumuşak ünsüz

65. Sert ünsüz ile biten kök veya gövdelere gelen işletme eklerinde baştaki ünsüz yumuşamaz. Bu belki de ekle-in artık belirli bir yazılış elde etmiş olmalarındandır: *āḫıret-de* 15, *ġaflet-de* 13, *iş-de* 61, *uş-da* 7; *güneh-den* 9, *ḳafes-den* 66, *ḳılıç-dan* 39, *oḳ-dan* 21, *şerbet-den* 61, 76; *ėt-dügüñ* 34, *ḳorḳ-duġumuz* 41; *dėmiş-dür* 65, *dutup-dur* 11, *ḥaḳ-dur* 82, *'ibādet-dür* 56, *iş-dür* 62, *ḳılmış-dur* 1, *ḳılup-dur* 6, *ḳırılmış-dur* 50, *uzaḳ-dur* 10, *yoḳ-dur* 10, 47, 58, 62; *ėt-düñ* 35, *yaratdı* 5.

SÖZ YAPILIŞI

66. Bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi, metnimizde de söz yapılışı fiil kök ve gövdelerinden üretilen fiil ve isimlerle isim kök ve gövdelerinden üretilen isim ve fiillerden ibarettir. Gerçi, yine umumiyetle türkçede olduğu gibi, metnimizde asıl zamirler ve sayı sözleri bu sayılan gruplara girmezler. Ancak bu söz grupları, üretmeleri bulunmadığı için, bahsimizde yer almamışlardır. Aşağıda metnimizde görülen kökler ve söz yapma ekleri, fonksionları da belirterek, ele alınmışlardır. Hemen söylenmelidir, ki buradaki ekler birinci derecede söz yapma ekleri oldukları halde bir kısmı ya tamamen veya kısmen işletme eki foksionundadırlar. Gaye bütün şekilleri her türlü incelik ve kullanılışları ile belirtmek olduğu için bazen lüzumsuz sayılabilecek hususlar da sırf sistem zoru ile gösterilmişlerdir. Bu maksat için pek değişik eserlerden faydalanılmakla birlikte bir çokları esasen pek bilinen bu kaynaklara ayrıca hiç bir yerde işaret edilmemiştir. Metnimizdeki alınma ve yabancı sözler de bu bahiste gösterilmiştir.

1. Fiilden üretmeler

67. Metnimizdeki fiil kö leri son seslerine göre sıralanmış olarak

unlardır: *sa-* 3 (*san-*), 40 (*sakın-*), *dė-* 39, 65, *yė-* '5, 18, **kı-* 1, 6, 14, 23, 35, 55, 56 (*kıl-*), *i-* 4, 7, 15, 77, **do-* 22 (*doy-*), *ko-* 49, **yo-* 10, 47, 58, 62, 69 (*yok*), 49 (*yoksul*) *ö-* 8, 9, 24 (*ögüt*), 25, 52 (*ög*), *gö-* 11, 50 (*göz*), 42 (*göster-*), **sö-* 3, 4, 7, 24 (*söz*), **dü-* 30 (*düp, düz*), *aç-* 11, *geç-* 26, 40, 56 (*gėçe*), 60, 67, **giç-* 61 (*giçi*), *göç-* :1, 12, 27, *iç-* 53, 68, *kaç-* 69, *uç-* 66, *deg-* 76, *dög-* 12, **ağ-* 37, 38 (*ağır*), **dağ-* 31 (*dağıl-*), **oğ-* 49 (*oğlan*), *dah-* 21, 73, 74 (*dahı*), *çek-* 18, *ak-* 18, 26 (*ağız*) 21, **dok-* 21 (*dokın-*), *yak-* 25 (*yakın*), *yık-* 29, *bil-* 5, 9, 25, 27, 31, 36, 38, 39, 46, 54, 56, 63, 81, *bul-* 63, *gel-* 5, 7, 36 (*getür-*), 37, 38, 43, 52, 58, *gül-* 45, *kal-* 32, 46, 81, **kul-* 4 (*kulak*), *ol-* 8, 10, 14, 16, 28, 29, 30, 33, 37, 38, 43, 44, 46, 51, 54, 57, 61, 65, 73, 80, 83, *öl-* 22, 32, 57, 60, 68, 70, 72, 82, *um-* 23, 47, *dön-* 55, **kap-* 60 (*kapu*), *kop-* 17, 30, 31, *yap-* 17 (*yapış-*), *dėr-* 10, 16, 25, 52. *dur-* 10, 22, 28, 35, 61, 69, *ėr-* 13, 51, 52, 57, 64, **ger-* 58, 60 (*gerek*), *gir-* 12, 19, *gör-* 22, 50, 55, 59, *kır-* 50, *kur-* 36, *sür-* 48, *ur-* 26, *var-* 38, *vėr-* 6, 8, 22, 48, 68, *yor-* 12, 20 (*yorı-*, *yoru-*), **bes-* 44 (*bes(i)le-*), *düş-* 53, *at-* 21, *dat(d)-* 61, 76, *dut-* 4, 7, 11, 24, 34, 43, *ėt(d)-* 34, 35, 59, 64, 75, *git(d)-* 4, **göt-* 72 (*götür-*), *nėt(d)-* 71, *yat-* 11, ;3, 19, 33, 54, 67, *yėt-* 16, *sev-* 59, *uv-* 18 (*uşan-*), **yav-* 3 (*yavuz*), **ay-* 41, 53, 70 (*ayur-*), **kay-* 33 (*kaygu*), *uy-* 26, *düz-* 79, *yaz-* 35, *kork-* 41, *dart-* 36, **kurt-* 41 (*kurtar-*) 59, 68 (*kurtıl-*).

Bu köklerle türkçenin karakterine uygun olara . belirli eklerle yeni isim ve fiiller elde edilmiştir. Ancak, yukarıda da söylendiği gibi (66. §), bu eklerin bir kısmı söz yapma değil de, işletme fonksionundadırlar.

A. Fiilden fiil yapılışı

68. Metnimizde de fiilden fiil vapan ekler iki başlık altında toplanabilirler: a) fiilden yeni bir fiil elde eden veya, hiç değilse, onun gramer yönünden fonksionunu değiştirmeyen gövde veya söz yapma ekleri; b) fiilin manasında değil de, gramer fonksionunda değişikliğe sebep olan çatı ve dolayısiyle işletme ekleri.

a. Asıl fiilden fiil yapılışı

69. Asıl fiilden fiil yapan ekler sınırlı olup canlılıklarını, bir derece olsun, kaybetmişlerdir. Bu sebeple mana fonksionları açıkça anlaşılmamaktadır. Metnimiz devrinde kökleri de artık kullanılır olm.ktan çıkmış bulunmaktadı:. B.ınlar alfabe sırası ile şunlardır:

70. *-ı-*, *-i-* >*-u-*, *-ü-*: *yor-ı-* 12, 20, *yor-u-* 20.

71. *-ḳ-, -k-: sa-ḳ-ın-* 40, *çıḳ-* 40 (< *taşı-ḳ-*).

72. *-y-: do-y-* 22.

73. *-z-* > *-s-: gö-s-ter.* 42.

b. Çatı yapılışı

74. İkinci çeşit fiilden fiil yapan ekler ise, çok işlek olup fiilin çatısını bildirirler. Bunlar da şöyle sıralanabilirler:

75. Yapılma şu eklerle temsil edilmektedir:

1. *-l-: dağ-ı-l-* 31, *düz-i-l-* 79, *ḳır-ı-l-* 50, *ḳur-ı-l-* 36, *ḳurt-ı-l-* 59, 68, *yarad-ı-l-* 32, 61, 79, 80, *yıḳ-ı-l-* 29. Bir de kalıplaşmış bir kullanılış vardır: *ḳı-l-* 1, 6, 14, 23, 35, 55, 56.

2. *-n-: bul-ı-n-* 63.

76. Dönüşlük: *-n-: anu-n-* 25, *oya-n-* 13, *saḳ-ı-n-* 40, *uşa-n-* 18, *yaraḳla-n-* 81. Az çok kalıplaşmış olarak: *doḳ-ı-n-* 21, *ina-n-* 3, *sa-n-* 3.

77. Karşılıklılık: *-ş-*. Bir derece kalıplaşmış olarak bir yerden başka bir yere ulaşmayı bildirmede: *ėr-i-ş-* 51, 52, 57, 64, *yap-ı-ş-* 17.

78. Yaptırma şu eklerle temsil edilmektedir:

1. *-ar-, -er-*. Sebep olmayı bildirmede: *gid-er-* 4, *ḳop-ar* 17.

2. *-ar-, -er-* (< *-ġar-, -ger-*). Sebep olmayı bildirmede: *ḳurt-ar-* 41.

3. *-dur-, -dür-, tur-, -tür-*. Sebep olmayı bildirmede: *ge-tür-* 36 (< *kel-tür-*), *gül-dür-* 45, *ḳıl-dur-* 45, *yė-dür-* 15.

4. *-t-*. Sebep olmayı bildirmede: *biti-t-* 41, *düze-t-* 79. Kalıplaşmış olarak: *yara-t(d)-* 5, 25, 32, 61, 79, 80.

5. *-tar-, -ter-*. Kalıplaşmış olarak: *gös-ter-* 42.

6. *-ur-, -ür-*. Sebep olmayı bildirmede: *ay-(u)r-* 41, 53, 70, *göç-ür-* 27, *göt-ür-* 72.

B. Fiilden isim yapılışı

79. Fiilden isim yapan ekler iki başlık altında toplanabilir: a) sadece fiilden isim yapanlar; b) fiilden isim yaptıkları kadar çekimli fiil de yapabilen, dolayısiyle aynı zamanda işletme eki olanlar.

a. Asıl fiilden isim yapılışı

80. Asıl fiilden isim yapan ekler mümkün oldukça mana incelikleri de belirtilmek üzere alfabe sırası ile aşağıya sıralanmıştır.

81. *-ġ, -g* (tek hecelilerde), *-u, -ü, -ı, -i* (çok hecelilerde düşen ünsüz önündeki b ğlayıcı ünlü; 44. § bk.). Fiilin anl ttığı mananın sonuncunu bildirir: *ö-g* 25, 52; *ayr-u* 53, *bes(-ü)* 44 (*besle-*), *giç-i* 61, *ḳap-u* 60, *sayr-u* 64.

82. *-aḳ, -ek* (< *-ġaḳ, -gek*; 41. § krş.): *ger-ek* 58, 60, *ḳul-aḳ* 4.

83. *-ç*: *ḳılı-ç* 39 (108. § krş.).

84. *-ġu, -gü*. Mücerret kavram bildirir: *ḳay-ġu* 33.

85. *-ġut, -güt*: *ö-güt* 8, 9, 24.

86. *-ḳ, -k* (bağlayıcı ünlüsü yuvarlak olarak). Fiilin anlattığı manadan meydana gelen nesneyi bildirir: *ayr-u-ḳ* 41, *uza-ḳ* 10, *ya-ra-ḳ*(ġ) 14, 55, 81.

87. *-l*: *oġ-u-l* 49 (*oğlan*), *saḳa-l* 49, *yoḳsu-l* 49.

88. *-m*. Mücerret kavram bildirir: *öl-ü-m* 57, 60, 68, 70, 72, 82.

89. *-maḳ(ġ), -mek(g)*. Mücerıet kavram bildirir: *geç-mek* 60, *göç-mek* 11, *ḳaç-maḳ* 69.

90. *-n*: *oya-n* 26, *yaḳ-ı-n* 25.

91. *-ñ*: *usa-ñ* 10, *yalu-ñ* 54 (*yaluñuz*).

92. *-ş*. Müşahhas kavram bildirir: *u-ş* 18 (< *uv-u-ş*; *uşan-*).

93. *-z-*: *aġ-ı-z* 18, 26, *dü-z* 30, 79 (*düzet-*), *gö-z* 11, 50, *sö-z* 3, 4, 7, 24, *yaluñu-z* 54, *yav-u-z* 3, *yü-z* 64.

b. Fiilinden isim-fiil yapılışı

94. Fiilden isim kadar çekimli fiil de yapan isim-fiil ekleri metnimizde bazen isim, bazen de fiil olarak göründükleri gibi, aynı ek hem isim, hem de fiil olarak görülür. Fiil kullanılışlarında zaman manası daha belirlidir. Kişi alâmetleri de kişi zamirleri veya onlardan bozulmuş eklerdir. 3. çokluk *-lar, -ler* ile belirtilir. 3. teklik kişi alâmeti çok defa bulunmaz.

95. Geçmiş zaman manası veren ekler:

1. *-an, -en*. Yalnız isim kullanılışı vardır: *ėd-en* 75, *ol-an* 73, *ol-anl-ar* 16. Zaman manası sezilmeyen: *Yarad-an* 25.

2. *-duḳ(ġ), -dük(g)*. Yalnız isim kullanılışları vardır: *ėt-düg-üñden* 34. Zaman manası sezilmeyenler: *ḳorḳ-duġ-umuzdan* 41, *sev-düg-i* 59.

3. *-mış, -miş*. Yalnız *-dur, -dür* ile isim kullanılışları vardır:

dėmiş-dür 65, *ḳıl-mış-dur* 1, *ḳırıl-mış-dur* 50. Zaman manası sezilmeyenler: *ol-mış* 61, *yaradıl-mış* 32, 61, yat-mış 33.

96. Gelecek zaman manası veren *-açaḳ*, *-eçek* ekinin yalnız isim kullanılışları vardır: *gel-eçek* 38, *var-açaḳ* 58.

97. Geniş zaman manası veren ekler:

1. *-r*. Fiil kullanılışları: *ölüme oġra-r-uz biz* 70; *sini alda-r bu dünyā* 24, *yoḳsulı esirge-r* 49, *īmān ḳaṣdın eyle-r* 9, *aḳ saḳallu pīr ḳo-r* 49, *oġra-r ḳamu maḫlūḳ* 62; *'ḳılıçdan iti' dė-r-ler* 39. İsim olarak: *iste-r* 15. Zaman manası sezilmeyen: *aġ-ı-r* 37, 38.

2. *-ar*, *- r*. Fiil kullanılışları: *nėçe teşvīş çek-er sen* 8, *ecel oḳların at-ar* 21, *dut-ar ... lerzān* 34, *sür-er ād mi* 48; *yaz-ar-lar* 35. İsim olarak: *dut-ar* 7.

3. *-ur*, *-ür*. Fiil kullanılışları: *bil-ür sen, bil-ür-sin, bil ür-s ñ* 56, *bil-ür-mi sen?* 5, *ṣādmı ρ-lu sen?* 54, *elbette öl-ür sen* 82, *niçün pek yapış-ur sen?* 17; *saña daḫı doḳın-ur* 21, *uzaḳ dur-ur* 10, *yeksān du - ur* 61, *yoḳ dur-ur* 69, *çün ėr ş-ür* 57, *geleçek nesne gel-ür* 58, *sini andan ḳopar-ur* 17, *ḳurıl-ur anda mīzān* 36, *varaçaḳ yėrüñ ol-ur... nlrān* 38, *ol-ur Şāh-ı M rdān* 43, *zebūn ol-ur* 51, *vėr-ür mānını ḳu - bān* 22; *ḳıl-ur-la anı dīvān* 35. İsim kullanılışı: *gör-ür* 22, *götür-ür* 72.

4. *-maz*, *-m z* (bundan ön eki eklerin, 1—3, olumsuzu). Fiil kullanılı ı: *hīç dermān bul n-maz* 63, *ussuñı dėr-mez s n* 16, *zaḫm na kimsene dur-maz, doy ı-maz* 22, *dur-maz, yazarlar* 35, *esirge-mez bu ḫalḳı* 48, *tīmā ėt-mez aña yüz biñ ṭabībān* 64 *bu dünyā saña baḳī ḳal-maz* 46, *Ḥaḳuñ sevdügi ḳurtıl-maz belādan* 59, *ölüme kims o-lu-maz pāyendān* 57, *görür öl-mez* 22, *m cāl vėr-mez* 48, *olanlar saña yėt-mez-m naṣīḥat* 16. İsim kullanılışı: *ėr-mez-den* 13.

2. İsimden üretmeler

98. Metnimizdeki isim kökleri son sesler'ne göre sıralanmış olarak şunlardır: *iç* 11, 19, 54, 67, *ḳaç* 8, *uç* 45, *ad* 72, * *ġ* 58 (*ġla-*), *daġ* 30, *gök*, 29, 80, *aḳ* 37, 49, *çoḳ* 64, *oḳ* 21, 22, *al* 24 (*alda-*), *el* 1, 24, 73 (< *elig*) *ḳıl* 39 (*ḳıl ç*), *ḳul* 5, *ul* 61 (*ulu* < *ulluġ*), **yal* 54 (*yaluñuz*), *yėl* 72, *yol* 10, 12, 15, 39, 40, *ėm* 2, 13, 40, 43, 52, 55, 76, 82 (*ėmdi*), *gün* 30, * *n* 3 (*inan-*), *ḳan* 58, *ñ* 14 (*añla-*), *di ñ* 7 (*diñl -*), *öñ* 13, *soñ* 45, 70, **çür* 66 (*çü i-*), *er* 12, *var* 7, **yar* 5,

25, 32 61, 79, 80 (*yaat-*), 14, 55, 81 (*yaıak-*), *yėr* 29, 30, 38, 58 80, 10 (*usañ*), *es* 48, 49 (*esirge-*), *is* 74, 78 (*issi*), *is* 15 (< *iz*, *iste-*), *us* 16, 50, *baş* 10, *iş* 47, 61, 62, 71, *kuş* 66, *uş* 7 (*uşda*), 76 *yaş* 58, *at* 26, *bay* 49, *ey* 9, 34, 76, 83 (*eyle-*), *gey* 81, *yay* 21, *bėz* 19, *gez* 45, *uz* 10 (*uzak*), *yüz* 11, 37, *pek* 17 (<*berk*), *üst* 67, 78.

Bu köklerden de belirli eklerle yeni isim ve fiiller elde edilmiştir.

A. İsimden isim yapılışı

99. Metnimizde isimden isim yapan ekler alfabe sırası ile şunlardır:

100. *-an*, *-en*. Mana fonksionu seçilememektedir: *er-en* 12, *ogl-an* 49.

101. *-daş*, *-deş*. Eşlik bildirir: *kar-daş* 2, 3, 40.

102. *-dı*, *-di*. Manası bir derece solmuş zaman zarfı bildiren bir ektir: *ėm-di* 2, 13, 40, 43, 52 55, 76, 82.

103. *-lık(ġ)*, *-lik(g)*, *-luk(ġ)*, *-lük(g)*. Mücerret kavram bildirir: *kul-luk* 5, *sayru-lık* 64.

104. *-lu*, *-lü*. Sahip olmayı bildirir: *sakal-lu* 49, *us-lu* 50 Bir de kalıplaşmışı vardır: *ulu* 61 (<*ul-luġ*).

A. İsimden fiil yapılışı

105. Metnimizdeki isimden fiil yapan ekler de alfabe sırası ile aşağıda gösterilmiştir. Bunların hiç birinin mana farkları seçilmemektedir.

106. *-a-*, *-e*: *düz-e-* 79, *in-a-* 3 (*inan-*) *ogr-a-* 39, 62, 70, 71, 72, *us-a-* 10 (*usañ*), *uş-a-* 18, *uz-a-* 10, *yar-a-* 5, 14, 25, 32, 55, 61, 79, 80, 81.

107. *-da-*, *-de-*: *al-da-* 24, *is-te-* 15 (< *izde-*).

108. *-ı-*, *-i-*: *bit-i-* 41, *çık-* 40 (< *taş-ı-k-*), *çür-i-* 66, **kıl-ı-* 39 (*kılıç*).

109. *-la-*, *-le* : *aġ-la-* 58, *añ-la-* 14, *bes-le-* 44, *diñ-le-* 7, *ey-le-* 9, 34, 83, *gebe-le-* 31 (*gebelek* >*gelebek*), *yarak-la-* 81.

110. *-r-*: *say-r-* 64 (*sayru*)

111. *-rġa-*, *-rge-*: *es-i-rge-* 48, 49.

112. *-su-*, *-sü-*: *yok-su-* 40 (*yoksul*).

113. *-u-*, *-ü-*: (<*-a-*, *-e-*): **yal-u-* 54 (*yaluñuz*).

3. Açıklanmayan fiil ve isimler

114. Etimologyaları yapılamayan, daha doğru bir deyimle, tek heceye indirilemeyen fiil ve isimler şunlardır: **anu-* 25 (*anun-*), *işit(d)-* 2, 4, 24, **oya-* 13 (*oyan-*), 26, *saḳa-* 49 (*saḳal-*); *bigi* 31, *gebe* 31 (*gelebek* < *gebelek*), *gündüz* 56, *inçe* 39, *ini* 39, *iti*, 39, *ḳarın* 2, 3, 40 (*ḳardaş*), *oġur* 39, 62, 70, 71, 72 (*oġra-*), *sayı-* 46 (*sayru*).

4. Katışık sözler

115. Metnimizde görülen katışık sözler şunlardır: *degül* 81 (<*taġ ol*), *g ndüz* 52 (<*kentü öz*), *nėt-* 71 (<*ne ėt-*), *nėte* 65 (<*ne teg*).

5. Alınma sözler

116. Gerek Uzak Doğu medeniyeti dillerinden gelmiş, gerekse yeni ana yurtta yeni medenî münasebetler sonunda alınmış olup yazılışları kadar zaman ve yer çevrelerindeki yaygınlıkları dolayısiyle de türkçe tarafından benimsendikleri kabul edilebilecek yabancı sözler şunardır: *bitit-* 41, *ḫan* 23, *ḳamu* 29, 53, 62, 76 *sın* 19, 54, 67; *arşun* 19, *Çelep* 70, *dünbek* 12, *ḫo* 49, *sayvan* 80, *yaban* 30, *yarı* 55.

6. Yabancı sözler

117. Yazılışları aslî dildeki yazılışlarına uyduğu ve hiç değilse, zamanın Anadolu türkçesinde sık görülmemeleri dolayısiyle yabancı olarak kabul edilen malzemenin daha çoğu arapçadır. Metnimizdeki bu çeşit sözler şunlardır: *ābādān* 28, *ādem* 48, *ʿahd* 23, *āḫır* 12, *āḫıret* 15, *aḥvāl* 2, *ʿaḳl* 10, *ʿālem* 14, 79, *ʿAlī* 75, *ʿām* 83, *ʿarş* 78, *ārzū* 26, *ʿāṣā* 73, *āsumānī* 57, *āyīn* 77, *aʿżā* 34, *bāḳī* 46, *beḥaḳḳı* 42, *belā* 59, *berāber* 30, 60, *beyżā* 73, *biḫaber* 24, *binihāyet* 6, *bivefā* 27, *bni* 73, *Buḳrāṭ* 63, *Buraḳ* 78, *cām* 53, *cān* 79, *cān* 16, 68 *cemʿ* 33, 75, *cemāl* 42, *cemīʿ* 32, *cihān* 5, 20, 71, 77 *çāre* 58, *çarḫ* 1, 17, 48 *çōpān* 60, *çū* 44, *çūn* 2, 37, 53, 57, 64, 70, 71, *dāʾimā* 47, *dāver* 74, *Dāvud* 71, 74, *dendān* 18, *derd* 62, 71, *dermān* 62, 63, *dervīş* 82, *devlet* 37, *devrān* 17, *dirīġā* 1, 66, 67, *dīvān* 35, *dōst* 11, 53, 78, *dünyā* 15, 17, 23, 24, 27, 28, 44, 45, 46, 59, 65, 81, *dür* 8, *ebdān* 66, *Ebūbekr* 75, *ecel* 13, 21, 51, 52, 53, 64, 69, *efġān* 45, *eger* 15, 19, 37, 38, 46, *ehl* 6, 65, *ejdehā* 73, *elʾān* 76, *elbette* 82, *erkān* 77, *ezmān* 67, *faḫr* 77, *Ferd* 32, *genc* 56, *ger* 45, *giryān* 83, *güneh* 9, *ġaflet* 11, 13, *Ḥabīb* 78, *ḥadd* 10, *Ḥaḳ* 15, 41, 56, 59, 78, 82, *ḥaḳīḳat* 3, 27, 31, 36, *ḥāl* 14, *ḫalāyıḳ* 33,

SÖZ BÖLÜMLERİ

118. Türkçede bazı sö bölümlerinin hiç bir ek almaksızın, yalnız dizilişle belirdikleri düşünülecek olursa, bu bahiste şekil bil isi kadar, hatta belki ondan çok cümle bilgisine yer verilmesi gerekeceği kendiliğinden anlaşılır. Bu sebeple aşağıda şekil bilgisi kadar cümle bilgisi de dikkate alınarak metnimizin söz bölümleri her türlü incelikleri ile gösterilmeğe çalışılacaktır. Bu arada fiil ve isim gibi şekilce öteki söz gruplarından ayrılan asıl sayı sözleri ve zamirler de, *Çarḫnāme*'de yeter bcllukta olmadıklarından, ayrı olarak gösterilecek yerde hangi söz bölümünden sayılmaları gerekiyorsa, orada ele alınmışlardır.

1. Ad

119. Metnimizde ad olarak beliren bütün sözlerin çeşitli işletme ekleri ve eksiz olarak kullanılışları aşağıya sıralanmıştır.

A. Çokluk

120. İşlek olan tek çokluk eki *-lar*, *-ler*'dir: *dağ-lar* 30, *dōst-lar* 53, *eren-ler* 12, *gök-ler* 29, 80, *maʿṣūm-lar* 50, *oḳ-lar* 21, *olan-lar* 16, *ögüt-ler* 8, *sünnet-ler* 77, *yėr-ler* 29, 80, Bazen arapça çokluğa (122. § bk.) da eklenir: *aʿżā-lar* 34, *ṣelāṭīn-ler* 51.

121. Çokluğun ekle belirtilmediği de vardır: *g e l e b e k bigi dağıla bu i n s ā n* 31, *oğrar ḳamu m a ḫ l ū ḳ* 62, *y a r a d ı l m ı ş cemīʿi öliserdür* 32, *y a r a d ı l m ı ş bu şerbetden dadısar* 61.

122. Şu yabancı çokluklar da görülmektedir: *kātib-īn* 35; *aʿżā* 34, *cān* 79, *ebdān* 66, *efġān* 45, *erkān* 77, *ezmān* 67, *iḫvān* 2, *nīrān* 38, *ḫalāyıḳ* 33, *selāṭīn* 51; *hezār-ān* 1, *kār-ān* 1, *lerz-ān* 34, *serv-ān* 12, *ṭabīb-ān* 64.

B. İyelik ekleri

123. İyelik ekleri ve fonksionları şunlardır:

1. teklik: *-m*. a) Aitlik bildirir: *ögüd-üm* 9, 24, *sö-z-üm* 3, 4, 7, 24. b) Ünleme bildirir: *Çeleb-ü-m* 70, *ḫa-n-u-m* 23.

1. çokluk: *-muz*, *-müz*. Aitlik bildirir: *ḳorḳduğ-u-muz* 41, *nefe-ü-müz* 70, *üst-ü-müz* 67.

2. teklik: *-ñ*. Aitlik bildirir: *ağz-u-ñ* 18, *ʿaḳl-u-ñ* 10, *aʿżālar-u-ñ* 34, *baş-u-ñ* 10, *cemāl-ü-ñ* 42, *dōstlar-u-ñ* 53, *ėtdüg-ü-ñ* 34, *gendüz-ü-ñ* 52, *göz-ü-ñ* 11, 50, *ḥāl-ü-ñ* 14, *ḫayr-u-ñ* 36, 37, *hüner-ü-ñ* 7, *ḳulağ-u-ñ* 4, *milk-ü-ñ* 46, *ög-ü-ñ* 25, 52, *şerr-ü-ñ* 36, 38, *uss-u-ñ* 16, *yėr-ü-ñ* 38, *yol-u-ñ* 39, *yüz-ü-ñ* 37.

3. teklik: ünsüzle bitenlerde *-ı*, *-i*, ünlü ile bitenlerde *sı*, *-si*. a) Aitlik bildirir: *ad-ı* 72, *ʿaṣā-sı* 73, *el-i* 73, *iş-i* 47, *ḳardaş-ı* 3, *mān-ı* 22, *taḫt-ı* 72, *vefā-sı* 47, *yėr-i* 30 (ad ve zamirle ad tamlamalarında aynı fonksion için 126. 4, 142. 1, 127. 2 ve 3. §§ bk.). b) Belirtme bildirir: *bir-i* 2, *cemīʿ-i* 32, *kim-i* 33, *ḳamu-sı* 29, 76, (bir de 126. 1 §. bk.).

C. Ad çekimi

124. Ad çekiminde değişik ad hallerinin kullanılışları şöyledir:

a. Gövde hali

125. Gövde hali şu fonksionlarda görülür:

1. İşleyici olarak, çokluk ve iyelik ekleri ile de: *adı Süleymān* 72, *yaradıldı bu* ' *ā l e m* 79, *ḳanı* ' *A l ī ?* 75, *ejdehā olan* ' *a ṣ ā s ı yed-i beyżā* 73, *bu sünnetler anuñdur, ā y ī n , e r k ā n* 77, *ümmetdür b i r i birine iḫvān* 2, *her b i r i s i dür ola* 8, *'ilāc bilmediler B u ḳ r ā ṭ u L u ḳ m ā n* 63, *düzildi i n s ile cān* 79, *c e m ī ' i öliserdür* 32, *ç ā r e yoḳdur* 58, *berāber anda s u l ṭ ā n ile ç ō p ā n* 60, *berāber ola düp düz d a ġ u y a b a n* 30, *ḳopa d a ġ l a r yėrinden* 30, *o derde oġradı D ā v u d , S ü l e y m ā n* 71, *ḳanı Y a ' ḳ ū b , İ s m ā ' ī l u D ā v u d (d ā v e r)* 74, *uşandı . . . aġzuñda d e n d ā n* 18, *d e r m ā n bulınmaz* 63, *sini aldar bu d ü n y ā* 24, *bu d ü n y ā bīvefādur* 27, *güldürdi d ü n - y ā* 45, *bu d ü n y ā . . . saña bāḳī ḳalmaz* 46, *aña ḳalmayıçaḳ bul d ü n y ā* 81, *E b ū b e k r u ' Ö m e r ḳanı?* 75, *e c e l ėrmezden öñdin* 13, *e c e l ėrişmedin* 51, 52, *çüriyiser bu e b d ā n* 66, *yol e r e n l e r i göçüp yola girdi* 12, *geçiser üstümüzden nėçe e z m ā n* 67, *ḳalısardur hemān ol F e r d u R a ḥ m ā n* 32, *g e ç m e k ge-rekdür* 60, *u l u , g i ç i durur ol işde yeksān* 61, *yıḳılısar bu g ö k-l e rle bu y ė r l e r* 29, *bu g ö k l e r oldı sayvan* 80, *g ö r ü r ölmez* 22, *yoḳdur ḥ a d d u p ā y ā n* 10, *ḫ a l ā y ı ḳ cem' olısar* 33, *nėçe bir durısar bu dünyā ḫ a l ḳ* 28, *ḫ a y r u ñ aġır gelse* 37, *saña yarı ḳıla Ḥ a y y u S u b ḥ ā n* 55, *eger milküñ ola Ş ā m u Ḫ o r ā s ā n* 46, *h ü n e r ü ñ var ise* 7, *yoḳ durur i m-k ā n* 69, *daġıla bu i n s ā n* 31, *ḳanı . . . ḥüsn i s s i ?* 74, *i ş i dür her laḥẓa noḳṣān* 47, *k i r ā m e n k ā t i b ī n durmaz, yazarlar* 35, *göçmege dutupdur yüzi k e r v ā n* 11, *k i b r ḳandan?* 82, *ḳ a-m u s ı olısardur küllī vīrān* 29, *ḳ a m u s ı datdı* 76, *yavuz san-maya ḳ a r d a ş ḳardaşına* 3, *ḳ ı y ā m e t . . yaḳındur* 25, *ḳ ı - y ā m e t ḳopıçaġaz* 31, *uçısar ḳ u ş ḳafesden* 66, *dutar a'żālaruñı anda l e r z ā n* 34, *oġrar ḳamu m a ḫ l ū ḳ* 62, *m a ' ṣ ū m l a r ḳırılmışdur* 50, *uşda m e y d ā n* 7, *M i ' r ā c u 'arş ü s t i ydi*

seyrān 78 *ḳurılur anda* m ī z ā n 36, *M u ḥ a m m e d , kim cihā-nuñ faḫrı idi* 77, *N e b ī "zindān" dėmişdür* 65, *n e b ī u hem v e l ī ḳurtılma lı* 68, *geleçek n e s n e gelür* 58, *bize degdi n e v b e t* 76, *o l a n l a r saña yėtmezmi?* 16, *ḳanı cem' ėden Ḳur'ānı 'Oṣmān?* 75, *ö g ü d ü m bu* 9, *ö l ü m bir ḳapudur* 60, *ö l ü m ḥaḳdur* 82, *ecel s a y r u l ı ğ ı çün ḳim ėrişse* 64, *s e l ā ṭ ī n l e r zebūn olur* 51, *döge yorır āḫır dünbeki s e r v ā n* 12, *ḥaḳīḳatdur bu s ö z ü m* 3, *yaratdı S u l ṭ ā n* 5, *bu s ü n n e t l e r anuñdur* 77, *eger ş e r r ü ñ ağır gelse* 38, *īmān ḳaṣdın eyler . . . ş e y ṭ ā n* 9, *tīmār ėtmez aña yüz biñ ṭ a b ī b ā n* 64, *yoḳdur hīç v e f ā s ı* 47, *saña nāẓırdur Y a r a-d a n* 25, *y a r a d ı l m ı ş . . öliserdür* 32, *y a r a d ı l m ı ş bu şerbet-den dadısar* 61, *ḳażā y a y ı ecel oḳların atar* 21, *y ė l götürürdi* 72, *yaradıldı bu y ė r l e r* 80, *varaçaḳ y ė r ü ñ olur. . . nīrān* 38, *y o l uzaḳdur* 10, *y o l oldur* 40, *Ṣırāṭa oğrayısardur y o l u ñ* 39, *y ü z ü ñ ağ ola* 37.

2. Ölçü bildirmede yan yana konuşta: *bėş, on a r ş u n b ė z* 19.

3. Ünleme edatı (182. § bk.) ile: *ė cān* 16, *ė dōst* 11, *ė dervīş* 82, *ė Ḥaḳ* 41, *ė ḳardaş* 2, 40, *ė miskīn* 38, *ė Müsülmān* 14, *ė uslu* 50, *ė yār* 13, 76. 1. teklik iyelik eki (123. § 1 bk.) ile birlikte de: *ė ḫa-n-um* 23.

4. Ad tamlamasında tamlayan olarak: a) Türkçe usulde 3. iyelik eki (123. § 3 bk.) ile: *'arş üsti* 78, *Burāḳ issi* 78, *(ecel) cāmı şarābı* 53, *dünyā ḫalḳı* 28, *dünyā leẕẕeti* 44, *ecel cāmı* 53, *ecel oḳları* 53, *ecel sayrulığı* 64, *Ḥaḳ yolı* 15, *ḥüsn issi* 74, *īmān ḳaṣdı* 9, *ḳażā yayı* 21, *nefs ārzūsı* 26, *nefs atı* 26, *ölüm şerbeti* 68, *sın içi* 19, 54, 67, *soñ uçı* 45, *yaş yėri* 58, *yol erenleri* 12. Tamlananda iyelik ekinin çift kulla-nılması ile: *her bir-i-si* 8. b) Farsça ve arapça kaidelere göre: *çarḫ-ı devrān* 17, *ehl-i īmān* 6, *ehl-i zindān* 65, *Şāh-ı Merdān* 43, *Yūsuf-ı Ken'ān* 74; *Mūsī bni 'İmrān* 73.

5. Son çekim edatları (174. § bk.) ve yabancı asıllı ön çekim edatları (175. § bk.) ile münasebetlenmede: *gelebek bigi* 31, *ġaflet içre* 11, *dünyā içün* 65, *Ḥaḳ içün* 56, *ḳulluġ içün* 5, *rızḳ içün* 18, *bėz ile* 19; *cū ḥayvān* 44, *çün māh-ı tābān* 37.

6. Vasıtasız tamamlayıcı olarak çoklukta (120 ve 122. §§ bk.) ve iyelik ekleri (123 § bk.) ile de: *cān vėr-* 68, *hicrān bitit-* 41, *'ilāc bil-* 63, *ḳan ağla-* 58, *ḳulaḳ dut-* 4, *naṣīḥat yėt-* 16, *ḳurbān vėr-* 22, *mecāl vėr-* 48, *nām iste-* 15, *nān yėdür-* 15, *ynaṣīḥat dut-* 7, *ni'met vėr-* 6, *oğlan ḳo-* 49, *oyan ur-* 26, *pīr ḳo-* 49,

rızk yė- 18, *teşvīş çek-* 18, *vefā um-* 23, 47, *yüz dut-* 11; *ögütler vėr-* 8, *efġān kıldur-* 45, *kārān mu'attal kıl-* 1; *ögüdüm dut-* 24, *sözüm diñle-* 7, *sözüm işit-* 24, *nefesümüz ayur-* 70, *cemālüñ göster-* 42, *gözüñ aç-* 11, *hayruñ dart-* 36, *şerrüñ dart-* 36.

7. Yardımcı fiillerle birlikte; hemen yalnız yabancı ve alınma sözlerde: *cem' ėt-* 75, *şabr ėt-* 59, *tīmār ėt-* 64; *su'āl eyle-* 34, *tevāżu' eyle-* 83, *tevbe eyle-* 9; *'ahd kıl-* 23, *dīvān kıl-* 23, *ehl-i īmān kıl-* 6, *'ibādet kıl-* 56, *mu'attal kıl-* 1, *nazar kıl-* 14, *peymān kıl-* 23, *yarı kıl-* 55; *ābādān ol-* 28, *aġ ol-* 37, *berāber ol-* 30, *cem' ol-* 33, *ejdehā ol-* 73, *giryān ol-* 83, *gün ol-* 30, *nīrān ol-* 38, *pāyendān ol-* 57, *perīşān ol-* 54, *sayvan ol-* 80, *Şāh-ı Merdān ol-* 43, *vīrān ol-* 29, *zār ol-* 83, *zebūn ol-* 51; iyelik eki ile de: *milküñ ol-* 46.

8. Bildirici olarak, kişi alâmetleri ve bağ fonksionunda söz ve eklerle de: *bīhaber sen* 24, *maġrūr sen* 20; *berāber* 60, *zī devlet* 37, *Hakuñ dōstı*, *Habībi* 78, *ne hisāb* 69, *inçe* 39, *ini* 39, *Burāk issi* 78, *iti* 39, *adı Süleymān* 72, *şādān* 33, *kayġuya yatmış* 33, *zindān* 65; *uzak durur* 10, *yeksān durur* 61, *yok durur* 69; *bīvefā-dur* 27, *derd-dür* 62, *gerek-dür* 60, *hak-dur* 82, *hakīkat-dur* 3, *'ibādet-dür* 56, *iş-dür* 62, *işi-dür nokşān* 47, *kapu-dur* 60, *nāzır-dur* 25, *renc-dür* 63, *uzak-dur* 10, *ümmet-dür ihvān* 2, *yakın-dur* 25, *yok-dur* 10, 47, 58, 62; *var ise* 7, *cihānuñ fahrı idi* 77, *seyrān idi* 78; *kalısar degül* 81; *dür ol-* 8, *maġrūr ol-* 44, *mercān ol-* 8, *meşġūl ol-* 14, *pür ol-* 61, *rāhat ol-* 65, *usañ ol-* 10.

b. İlgi hali

126. İlgi hali ünlü ile biten adlarda *-nuñ*, *-nüñ*, ünsüz ile bitenlerde *-uñ -üñ* olup bu eki taşıyan ad 3. iyelik ekli adla birlikte meydana getirdiği ad tamlamasında tamlayanı bildirir: *nefs atı-nuñ aġz-ı* 26, *cihān-uñ lezzet-i* 20, *cihān-uñ iş-i* 71, *cihān-uñ fahr-ı* 77, *çarh-uñ el-i* 1, *Hak-uñ sevdüg-i* 59, *Hak-uñ dōst-ı* 78, *ok-uñ zahm-ı* 22, *Resūl-üñ sünnet-i* 43.

c. Yükleme hali

127. Yükleme hali için şu ekler kullanılmıştır:

1. *-ı*, *-i*. 3. iyelik eki bulunmayan adlardan sonra: *ādem-i sür-* 48, *ahvāl-i işit-* 2, *'akluñ-ı dėr-* 10, *a'żāluruñ-ı dut-* 34, *bay-ı esirge-* 49, *dünbek-i döge yorı-* 12, *halk-ı esirge-* 48, *hālüñ-i añla-* 14, *Kur-*

'ān-ı cem' ėt- 75, *nefesümüz-i ayur-* 70, *nefs-i besle-* 44, *ögüñ-i dėr-* 25, 52, *sözüm-i gider-* 4, *ussuñ-ı dėr-* 16, *yoksul-ı esirge-* 49, *yüz-i dut-* 11.

2. *-n*. 3. iyelik eki alan adlardan sonra (3. krş.): *Īmān kaṣd-ı-n eyle-* 9, *ecel oklar-ı-n at-* 21, *Resūlüñ sünnet-i-n dut-* 43, *ecel cāmı şarāb-ı-n iç-* 53, *ölüm şerbet-i-n iç-* 68, *anuñ yarag-ı-n gör-* 55.

3. *-nı*, *-ni*. 3. iyelik eki alan adlardan sonra (2. krş.): *mān-ı-nı kurbān vėr-* 22, *taht-ı-nı yėl götür-* 72.

d. Verme hali

128. Verme hali eki *-a*, *-e* olup 3. iyelik ekinden sonra araya *-n-* girer. Şu manalarda kullanılır:

1. Yaklaşma ve ilgilenme bildirir; *'ālem-e naẓar kıl-* 14, *başuñ-a dėr-* 10, *belā-y-a ṣabr ėt-* 59, *cihān-a gel-* 5, *derd-e ogra-* 71, *dünyā-y-a yapış-* 17, *gendüzüñ-e ögüñi dėr-* 52, *göçmeg-e yüz dut-* 11, *ha-vā-y-a uy-* 26, *kaygu-y-a yat-* 33, *ölüm-e pāyendān ol-* 57, *ölüm-e ogra-* 70, 72, *Ṣırāṭ-a ogra-* 39, *sözüm-e kulak dut-* 4, *yol-a gir-* 12. Bağlama edatı *u* (171. § bk.) ile birlikte kullanılan çift sözlerin ilkinde verme eki yoktur: *hāṣ u 'ām-a tevāżu' eyle-* 83; *agz-ı-n-a oyan ur-* 26, *bir-i-n-e ihvāndur* 2, *kardaş-ı-n-a yavuz san-* 3, *zahm-ı-n-a dur-* 22.

2. 'için' e yaklaşan kullanılışları vardır: *kaçmag-a yok durur imkān* 69, *yarag-a meşgūl ol-* 14, *leẕẕet-i-n-e magrūr ol-* 20, 44, *yaş yėr-i-ne* 58, *Hak yol-ı-n-a* 15.

e. Bulunma hali

129. Bulunma hali eki *-da*, *-de*'dir. 3. iyelik ekinden sonra araya *-n-* girer: *agzuñ-da uşan-* 18, *āhıret-de nām iste-* 15, *dünyā-da nān yėdür-* 15, *dünyā-da ṣabr ėt-* 59, *gaflet-de yat-* 13, *iş-de yeksān dur-* 61; *el-i-n-de 'aṣāsı ol-* 73, *sın iç-i-n-de yat-* 19, 54, 67. Bir de *uş* gösterme edatından bu ekle yeni bir gösterme edatı elde edilmiştir (178. § bk.): *uş-da meydān* 7.

f. Yöneltme hali

130. Yöneltme hali eki *-ra*, *-re*'den yalnız bir son çekim edatı elde edilmiştir: *gaflet iç-re* 11 (174. § bk.).

g. Ayrılma hali

131. Ayrılma hali için kullanılan ekler ve bildirdikleri manalar şunlardır:

1. *-dan, -den*

132. *-dan, -den* ayrılma eki yaygın olup bildirdiği manalar aşağıda gösterilmiştir. 3. iyelik ekinden sonra araya *-n-* girer.

1. Ayrılma bildirir: *belā-dan ḳurtıl-* 59, *dōstlaruñ-dan ayru düş-* 53, *güneh-den tevbe eyle-* 9, *ecel-den ḳaç-* 69, *īmān-dan ayur-* 70, *ḳafes-den uç-* 66, *kibr ḳan-dan?* 82, *ḳorḳduġumuz-dan ḳurtar-* 41, *ḳulaġuñ-dan gider-* 4, *yol-dan çıḳ-* 40; *yėr-i-n-den ḳop-* 30, *ārzū-sı-n-dan geç-* 26.

2. 'tarafından, cihetinden' manasında: *dünyā-dan vefā um-* 23, *ecel-den zebūn ol-* 51, *vebā-dan ḳırıl-* 50, *dirīġā çarḫuñ el-i-n-den* 1. Bağlama edatı *u* (171. § bk.) ile birlikte kullanılan çift sözlerin ilkinde ayrılma eki yoktur: *tīr u vebā-dan ḳırıl-* 50.

3. Topundan bir parçayı bildirir: *oḳ-dan doḳın-* 21, *şerbet-den ḍat-* 61.

4. İşin cereyan ettiği yeri bildirir: *üstümüz-den geç-* 67.

5. *sor-* fiilinin tamamlayıcısıdır: *ėtdügüñ-den su'āl eyle-* 34.

6. Karşılaştırmada karşılaştırılanı bildirir: *ḳıl-dan inçe* 39, *ḳılıç-dan iti* 39.

7. Vasıta bildirir: *tob el-den dut-* 24.

8. *öñdin* son çekim edatı ile münasebetlenir : *ėrmez-den öñdin* 13 (174. § bk.).

2. *-dın, -din*

133. *-dın, -din* ayrılma eki yalnız bir son çekim edatında görülmektedir: *ėrmezden öñ-din* 13 (174. § krş.).

h. Eşitlik hali

134. Eşitlik hali eki *-ça, -çe* olup tarz zarfı manasını verir: *yaluñuz-ça yat-* 54.

i. Vasıta hali

135. Vasıta hali için kullanılan ekler ve bildirdikleri manalar şunlardır:

1. *-la*, *-le*

136. *-la*, *-le* vasıta eki şu misalde vasıta bildirir: *gözüñ-le gör-* 50 (aynı ekin bağlama unsuru olarak kullanılması için 138. § bk.).

2. *-n*

137. *-n* vasıta ekinin şu kullanılışları vardır:

1. Zaman zarfı manasında: *biñ gez-i-n ḳıldurdı efġān* 45.

2. Kalıplaşmış: *iç-ü-n* (<*uç-u-n*) 5, 18, 56, 65, 79, 80, *niçün* (<*ne içün*) 5, 16, 17, 33, *yar-ı-n* 33, 40, 42.

D. Bağlama eki

138. *-la*, *-le* eki (136. § bk.) iki adı biri birine eş kılan bağlama eki olarak da kullanılır: *bu gökler-le bu yėrler* 29, *ḫayruñ-la şerrüñ* 36 (*ile* bağlama edatı için 172. § krş.).

2. Zamir

139. Metnimizdeki zamir çeşitleri ve kullanılışları aşağıda sıralanmıştır.

A. Kişi zamirleri ve çekimleri

140. Kişi zamirlerinin çekimde çeşitli kullanılışları aşağıda gösterilmiştir. Ekler isim çekim eklerinden farksızdır. Ancak bir kısım zamirlerde kök ünlüsü veya kök değişir ve araya *-n-* sesi girer. Kök ünlüsünün değişmesi bir kısım zamir çekimlerinde aslî olduğu halde bir kısmında bu aslîlere analogya olmak üzere sonradan meydana gelmiştir.

a. Gövde hali

141. Değişik kişiler için gövde hali şöyledir:

1. İşleyici olarak:

1. teklik: *ben*: *vėreyin b e n* 8.

1. çokluk: *biz*: *ölüme oġraruz b i z* 70.

2. teklik: *sen*: *yaraġa meşġūl ol s e n ė Müsülmān* 14, *niçün ussuñı dėrmez sen s e n ė cān* 16, *anuñla ḳılmaġıl s e n ʿahd u peymān* 23, *s e n göç andan* 27, *gerek s e n yaş yėrine aġlaġıl ḳan* 58.

3. teklik: *ol*: *sini göçürmedin o l* 27.

2. Fiilde kişilik alâmeti ve bildirici olarak:

2. teklik: *sen*: *bilürmi s e n*? 5, *yata s e n* 13, 19, 54, *dermez s e n* 16, *yapışur s e n* 17, *çeker s e n* 18, *geçiser s e n* 40, *içe s e n* 53, *bilür s e n* 56, *ölür s e n* 82, *olmaya s e n* 83; *mağrūr s e n* 20, *bīḫaber s e n* 24.

b. İlgi hali

142. İlgi hali yalnız 3. teklikte görülür. Çekimde kök değişir ve araya *-n-* girer: *anuñ*. Şu kullanılışlarda vardır:

1. Ad tamlamalarında tamlayan olarak 3. iyelik ekli tamlanan ile birlikte: *a n u ñ yarağı* 55, *a n u ñ .. taḫtı* 72 (126. § krs.).

2. *içün* son çekim edatı ile münasebetlenmede: *a n u ñ içün* 79, 80 (125. § 5 krş.).

3. *-la*, *-le* vasıta eki aldığı zaman: *a n u ñ-la ḳılmağıl sen ʿahd u peymān* 23 (136. § krş.).

4. Bildirici olarak aitlik anlatmada: *bu sünnetler a n u ñ-dur* 77.

c. Yükleme hali

143. Yükleme halindeki kişi zamirleri şunlardır:

1. çokluk yalnız ek alır: *biz-i*: *biz-i ḳurtar-* 41.

2. teklik ek aldıktan başka kök ünlüsünü de değiştirir: *sin-i*: *sin-i yarat-* 5, *sin-i ḳopar-* 17, *sin-i alda-* 24, *sin-i göçür-* 27, *sin-i güldür-* 45.

3. teklikte kök değişir ve araya *-n-* girer: *anı*: *a n ı dīvān ḳıl-* 35, *a n ı dut-* 43.

d. Verme hali

144. Verme hali için şu örnekler vardır:

1. teklikte *aña*'nın (altta krş.) tesiri altında ince gruptan kalın' grupa geçer ve *-n-* arka damak sesi olur: *baña*: *b a ñ a inan-* 3.

1. çokluk'ta doğrudan doğruya ek getirilir: *biz-e*: *biz-e bitit-* 41 *biz-e göster-* 42, *biz-e deg-* 76. 'için' manasına yaklaşan bir kullanılış: *biz-e ḫōd ne ḥisāb* 69.

2. teklikte *aña*'nın (altta krş.) tesiri altında ince gruptan kalın grupa geçer ve *-n-* arka damak sesi olur: *s a ñ a vėr-* 6, 8, *s a ñ a yėt-* 16, *s a ñ a doḳın-* 21, *s a ñ a nāẓırdur* 25, *s a ñ a bāḳī-ḳal-* 46, *s a ñ a ėriş-* 51, 52, *s a ñ a yarı ḳıl-* 55, *s a ñ a ḳal-* 81; 'için' manasına yaklaşan kullanılış: *s a ñ a yėt-* 16, *s a ñ a kibr ḳandan?* 82.

3. teklikte kök değişir ve araya giren *-n-* arka damak sesi olur: *aña*: *a ñ a ḳal-* 81; 'için' manasına yaklaşan kullanılış: *a ñ a dermān yoḳdur* 62, *a ñ a tīmar ėt-* 64, *a ñ a Mi'rāc u 'arş üsti seyrān i-* 78.

3. çoklukta kök değişir, araya *-n-* girer (düz hal çokluğunun iğri hallere analogyası ile) ve buna verme eki getirilir: *anlara*: *a n-l a r a nisbet* 69.

e. Ayrılma hali

145. Ayrılma hali için yalnız 3. teklik örnekleri vardır. Bunda da kök değişir, araya *-n-* girer ve ayrılma eki getirilir. Manası da ayrılma bildirir: *andan*: *a n d a n ḳopar-* 17, *a n d a n göç-* 27.

B. Gösterme zamirleri

146. Gösterme zamirleri *bu* ve *ol*'dur. Bunun çekimi ekler bakımından ad çekiminden farksız olup araya *-n-* de girer. *ol*'un çekimi kişi zamiri *ol*'dan (140—145. §§ bk.) farksızdır. Kullanılışları şunlardır:

a. Gövde hali

147. *bu* ve *ol*'un gövde halindeki kullanılışları şöyledir: *ögüdüm b u* 9, *b u bir derddür* 62, *b u bir işdür* 62, *b u bir rencdür* 63, *cihānuñ işi b u-dur* 71, *y o l o l-dur* 40.

b. Bulunma hali

148. Gösterme zamirlerinin bulunma halleri: *bunda*, *anda*: *b u n-d a yarağın gör-* 55, *b u n d a tevāżu'- eyle-* 83, *a n d a cem' ol-* 33, *a n d a lerzān dut-* 34, *a n d a mīzān ḳurıl-* 36, *a n d a, hicrān bitit-* 41, *a n d a göster-* 42, *a n d a zār u giryān ol-* 83 *o n d a berāber* 60.

c. Ayrılma hali

149. Ayrılma hali *bundan* ve *andan*'ın kullanılışları ve bildirdikleri manalar şunlardır:

1. Ayrılma bildirir: *sürer ādemi* *b u n d a n* 48.
2. İşin yapıldığı yeri bildirir: *a n d a n* *geç-* 40.

d. Eşitlik hali

150. Eşitlik hali *bunça* mikdar sıfatı fonksionundadır: *b u n ç a kārān* 1.

C. Dönüşlülük zamirleri

151. Metnimizin tek dönüşlük zamiri *gendüz* olup onun da 2. teklik iyelik ve verme halinde *-e* ekleri ile bir örneği vardır: *gendü-zü-ñ-e dėr ögüñi* 52.

D. Bellisizlik zamirleri

152. İşleyici fonksionunda olan metnimizin bellisizlik zamirleri şunlardır:

kim: *k i m* *anı dutsa* 43.

kimse (< *kim ise*): *ölüme* *k i m s e* *olumaz pāyendān* 57.

kimsene (< *kim ise ne*): *ölüme* *k i m s e n e* *olumaz pāyendān* 57, *ol okuñ zahmına* *k i m s e n e* *durmaz* 22.

kimi (*kim*'e 3. iyelik ekinin getirilmesi ile): *k i m i* *kayġuya yatmış,* *k i m i* *şādān* 33.

E. İlgileme zamirleri

153. Türkçeye aslında yabancı olan ilgileme zamirleri için türkçe *kim* ve *ne* ve farsça *ki* zamirleri bazen oldukça karışık bir cümle kuruluşu içerisinde kullanılmışlardır. Karışıklık en çok değişik hallerin belirtilmesinde olmuştur. İlgileme zamir'eri ile hal bildirilemediğinden bu husus cümleden çıkarılmakta veya ilgileme cümlesi dışında kalan cümledeki ekten anlaşılabilmektedir. Bu maksat için bildirilmek istenen halin tekrarlandığı ve çift zamir kullanıldığı da olur.

a. Gövde hali

154. İlgileme zamirlerinin gövde halinde kullanılışları şunlardır: *Muhammed,* *k i m* *cihānuñ fahrı idi* 77; *dirīġā çarhuñ elinden he-*

zārān, ki ḳılmışdur muʿaṭṭal bunça kārān 1, *saña bir ḳaç ögütler vėreyin ben, k i her birisi dür ola yā mercān* 8.

b. İlgi hali

155. İlgi halinde kullanılan ilgileme zamiri: *kim*: *anuñ, k i m taḫtını yėl götürürdi* 72.

c. Yükleme hali

156. Yükleme halinde kullanılan ilgileme zamirleri: *kim*, *ne*: *n e k i m ėtdüñ, ḳılurlar anı dīvān* 35.

d. Verme hali

157. Verme halindeki ilgileme zamirleri: *kim*, *ki*: *bu bir işdür, k i m oġrar ḳamu maḫlūḳ* 62; *bu bir derddür, k i yoḳdur aña dermān* 62, *bu bir rencdür, k i hīç dermān bulınmaz* 63.

e. Bulunma hali

158. Bulunma halinde kullanılan ilgileme zamiri: *kim*: *gün ola, k i m ḳopa daġlar yėrinden* 30.

F. Soru zamirleri

159. Aslında bir soru zamiri olan *ne* ve onun eşitlik hali *nė-çe* 'yi sıfat, tarz ve mikdar zarfı ve soru edatı fonksionunda gördüğümüzden (sırası ile 161, 166, 168. §§ bk.) bu zamir kategorisi metnimizde temsil edilmediğini kabul etmek gerekmektedir.

3. Sıfat

160. Metnimizde görülen sıfat çeşitleri kullanılışları ile birlikte aşağıya sıralanmıştır.

A. Vasıflama sıfatları

161. Vasıflama sıfatları türkçe ve yabancı farsça kaidelerine göre şu sıfat tamlamalarında görülür: *a ḳ s a ḳ a l l u p ī r* 49, *b ī n i h ā y e t niʿmet* 6, *g e l e ç e k nesne* 58, *ḳ a m u maḫlūḳ* 62, *ḳamu dōstlar* 53, *ejdehā o l a n ʿaṣāsı* 73, *nėçe ezmān* 67, *s o ñ nefes* 70, *v a r a ç a ḳ yėr* 38; *çarḫ-ı ẓ ā l i m* 48, *genc-i p i n h ā n* 56, *ḳażā-yı ā s ū m ā n ī* 57, *māh-ı t ā b ā n* 37, 42, *yed-i b e y ż ā* 73.

B. Gösterme sıfatları

162. Gösterme sıfatları *bu*, *o* ve *ol* zamirlerinden meydana gelmiş olup şu kullanılışları vardır: *b u aḥvāl* 2, *b u ʿālem* 79, *b u dünyā* 17, 23, 24, 27, 45, 46, 59, 81, *b u dünya ḫalḳı* 28, *b u dünyā lezzeti* 44, *b u ebdān* 66, *b u gökler* 29, 80, *b u ḫalḳ* 48, *b u insān* 31, *b u nefs* 44, *b u nefs atı* 26, *b u rızḳ* 18, *b u söz* 3, *b u sünnetler* 77, *b u şerbet* 61, 76, *b u yėrler* 29, 80; *o derd* 71; *o l Ferd u Raḥmān* 32, *o l iş* 61, *o l oḳ* 21, 22, *o l Resūl* 43, *o l Yūsuf-ı Kenʿān* 74.

C. Bellisizlik sıfatları

163. Bazı sayı sözleri ve *ḳaç* sözü bellisizlik sıfatı olarak k llanılmışlardır: *bu b i r derddür* 62, *bu b i r işdür* 62, *bu b i r rencdür* 63, *ölüm b i r ḳapudur* 60, *b e ş o n arşun* 19, *b i r ḳ a ç ögütler* 8.

D. Sayı sıfatları

164. Şu tek ve katışık sayı sıfatları ile sıfat tamlamaları vardır: *b i r nefes* 45, *b i ñ gezin* 45, *y ü z b i ñ ṭabībān* 46.

4. Zarf

165. Metnimizdeki türkçe ve yabancı asıllı zarf çeşitleri aşağıya sıralanmıştır.

A. Tarz zarfları

166. Türkçe ve yabancı asıldan tarz zarfları tek ve katışık kullanılışları ile şunlardır: *a ğ ı r gel-* 37, 38, *a y r u düş-* 53, *ayruḳ bitit-* 41, *n ė ç e b i r yat-*, *yorı-*, *dur-*, *ol-* 13, 20, 28, *b i r p e k yapış-* 17, *d ü p d ü z ol-* 30, *g e y bil-* 81, *p e k yapış-* 17, *y a v u z san-* 3; *b ā ḳ ī ḳal-* 46, *e l b e t t e öl-* 82, *ḥ a ḳ ī ḳ a t bil-* 27, 31, 36, *ḫ a n d ā n yorı-* 20, *h e m ā n ḳal-* 32, *h ī ç yoḳdur* 47, *h ī ç bulınma-*, *ḳurtılma-* 63, 68, *n ā g e h ā n ėriş-* 51, 52, *ş ā d yorı-* 20, *ʿ u r y ā n yat-* 19.

B. Zaman zarfları

167. Türkçe ve yabancı asıllı tarz zarfları tek ve katışık ol. mak üzere şunlardır: *ė m d i oyan-*, *deg-* 13, 76 (aynı sözün netice edatı olarak kullanılması için 179. § bk.), *g ė ç e*, *g ü n d ü z ʿibādet*

ḳıl- 56, *soñ uçı biñ gezin efġān ḳıldur-* 45; *āḫır döge yorı-* 12; *dā'imā noḳṣān dur-* 47, *el'ān deg-* 76, *her laḥẓa noḳṣān dur-* 47, *hezārān dirīġā* 1.

C. Mikdar zarfları

168. Türkçe ve yabancı asıllı mikdar zarfları tek ve katışık olmak üzere şunlardır: *bir nefes güldür-* 45, *bir ḳaç* 8, *néçe gör-* 50; *heme yeksān dur-* 61, *küllī vīrān ol-* 29.

5. Edat

169. Metnimizde görülen türkçe ve yabancı asıllı edatlar şu kategorilere ayrılırlar.

A. Bağlama edatları

170. Bağlama edatları, sıra sözler ve cümlelerle yardımcı cümleleri bağlayanlar olmak üzere, üç bölüme ayrılırlar.

a. Sıra sözleri bağlayanlar

171. Sıra sözleri bağlayan türkçe ve yabancı asıllı bağlama edatları şunlardır:

daḫı: *Ya'ḳūb, İsmā'īl u Dāvud daḫı ḥüsn issi ol Yūsuf-ı Ken'ān* 74.

ile: *sulṭān ile çōpān* 60, *ins ile cān* 79 (aynı ekin son çekim edatı olarak kullanılması için 174. § bk.).

u (farsça): *ḥadd u pāyān* 10, *ṣād u ḫandān* 20, *'ahd u peymān* 23, *dağ u yaban* 30, *Ferd u Raḥmān* 32, *beḥaḳḳ-ı Muṣṭafā u māh-ı tābān* 42, *Şām u Ḫorāsān* 46, *tīr u vebādan* 50, *Ḥayy u Subḥān* 55, *Buḳrāt u Luḳmān* 63, *nebī u hem velī* 68, *İsmā'īl u Dāvud* 74, *Ebūbekr u 'Ömer* 75, *Mi'rāc u 'arş üsti* 78, *ḫāṣ u 'ām* 83, *zār u giryān* 83.

yāḫūd (farsça): *bėş, on arşun bėz ile yāḫūd 'uryān* 19.

b. Sıra cümleleri bağlayanlar

172. Sıra cümleleri bağlayan bağlama edatlarının hepsi yabancı asıllıdır:

ve (arapça): *yoḳtur hīç vefāsı ve līkin işidür her laḥẓa noḳṣān* 47.

likin (farsça): *yokdur hiç vefāsı ve l i k i n işidür her lahza nokṣān* 47.

yā (farsça): *dür ola y ā mercān* 8, *şādmı olur sen y ā perīşān* 54, *y ā kānı Ya'kūb, İsmā'il u Dāvud?* 74, *kanı 'Alī hem, y ā kanı cem' eden Kur'ānı 'Oşmān?* 75.

yāhūd (farsça): *dür ola y ā h ū d mercān* 8.

c. Yardımcı cümleleri bağlayanlar

173. Yardımcı cümleleri baş cümleye bağlayan edatlardan iki tanesi türkçe, ötekiler yabancı asıllıdır. Bu bağlama edatları ile yapılan yardımcı cümleleri türkçe aslında tanımadığından kuruluşlarında bir takım cümle bilgisi uygunsuzlukları da görülür. Bu edatlar yardımcı cümleye getirdikleri manalarla birlikte şöyledir.

kim: 1) Baş cümleden hasıl olan neticeyi bildirir: *huṣūṣā, k i m kılıpdur eh-li īmān* 6, *dirīġā, k i m uçısar kuş kafesden* 66, *dirīġā, kim çüriyiser bu ebdān* 66 (*ki* 1 krş.); 2) baş cümlenin gerektirdiği sebebi bildirir: *anun, k i m saña nāẓırdır Yaradan* 25, *tevāẓu' eyle bunda hāş u 'āma, k i m anda olmaya sen zār u giryān* 83 (*ki* 2 krş.); 3) *çūn* ile birlikte ve şart - gerçeksizlik fiili ile zaman manası bildiren bir yardımcı cümle meydana getirir: *ecel sayrulıġı ç ū n k i m ėrişse, tīmār ėtmez aña yüz biñ ṭabībān* 64 (*çūn* krş).

gerek: Yardımcı cümleye '-se de' manası verir: *gelecek nesne gelür, çāre yoktur, g e r e k sen yaş yėrine aġlaġıl kan* 58.

çūn (farsça): 1) Yardımcı cümleye sebep manası verir: *işid ėmdi bu ahvāli ė kardaş, ç ū n ümmetdür biri birine ihvān* 2, *nėdelüm, ç ū n cihānūñ işi budur* 71, (*kim* 1 ve 2 krş.); 2) yardımcı cümleye '-dığı zaman' manası verir: *ecel cāmı şarābın ç ū n içe sen, düşe sen ayru kamu dōstlaruñdan* 53, *każā-yı āsumānī ç ū n ėrişür, ölüme kimse olumaz pāyendān* 57, *ç ū n ölüme oġraruz biz, ayurma soñ nefesümüz īmāndan* 70 (*kim* 3 krş.).

eger (farsça): Yardımcı cümleye şart - gerçeksizlik fiili kullanılmaksızın veya onunla birlikte şart manası verir: *e g e r girüp sın içinde yata sen, beş on arşun bėz ile yāhūd 'uryān* 19, *bu dünyā ... saña bāķī kalmaz, e g e r milküñ ola Şām u Horāsān* 64; *e g e r nām ister iseñ āhıretde, yėdürgil Hak yolına dünyāda nān* 15, *e g e r hayruñ aġır gelse, zī devlet* 37, *e g e r şerrüñ aġır gelse, .. varaçak yėrüñ olur .. nīrān* 38 (*ger* krş.).

ger (farsça): Şart - gerçeksizlik eki olmaksızın yardımcı cümleye şart manası verir: *sini g e r bir nefes güldürdi dünyā, soñ uçı biñ gezin ḳıldurdı efġān* 45 (üstte *eger* krş.).

ki (farsça): 1) Baş cümleden hasıl olan neticeyi bildirir: *īmān ḳaṣdın eyler, bil, k i şeyṭān* 9, *varaçaḳ yėrüñ olur, bil, k i nīrān* 38, *bu dünyā, bil, k i saña bāḳī ḳalmaz* 46, *görüñle nėçe gördüñ* ..., *kima'ṣūmlar ḳırılmışdur vebādan* 50, (13 *kim* 1 krş.); 2) baş cümlenin gerektirdiği sebebi bildirir: *günehden tevbe eyle, k i īmān ḳaṣdın eyler* ... *şeyṭān* 9, *yol uzaḳdur, k i yoḳdur ḥadd u pāyān* 10, *ġaflet içre yatma ė dōst, k i göçmege dutupdur yüzi kervān* 11,*vefā umma, k i yoḳdur hīç vefāsı* 74 (*kim* 2 krş.); 3) baş cümlenin gerektirdiği maksadı bildirir: *bunda anuñ yaraġın gör, k i saña yarı ḳıla Ḥayy u Subḥān* 55.

B. Son çekim edatları

174. Son çekim edatları *bigi*, *içre*, *içün*, *ile* ve *öñdin* olup münasebetlendikleri ad veya zamirler şunlardır: *gelebek b i g i* 31, (125 § 5 krş.); *ġaflet i ç r e* 11 (125. § 5 krş.); *ḳulluġ i ç ü n* 5, *rızḳ i ç ü n* 18, *Ḥaḳ i ç ü n* 56, *dünyā i ç ü n* 65 (125. § 5 krş.); *anuñ içün* 79, 80, (143. § 2 krş.); *bėz i l e* (19 175. § krş.; bağlama edatı olarak 171. § bk.); *ėrmezden ö ñ d i n* 13 (133. § krş.); arapça asıllı *nisbet*: *anlara n i s b e t* 69 (144 . § krş.).

C. Ön çekim edatları

175. Farsça olan ön çekim edatları *çū* ve *çün* olup *hem* berkitme edatı (177. § bk.) ile birlikte kullanılmışlardır: *hem ç ū ḥayvān* 44; *hem ç ū n māh-ı tābān* 37.

D. Soru edatları

176. Soru edatları düz ve iğri hallerde olmak üzere şunlardır: *ḳanı*: *ḳ a n ı Ya'ḳūb?* 74, *ḳ a n ı 'Alī hem?* 75, *ḳ a n ı cem' ėden Ḳur'ānı?* 75.

ḳandan: *saña* ... *kibr ḳ a n d a n?* 82.

ne: *n e maġrūr sen* 20, *n e bilem* 54, *bize ḥōd n e ḥisāb* 69.

nėçe: *bu rızḳ içün n ė ç e teşvīş çeker sen?* 65.

nėte: *n ė t e rāḥat olısar* 65.

E. Berkitme edatları

177. Berkitme edatı olarak yabancı asıllı şu sözler vardır:

hem (farsça): *h e m çū* 37, *h e m çūn* 44, *nebī u h e m velī* 68, *ḳanı ʿAlī h e m* 75.

ḫo: *ne yoḳsulı esirger, ne ḫ o bayı, ne aḳ saḳallu pīr ḳor, ne ḫ o oġlan* 49.

ḫōd: *bize ḫ ō d ne ḥisāb* 69, *saña ḫ ō d ḳalısar degül* **81**.

F. Gösterme edatları

178. Gösterme edatları *uş* ve onun bulunma hali *uşda*'dır: *u ş ėmdi bize degdi nevbet* 76; *u ş d a meydān* 7.

G. Netice edatları

179. Netice edatı olarak türkçe *ėmdi* ile farsça *pes* vardır: *dön ė m d i, bunda anuñ yaraġın gör* 55, *gel ė m d i, ol Resūlüñ sünnetin dut* 43, *gel ė m d i, gendüzüñe dėr öġüñi* 52, *işid ė m d i bu aḥvāli* 2, *saḳın ė m d i, ... çıḳma yoldan* 40, *saña ė m d i ... kibr ḳandan?* 82 (aynı sözün zaman zarfı olarak kullanılışı için 167. § bk.); *p e s ö-lüm ḥaḳdur* 82.

H. Oranlama edatları

180. Oranlama edatı olarak *ne ... ne* soru sözü kullanılmıştır: *n e yoḳsulı esirger, n e ḫo bayı, n e aḳ saḳallu pīr ḳor, n e ḫo oġlan* 49.

İ. Duygulanma edatları

181. Duygulanma edatı olarak farsça *dirīġā* ve *zī* sözleri kullanılmıştır: *d i r ī ġ ā çarhuñ elinden* 1, *d i r ī ġ ā, kim uçısar ḳuş ḳa-fesden*, 67; *eger ḫayruñ aġır gelse, z ī devlet* 37.

J. Ünleme edatları

182. Ünleme edatı olarak *ė* sözü kullanılmıştır: *ė ḳardaş* 2, 40, *ė dōst* 11, *ė yār* 13, 76, *ė Müsülmān* 14, *ė cān* 16, *ė ḫanum* 23, *ė miskīn* 38, *ė Ḥaḳ* 41, *ė uslu* 50, *ė dervīş* 82.

6. Fiil

183. Fiil kök veya gövdesinden işletme ekleri ile genişlemeler eklenme sırasına uyularak aşağıda toplanmıştır.

A. Olumsuzluk eki

184. Geniş zaman olumsuzluğu için kullanılan *-maz, -mez* eki (97. § 4 bk.) dışında her çeşit fiilde olumsuzluk eki *-ma-, -me-*, dir: *ayur-ma* 70, *bitit-me* 41, *çıḳ-ma* 40, *ol-ma* 10, *um-ma* 23, *uy-ma* 26, *yat-ma* 11; *besle-me-gil* 44, *ḳılma-ġıl* 23; *bil-me-diler* 63, *ḳurtıl-ma-dı* 68; *ol-ma-ya* 83; *ḳal-ma-yıçaḳ* 81.

B. Bildirme kipi

185. Bildirme kipinin sadece çekimli fiil yapan ekleri aşağıya sıralanmıştır (bu kipin bir kısım zamanlarını bildiren isim-fiil ekleri için 94. v.dd. §§ bk. Zaman bildiren zarf-fiil ekleri için 196 ve 198. § 2 bk.).

1. Geçmiş zaman

186. Geçmiş zaman eki *-d*'dir. Kişiler iyelik ekleri ile bildirilir. Çokluk 3. kişi *-lar, ler* ile belirtilir: *niçün gel-d-ü-ñ* 5, *néçe gör-d-ü-ñ* 50, *ne kim ét-d-ü-ñ* 35, *işit-d-ü-ñ ise* 4, *ḳamusı dat-d-ı* 63, *émdi bize deg-d-i nevbet* 63, *düzet-d-i ins ile cān* 79, *düzil-d-i ins ile cān* 79, *göçüp yola gir-d-i* 12, *yél götürür-d-i* (< *idi*) 2, *bir nefes güldür-d-i* 45, *cihānuñ faḫrı i-d-i* 77, *ḳıldur-d-ı efġān* 45, *ḳurtılma-d-ı hiç* 68, *o derde oġra-d-ı* 71, *ölüme oġra-d-ı* 72, *bu gökler ol-d-ı sayvan* 80, *uşan-d-ı rızḳ yéyü* 18, *Mi'rāc u 'arş üstiy-d-i* (< *idi*) *seyrān* 78, *yaradıl-d-ı bu 'ālem* 79, *yaradıl-d-ı bu yérler* 80, *ḳulluġ içün yarat-d-ı* 5, *'ilāc bil-me-d-i-ler* 63, *vér-d-i-ler cān* 68.

b. Şimdiki zaman

187. *-a, -e* eki şimdiki zaman manası da vermektedir. Kişilik alâmetleri kişi zamirleridir (aynı ekin gelecek zaman ve gereklilik bildirmesi için 189 ve 192. §§ bk.): *néçe bir yat-a sen ġafletde* 13, *néce bir yorı-y-a sen şād u ḫandān* 20.

c. Gelecek zaman

188. Gelecek zaman için şu iki ek kullanılmıştır:

1. *-a, -e*

189. Gelecek zamanın bildirilmesi için *-a, -e* ekinden faydalanılmıştır. Kişilik alâmetlerin kişi zamirleridir. 3. teklikte hiç bir alâmet yoktur. 3. çokluk belirtildiği zaman *-lar, -ler* eki kullanılır

(aynı ekin şimdiki zaman ve gereklilik bildirmesi için 187 ve 192. §§ bk.): *ecel cāmı şārabın çün iç-e sen, düş-e sen ayru kamu dōstlaruñdan* 53, *eger girüp sın içinde yat-a sen* 19, *yaluñuzça yat-a sen sın içinde* 54; *kıyāmet kopıçağaz . . . gelebek bigi dağıla bu insān* 31, *gün ol-a, kim kop-a dağlar yėrinden* 30, *eger hayruñ ağır gelse . . . , yüzüñ ağ ol-a* 37; *getürüp dart-a-lar hayruñla şerrüñ* 36.

2. *-ısar, -iser*

190. Daha yaygın olan gelecek zaman eki *-ısar, -iser*'dir. Kişi alâmetleri kişi zamirleri ve onlardan bozulmuş eklerdir. 3. teklik kişi eksizdir veya *-dur, -dür* ile berkitilmistir. 3. çokluk kişinin belirtilmesi için *-lar, -ler* kullanılır: *yarın andan geç-iser sen* 40; *yat-ı-sar-uz sın içinde* 67, *çüri-y-iser bu ebdān* 66, *yaradılmış bu şerbetden dad-ısar* 61, *nėçe bir dur-ısar bu dünyā halkı* 28, *geç-iser üstümüzden nėçe ezmān* 67, *aña kalmayıçak . . . saña hōd kal-ısar degül* 81, *nėçe bir ol-ısar dünyā ābādān* 28, *yarın anda halāyık cem' ol-ısar* 33, *nėte rāhat ol-ısar ehl-i zindān* 65, *uç-ısar kuş kafesden* 66, *yıkıl-ısar bu göklerle bu yėrler* 29; *yaradılmış cemi'i öl-iser-dür, kal-ısar-dur hemān ol Ferd u Rahmān* 32, *Sırāta oğra-y-ısar-dur yoluñ* 39, *kamusı ol-ısar -dur küllī vīrān* 29; *su'āl eyle-y-iser-ler ėtdügüñden* 34.

C. Dilek-emir kipi

191. Dilek-emir kipinin değişik kişileri için ayrı asıldan ekler kullanılmıştır. Kişi alâmetleri eklerden ayrılamaz. 2. teklik bazen eksiz olarak belirir:

1. teklik: *-ayın, -eyin*: *ögütler vėr-eyin* 8.

1. çokluk: *-alum, -elüm*: *nėd-elüm* 71.

2. teklik. a) -: *gözüñ* *a ç* 11, *a n u n, kim saña nāzırdur Yaradan* 25, *hālüñi* *a ñ l a* 14, *a yu r m a soñ nefesümüz īmāndan* 70, *b i l , ki* 9, 25, 27, 31, 36, 38, 39, 46, 81, *b i t i t m e hicrān* 41, *ç ı k m a yoldan* 40, *'akluñı, ögüñi* *d ė r* 10, 25, 52, *d i ñ l e sözüm* 7, *d ö n ėmdi* 55, *kulak* *d u t* 4, *ögüdüm* *d u t* 24, *sünnetin* *d u t* 43, *günehden tevbe* *e y le* 9, *tevāzu'* *e y l e* 83, *g e l, uşda meydān* 7, *g e l ėmdi* 43, 52, *g e ç nefs ārzūsından* 26, *sen* *g ö ç andan* 27, *anuñ yarağın* *g ö r* 55, *belāya şabr ėde* *g ö r* 59, *cemālüñ bize* *g ö s t e r* 42, *baña* *i n a n* 3, *i ş i d ėmdi bu ahvāli* 2, *sözüm i-*

ş i t 24, *naẓar ḳ ı l ʿāleme* 14, *ʿibādet ḳ ı l* 57, *ḳorḳduğumuzdan ḳ u r t a r* 41, *yarağa meşġūl o l* 14, *usañ o l m a* 10, *mağrūr o l- m a* 44, *ėmdi o y a n* 13, *s a ḳ ı n ėmdi* 40, *vefā u m m a* 23, 47, *ağzına u r oyan* 26, *havāya u y m a* 26, *saña ḫōd ḳalısar degül, y a r a ḳ l a n* 81, *ġaflet içre y a t m a* 11; b) *-ġıl, -gil*: *ağla-ġıl ḳan* 58, *bu nefsi besleme-gil hem çū ḥayvān* 44, *giderme-gil sözümi ḳulaġuñdan* 4, *ḳılma-ġıl ʿahd u peymān* 23, *yėdür-gil . . . dünyāda nān* 15.

D. Gereklilik kipi

192. Gereklilik kipini bildirmek için *-a*, *-e* eki kullanılmıştır. Kişi alâmeti 1. teklikte *-m*, 2. teklikte kişi zamiridir. 3. teklikte hiç bir alâmet görülmez (aynı ekin şimdiki ve gelecek zamanlar bildirmesi için 187 ve 189. §§ bk.): *ne bil-e-m, şādmı olur sen yā perīşān* 54; *tevāżuʿ eyle bunda ḫāṣ u ʿāma, kim anda olma-y-a sen zār u giryān* 83, *bunda anuñ yarağın gör, ki saña yarı ḳıl-a Ḥayy u Subḥān* 55, *yavuz sanma-y-a ḳardaş ḳardaşına* 3, *saña bir ḳaç ögütler vėreyin ben, ki her birisi dür ol-a yā mercān* 8, *bu dünya . . . saña bāḳī ḳalmaz, eger milküñ ol-a Şām u Ḫorāsān* 46.

E. Şart-gerçeksizlik kipi

193. Şart-gerçeksizlik kipi eki olan *-sa*, *-se*'nin 2. teklik kişi alâmeti iyelik ekleridir. 3. teklik eksizdir. Kullanılışları şöyle gösterilebilir:

1. Fiil kök veya gövdesine eklenmekle şart bildirir: *kim anı dut-sa, olur Şāh-ı Merdān* 43, *eger ḫayruñ ağır gel-se, zī devlet* 37, *eger şerrüñ ağır gel-se . . . , yüzüñ ağ ola* 38.

2. Fiil kök veya gövdesine eklenmekle gerçeksizlik bildirir: *ecel sayrulığı çūn kim ėriş-se, tīmār ėtmez aña yüz biñ ṭabībān* 64.

3. Değişik şart zamanlarını bildirmek için *i-* yardımcı fiiline eklenir: *hünerüñ var i-se, gel uşda meydān* 7, *işitdüñ i-se, sözüme ḳulaḳ dut* 4, *naṣīḥat dutar i-se-ñ, diñle sözüm* 7, *eger nām ister i-se-ñ āḫıretde, yėdürgil Ḥaḳ yolına dünyāda nān* 15.

F. Soru eki

194. Fiille ilgili olan *-mı*, *-mi* soru ekinin kullanılışları şunlardır: *bilür-mi sen?* 5, *şād-mı olur sen yā perīşān?* 54, *saña yėtmez -mi naṣīḥat?* 16.

G. Zarf-fiil

195. Metnimizin zarf-fiil şekilleri ve fonksionları aşağıya sıralanmıştır.

a. *-a*, *-e*

196. *-a*, *-e* zarf-fiil eki şu fonksionlarda görülür:

1. Aslî fiili yardımcı fiile bağlayan unsurdur. Böylelikle değişik yardımcı fiillerle devamlılık, gayret ve olumsuzluk şekli ile imkânsızlık (bu sonuncusunda büzülme de vardır) bildirilir: *dög-e yorır . . dünbeki* 12; *bu dünyāda belāya ṣabr ėd-e gör* 59, *ol oḳuñ zaḫmına kimsene doy-a-maz* (<*doy-a umaz*) 22.

2. Kalıplaşmış şekli ile sözler meydana getirmiştir: *gėç-e* 56, *il-e* 19, 60, 79.

b. *-u*, *-ü*

197. *-u*, *-ü* zarf-fiil eki şu fonksionlarda görülür:

1. Eklendiği fiile tarz zarfı fonksionu getirir: *uşandı rızḳ yėy-ü aġzuñda dendān* 18.

2. Aslî fiili yardımcı fiile bağlayan unsurdur. Böylelikle *u-* fiilini olumsuzluk şekli ile imkânsızlık (büzülme ile) bildirilir: *ölüme kimse ol-u-maz* (<*ol-u umaz*) *pāyendān* 57.

c. *-ı*, *-i*, *-ıçaḳ*, *-içek*, *-ıçaġaz*, *içegez*

198. *-ı*, *-i* zarf-fiil eki ve genişlemiş şekillerinin fonksionları şunlardır:

1. *-ı*, *-i*. Kalıplaşmış: *daḫ-ı* 21, 73, 74.

2. *-ıçaḳ*, *-içek* (<*-ı-ça oḳ*). Olumsuzluk eki ile '-madıktan sonra' manasında: *aña ḳalma-y-ıçaḳ bu dünyā . . . saña ḫōd ḳalısar degül* 81.

3. *-ıçaġaz*, *-içegez* (üstteki 2 ye *-az*, *-ez* getirilmesi ile): *ḳıyāmet ḳopıçaġaz . . . gelebek bigi daġıla bu insān* 31.

d. *-p*, *-up*, *-üp*

199. *-p* ve bağlayıcı ünlülerinin ekten sayılması ile *-up*, *-üp* zarf-fiil eki şu fonksionlarda görülür:

1. Eklendiği fiille takip eden çekimli fiil arasında gevşek bir

kaynaşma meydana getirir ve bulunduğu fiil çekimli fiilden önce yapılan işi bildirir; *getür-üp dartalar ḫayruñla şerrüñ* 36, *eger gir-üp sın içinde yata sen* 19, *yol erenleri göç-üp yola girdi* 12, *ölüm şerbetin iç-üp verdiler cān* 68.

2. Kalıplaşmış: *to-p(b)* 24, *dü-p düz* 30.

3. Bağ fonksionunda olan *dur-* fiilinin geniş zamanı *durur*'un ekleşmişi *-dur*, *-dür* ile münasebetlenmesi eklendiği fiile devamlılık manası verir: *göçmege dut-up-dur yüzi kervān* 11, *saña ni'met vėr-üp--dür bīnihāyet, ḫuṣūṣā, kim ḳıl-up-dur ehl-i īmān* 6.

e. *-madın*, *-medin*

200. *-madın*, *-medin* zarf-fiil eki '-dan önce' manasında zaman zarfı fonksionunda kullanılmıştır: *gel ėmdi, gendüzüñe dėr ögüñi ecel ėriş-medin saña nāgehān* 52 (aynı mısra anlaşılan yanlış kopye yüzünden 51. beyitte de vardır), *sini göçür-medin sen göç andan* 27.

S Ö Z L Ü K

Söz yanlarında kere içinde *a* sözün arapça, *f* farsça olduğunu, *af* arapça ve farsça unsurların birlikte bulunduğunu bildirir. Uzak Doğu medeniyetinden alınan sözlerle türkçeleşmiş İslâmî arapça ve farsça asıllı sözlere ayrıca işaret edilmemiştir. Söz sonunda kere içindeki harf, genişleyince veya ünlü ile başlayan bir söz önünde bulunduğu zaman sondaki sert ünsüzün yumuşadığını anlatır.

ābādān (f) mamur 28

aç- açmak 11

ad ad, isim 72

ādem (a) insan 48

ağır ağır 37, 38

ağız ağız 18, 26

ağla- ağlamak 58

ʿahd (a) andlaşma 23

āḫır (a) nihayet 12

āḫıret (a) ahıret 15

aḥvāl (a) durumlar, vaziyetler 2

aḳ(ġ) ak, beyaz 37, 49

ʿaḳl (a) akıl 10 (*ög* ve *us* krş.)

alda- aldatmak 24

ʿālem (a) âlem, kâinat 14, 79

ʿAlī (a) Ali (4. Halife) 75

ʿām (a) halk tabakası 83

anda orada 33, 34, 36, 41, 42, 60, 83

andan ondan 17, 27; oradan 40

anı onu 35, 43

anlar onlar 69

anun- hazırlanmak 25

anuñ onun 23, 55, 72, 77, 79, 80

aña ona 62, 64, 78, 81

añla- anlamak 14

ʿarş (a) 9. gök 78

arşun arşın 19

ārzū (f) istek 26

ʿaṣā (a) asa 73

āsumānī (f) göğe ait 57

at at 26

at- atmak 21

āyīn (f) dinî tören, ibadet 77

ayru ayrı 53

ayruḳ başka 41

ayur- ayırmak 70

aʿżā (a) kol ve bacaklar 34

bāḳī (a) devamlı olarak 46

baña bana 3

baş baş 10

bay zengin 49

behakk-ı (a) hakkına (yemin) 24

belā (a) musibet, belâ 59

ben ben 8

berāber (f) eşit 30, 60

besle- beslemek 44

bėş beş 19

beyżā (a) beyaz, ak 73
yed-i b. Musa'nın ak eli

bėz bez 19

bigi gibi 31

bīhaber (af) habersiz, bilgisiz 24

bil- bilmek 5, 9, 25, 27, 31, 36, 38, 39, 46, 54, 56, 63, 81

bīnihāyet (af) sonsuz 6

biñ bin 45, 64

bir bir 2, 8, 45, 60, 62, 63

bir bir şekilde 13, 17, 20, 28

bitit- takdir etmek, müstahak kılmak 41

bīvefā (af) vefasız 27

biz biz 41, 42, 69, 70, 76

bni (a) oğlu 73

bu bu 2, 3, 17, 18, 23, 24, 26 27, 28, 29, 31, 44, 45, 46, 48, 59, 61, 62, 63, 66, 71, 76, 77, 79, 80, 81

bu şu 9

Buḳrāṭ (a) Bukrat (sağlık kıralı) 63

bulın- bulunmak 63

bunça bunca 1

bunda burada 55, 83

bundan buradan 48

Buraḳ (a) Burak (Peygamber'in Miraç'ta bindiği hayvan) 78

cām (f) kadeh, bardak 53

cān (a) cinler 79

cān (f) can 16, 68

cem' (a) toplama 33, 75

cemāl (a) Tanrıdaki iyilik ve mükemmellik 42

cemī' (a) hep, bütün 32

cihān (f) cihan, dünya 5, 20, 71, 77 (*dünyā* krş.)

çāre (f) çare 58

çarḫ (f) çark, felek 1, 17, 48,

Çelep (b) Tanrı 70

çek- (zahmet) çekmek 18

çıḳ- çıkmak 40

çoḳ çok 64

çōpān (f) çoban 60

çū (f) gibi 44 (*çūn* krş.)
hem ç. gibi.

çūn (f) gibi 37 (*çū* krş.)
hem ç. gibi

çūn (f) vakta ki 53, 57, 70
ç. kim vakta ki 64

çūn (f) mademki 2, 71

ehl (a) mensup 6, 65

ejdehā (f) ejderha 73

el el 1, 24, 73

el'ān (a) şimdi 76

elbette (a) elbette 82

ėmdi öyle ise 2, 40, 43, 52, 55, 82

ėmdi şimdi 13, 76

eren eren, Tanrı yakını 12

ėriş- erişmek 51, 52, 57, 64

erkān (a) usuller 77

ėrmez ermez 13

esirge- esirgemek 48, 49

ėt(d)- yapmak 35

ėt(d)- etmek 59, 64

ėtdük(g) yapılan, yaptık 34

eyle- etmek 9, 34, 83

ezmān (a) zamanlar 67

fahr (a) övünç 77

Ferd (a) tek olan Tanrı 32

geç- geçmek 40, 60, 67

geç- vaz geçmek 26

gėçe gece 56

gel- gelmek 5, 7, 37, 38, 43, 52, 58

gelebek kelebekler 31

geleçek gelecek 58

genç (f) hazine 56

gendüz kendi 52

ger eğer 45 (*eger* krş.)

gerek lâzım 60

gerek ister(sen) 58

getür- getirmek 36

gey iyi 81

gez defa 45

giçi küçük 61

gider- gidermek 4

gir- girmek 12, 19

giryān (f) ağlayan 83

göç- göçmek (ahırete) 12, 27

göçmek(g) göçmek (ahırete) 11

göçür- göçürmek (ahirete) 27

gök gök 39, 80

gör- görmek 50

gör- yapmak, işlemek 55

gör- (yardımcı fiil) 59

ṣabr ėde g. sabretmeğe bakmak

görür gören 22

göster- göstermek 42

götürür yükseltir, kaldırır 72

göz 11, 50

güldür- güldürmek 45

gün gün 30

gündüz gündüz 56

güneh (f) günah 9

ġaflet (a) gaflet, bilgisizlik 11, 13

Ḥabīb (a) sevgili (Peygamber) 78

ḥadd (a) sınır 10

Ḥaḳ (a) Tanrı 15, 41, 56, 59, 78

ḥaḳ (a) gerçek 82

ḥaḳīḳat (a) doğru 3, 27, 31, 36

ḥāl (a) hal, vaziyet 14

ḫalāyıḳ (a) yaratılmışlar 33

ḫalḳ (a) ahali, halk 28, 48

ḫan bey, han 23

ḫandān (f) güler 20

ḫāṣ (a) Tanrı seçkini 83

havā (a) cismanî istek 26

ḫayr (a) iyilik 36, 37

ḥayvān (a) hayvan 44

Ḥayy (a) daima diri (Tanrı) 55

hem (f) da, de 68, 75

hem (f) (berkitme) 37, 44
h. çūn, çū

hemān (f) yalnız, sade 32

heme (f) hepsi 61

her (f) her 8, 47

hezārān (f) binlerce 1

ḫıred (f) akıl 32

hicrān (a) ayrılık 41

hīç (f) hiç 47, 63, 68

ḥisāb (a) kesaplanma 69

ḫo da, de 49

ḫōd (f) artık, da, de 69, 81

Ḫorāsān (f) Horasan 46

ḫuṣūṣā (a) bahusus 6

hüner (f) hüner 7

ḥüsn (a) güzellik 74

i- imek 4, 7, 15, 77

ʿibādet (a) ibadet 56

iç iç 11, 19, 54, 67

iç- içmek 53, 68

içün için 5, 18, 56, 65, 79, 80

iḫvān (a) kardeşler 2

ʿilāc (a) ilâç 63

ile ile 19, 60, 79

īmān (a) iman 6, 9, 70

imkān (a) imkân 69

ʿİmrān (a) İmran (Musa'nın babası) 73

inan- inanmak 3

inçe ince 39

ini küçük kardeş 39

ins (a) insanlar 79

insān (a) insanlar 31

İsmāʿīl (a) İsmail (peygamber) 74

issi sahibi 74, 78

ister ister, isteyen 15

iş iş 47, 61, 62, 71

işit(d)- işitmek 2, 4, 24

iti keskin 39

kārān (f) işler 1

kātibīn (a) kâtipler 35
kirāmen k. omuzlardaki yazıcı melekler

Kenʿān (a) Kenan (Ken'anîlerin ceddi) 74

kervān (f) kervan 11

ki (f) ki (ilgileme zamiri) 1, 8, 62, 63 (*kim* krş.)

ki (f) ki (bağlama edatı: netice bildirir) 9, 38, 46, 50 (*kim* krş.)

ki (f) ki (bağlama edatı: sebep bildirir) 9, 10, 11, 47

ki (f) ki (bağlama edatı: maksat bildirir) 55 (*kim* krş.)

kibr (a) kibr, büyüklük taslama 82

kim kim 43

kim ki (ilgileme zamiri) 30, 35, 62, 72, 77 (*ki* krş.)

kim ki (bağlama edatı: netice bildirir) 6, 25, 66 (*ki* krş.)

kim ki (bağlama edatı: maksat bildirir) 83 (*ki* krş.)

kim ki (bağlama edatı: zaman bildirir) 64: *çün k.*

kimi bazısı 33

kimse kimse 57

kimsene kimse 22, 57

kirāmen (a) büyük 35 (*kātibīn* krş.)

küllī (a) bütün bütün 29

ḳaç kaç 8

ḳaçmaḳ(ġ) kaçmak 69

ḳafes (a) kafes 66

ḳal- kalmak 32, 46, 81

ḳamu bütün, hep 29, 53, 62, 76

ḳan kan 58

ḳandan nereden 82

ḳanı hani, nerede 74, 75

ḳapu kapı 60

ḳardaş kardeş 2, 3, 40

ḳaṣd (a) kasıt, niyet 9

ḳayġu kaygı, üzüntü 33

ḳażā (a) Tanrı takdiri 21, 57

ḳıl kıl 39

ḳıl- yapmak 6

ḳıl- etmek 14, 23, 35, 55, 56

ḳıldur- ettirmek 45

ḳılıç kılıç 39

ḳılmış etmiş 1

ḳırılmış kırılmış 50

ḳıyāmet (a) kıyamet 25, 31

ḳo- bırakmak 49

ḳop- kopmak 30, 31

ḳopar- koparmak 17

ḳorḳduḳ(ġ) korkulan, korktuk 41

ḳulaḳ(ġ) kulak 4

ḳulluḳ(ġ) kulluk, kölelik 5

Ḳur'ān (a) Kur'an 75

ḳurbān (a) kurban 22

ḳurıl- kurulmak 36

ḳurtar- kurtarmak 41

ḳurtıl- kurtulmak 59, 68

ḳuş kuş 66

laḥẓa (a) lâhza, an 47

lerzān (f) titremeler 34

lezzet (a) zevk, tat 20, 44
lākin (f) lâkin
Lukmān (a) Lokman (efsanevî İslâm hakimi) 63
maġrūr (a) kıymet verir, güvenir, mağrur 20, 44
māh (f) ay 37, 42
mahlūk (a) yaratılmışlar 62
mān (f) mal 22
mā'ṣūm (a) suçsuz 50
mecāl (a) kudret, imkân 48
mercān (a) mercan 8
merdān (f) insanlar 43
meşġūl (a) calışan, uğraşan 14
meydān (a) meydan 7
milk (a) ülke, memleket 46
Mi'rāc (a) Miraç (Peygamber'in göğe çıkışı) 78
miskīn (a) miskin, mütevazı 38
mīzān (a) terazi 36
mu'aṭṭal (a) işe yaramaz 1
Muhammed (a) Muhammed 77
Mūsī (a) Musa 73
Muṣṭafā (a) Mustafa (Peygamber) 42
Müsülmān (af) Müslüman 14
nāgehān (f) ansızın 51, 52
nām (f) ad 15
nān (f) ekmek 15
naṣīhat (a) öğüt, nasihat 7, 16
naẓar bakış 14
nāẓır (a) bakan 25
ne ne 20, 35, 54, 69
ne . . . ne ne . . .ne 49
Nebī (a) Peygamber 65
nebī (a) peygamber 68
néçe nasıl 13, 18, 20, 28
néçe nice 50, 67
nefes (a) an 45
nefes (a) nefes, soluk 70
nefs (a) maddî benlik 26, 44
nesne nesne, şey 58
nét(d)- ne yapmak 71
néte nasıl 65
nevbet (a) sıra, nöbet 76
niçün niçin 5, 16, 17
ni'met (a) nimet 6
nīrān (a) ateşler 38
nisbet (a) nisbetle 69
nokṣān (a) eksik, kusurlu 47
o o 71 (*ol* krş.)
oġlan çocuk 49
oġra- uğramak 39
oġra- uğramak, başına gelmek 62
oġra- uğramak, tutulmak 71
oġra- uğramak, rastlamak 70, 72
ok ok 21, 22
ol o 21, 22, 27, 32, 40, 43, 61' 74, (*o* krş.)

sünnet (a) Peygamberin tatbik edilmesi gereken âdetleri 43, 77

sür- sürmek 48

şād (f) neşeli, mesut 20, 54

şādān (f) neşeli, mesut 33

şāh (f) hükümdar, padişah 43 *Ş.-ı Merdān* insanların şahı (Ali'nin unvanı)

Şām (a) Şam 46

şarāb (a) içki 53 (*şerbet* krş.)

şerbet (a) içki 61, 68, 76 (*şarāb* krş.)

şerr (a) kötülük 36, 38

şeyṭān (a) şeytan 9

tābān (f) parlayan, aydınlık 37, 42

ṭabībān (af) hekimler 64

taḫt (f) taht 72

tat(d)- tatmak 61 (*dat-* bk.)

teşvīş (a) zahmet, eziyet 18

tevāżuʿ (a) alçak gönüllülük 83

tevbe (a) tövbe 9

tīmār (f) deva 64

tīr (f) ok 50

top(b) bütün, tam 24

u (f) ve 10, 20, 23, 29, 30, 32, 42, 46, 50, 55, 63, 68, 74, 75, 78, 83

uç uç 45

uç- uçmak 66

ulu büyük 61

um- ummak 23, 47

ur- vurmak 26

ʿuryān (a) çıplak 19

us akıl 16 (*ʿaḳl*, *ög* krş.)

usañ gafil 10

uslu akıllı 50

uş işte 76

uşan- ufalanmak 18

uşda işte 7

uy- uymak 26

uzaḳ uzak 10

ümmet (a) ümmet 2

üst üst 67, 78

var var 7

varaçaḳ gidecek 38

ve (a) ve 47

vebā (a) salgın hastalık 50

vefā (a) vefa 23, 47

velī (a) ermiş, veli 68

ver- vermek 6, 8, 22, 48, 68

vīrān (f) viran 29

yā (f) yahut 8, 54, 74, 75

yaban kır 30

yāḫūd (f) yahut 8, 19

yaḳın yakın 25

Yaʿḳūb (a) Yakub (peygamber) 74

yaluñuz yalnız 54

yapış- yapışmak 17

yār (f) dost, 13, 76

Yaradan yaratan Tanrı 25

yaradıl- yaratılmak 79, 80

yaradılmış yaratılmışlar 32, 61

yaraḳ(ġ) hazırlık 14, 55

yaraḳlan- hazırlanmak 81

yarat(d)- yaratmak 5

yarı yardım 55

yarın yarın 33, 40, 42

yaş göz yaşı 58

yat- yatmak 11, 13, 19, 54, 67

yatmış yatmış 33

yavuz kötü 3

yay yay 21

yaz- yazmak 35

yė- yemek 18

yed (a) el 73
y.-i beyżā Musa'nın beyaz eli

yėdür- yedirmek 15

yeksān (f) eşit 61

yėl rüzgâr, yel 72

yėr yer 29, 30, 38, 58, 80

yėt- yetmek 16

yıḳıl- yıkılmak 29

yoḳ yok 10, 47, 58, 62, 69

yoḳsul fakir 49

yol yol 10, 12, 39, 40

yol yol, uğur 15

yor(u)- yürümek 20

yoru- (yardımcı fiil) 12
dög-e y.-r dövüyor

Yūsuf (a) Yusuf (peygamber)

yüz yüz, çehre 11, 37

yüz yüz (sayı) 64

zaḫm (f) yara 22

ẓālim (a) zalim 48

zār (f) şikâyetçi, sefil 83

zebūn mecalsiz 51

zī (f) ne iyi, ne güzel 37

zindān (f) zından 65

GRAMER DİZİNİ

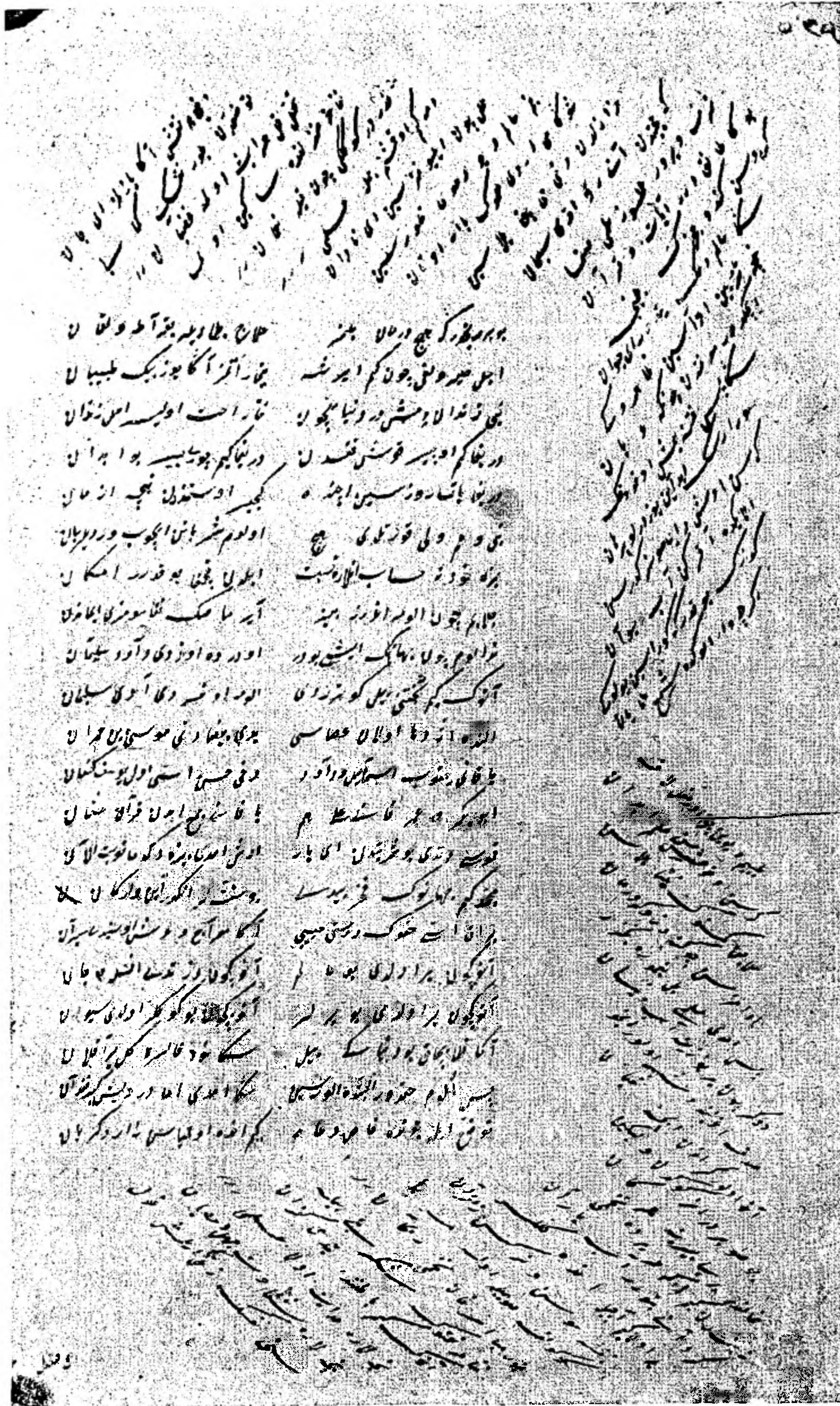
Ses uyumu dolayısiyle bir çoğu çift olarak görülen ekler ayrı ayrı gösterilecek yerde kalınların yanında inceleri de verilmek suretiyle karşılaştırma imkânı sağlanılmak istenmiştir. Türkçe terimlerin yanında kere içinde yunanca veya lâtince, bu mümkün olmadığı hallerde fransızca karşılıkları konulmuştur. Rakamlar paragrafları bildirirler.

METİN

İstanbul Genel Kitaplığı 5782, 289a

İstanbul Genel Kitaplığı 5782, 289b

İstanbul Genel Kitaplığı 5782, 290a

İstanbul Genel Kitaplığı 5782, 290b

İÇİNDEKİLER

(Parantez içindeki rakamlar paragrafları bildirirler)

DÜZELTMELER

Kitap dizilmekte iken pek kıymetli dizicisi Niyazi ÖKMEN tarafından sarfedilen büyük gayretlere rağmen, daha çok teknik sebepler dolayısiyle, maalesef yine bazı yanlışlar olmuştur. Ortadan kaldırılabilecek bazı yanlışlıklar kalmış, bunlara düzeltmeler sırasında yeni bazıları eklenmiş, basımda makine bir kısım harfleri atmış, bunların yerine konulması istenenlerden bir kısmı da ters veya yanlış dizilmiş olarak çıkmıştır. Bu yanlışlardan nisbeten kolay anlaşılabileceklere ayrıca işaret edilmemiş, ancak anlaşılamayacak veya tereddüt doğuracaklar aşağıya alınmıştır.

Keresiz sayılar sahifeleri, kere içindekiler metin kısmında beyitleri, incelemede ise, paragrafları bildirirler. Bunları yanlış dizilişler, onları da doğruları takip etmektedir.

I:	son paragraf	üzerine yazılarında	üzerinde yazılarımda
2:	1. satır altı notu	291b	290b
6	(34)	ėtdügünden	ėtdügüñden
6	(39)	Ṣırāta	Ṣırāṭa
8	(60)	çopān	çōpān
8	(63)	Buḳrāt	Buḳrāṭ
9	(74)	İsmāʿil	İsmāʿīl
9	(76)	elʿān	elʾān
9	(78)	üstüydi	üstiydi
9	(81)	ḫod	ḫōd
15	(5)	*oḳun*	*oḳuñ*
20	(6)	*ḳıludrdı*	*ḳıldurdı*
23	(6)	كوچ مدرن	كوچرمدن
26	(7)	وصوكى	اوصوكى
29	(11)	*ṣaḳallu*	*saḳallu*
35	(29)	(< *olumaz*)	(< *olu umaz*)
40	(63)	bis	bir

41	(67)	*yė-* 5	*yė-* 15
42	(78)	*ḳop-ar*	*ḳop-ar-*
43	(81)	sonuncunu	sonucunu
44	(95)	*dėmiş-dür*	*dė-miş-dür*
44	(98)	**oġ*	**aġ*
		(*ġla-*)	(*aġla-*)
		n	*in*
		ñ	*añ*
		diñl-	*diñle-*
45	(98)	10 (*usañ*): silinecek	
		us	*us* 10 (*usañ*)
46	(117)	*nagehān*	*nāgehān*
48	(123)	*ögüd-üm*	*ögüd-ü-m*
		söz-üm	*söz-ü-m*
49	(125)	*bul*	*bu*
50	(125)	*ynaṣīḥat*	*naṣīḥat*
56	(144)	*bāḳī-*	*bāḳī*
59	(167)	tarz zarfları	zaman zarfları
63	(177)	*ḫo*	*ḫo* (*ḫōd* krş.)
		ḫōd	*ḫōd* (farsça)
67	(198)	ile	ile) '-dığı zaman' manasında
71		*dėmiş*	*dėmiş*